

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SİYASİ PARTİLER VE KAYIRMACILIK: 1923-2002 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doğan CAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL – 2019

ALTINBAŞ
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SİYASİ PARTİLER VE KAYIRMACILIK: 1923-2002 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doğan CAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

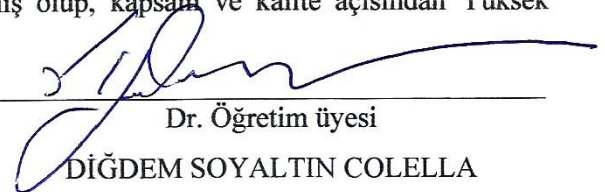
Danışman

Dr.Öğr. Üyesi Diğdem SOYALTIN COLELLA

İstanbul 2019

Bu çalışma tarafımızca incelenmiş olup, kapsam ve kalite açısından Yüksek Lisans tezi olmaya yeterli bulunmuştur.

Unvan Ad SOYAD
Eş Danışman

Dr. Öğretim üyesi
DİĞDEM SOYALTIN COLELLA
Danışman

Komite Üyeleri (İlk isim jüri başkanına, ikinci isim tez danışmanına aittir.)

Dr. Öğretim Üyesi

Bahadır Kaynak

IISBF, Altınbaş Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi

Dığdem Soyaltın Colella

IISBF, Altınbaş Üniversitesi

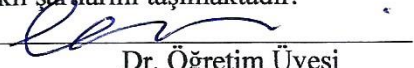
Dr. Öğretim Üyesi

Rahime Süleymanoğlu
Kurum

Sosyoloji, İstanbul Gedik
Üniversitesi

Bu çalışma bir Yüksek Lisans tezinin tüm gerekli şartlarını taşımaktadır.

Dr. Öğretim Üyesi

Eylem AKDENİZ GÖKER

Sosyal Bilimler Enstitüsü onayı:

Doç. Dr. Banu KAVAKLI

BİRDAL

Enstitü Müdürü

Bu dokümandaki tüm bilgilerin akademik kural ve etiğe bağılı kalınarak yazıldığını ve tez yazım kuralları kapsamında bu çalışmada bulunan ve özgün olmayan bütün bilgi ve materyallerin referanslandırıldığını temin ederim.

Doğan CAN

ÖZET

SIYASİ PARTİLER VE KAYIRMACILIK: 1923-2002 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doğan CAN

Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2019

Danışman: Dr. Diğdem SOYALTIN COLELLA

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de siyasi partilerdeki kayırmacılığı incelemektir. Bu kapsamda 1923-2002 yılları arasında tek başına ya da koalisyon ortağı olarak iktidar olmuş siyasi partilerdeki kayırmacılık örneklerini incelemektir.

Bu çalışma tarama yöntemiyle yapılmış nitel desenli bir araştırmadır. Araştırmada literatüre dayalı betimsel bulgulardan hareket edilerek açıklayıcı sonuçlar elde edilmesi hedeflenmiştir.

Araştırma örneklemini kuruluşundan günümüze kadar Türkiye’de iktidara gelmiş siyasi partilerden oluşmaktadır. Araştırmaya konu olan siyasi partilerin kayırmacılık olarak nitelendirilen faaliyetleri Türkiye’deki iktidarların kronolojik sıralaması gözetilerek incelenmiştir. Siyasi partilerin kronolojik olarak iktidara gelişi sınıflandırılırken şu şekilde ele alınması uygun görülmüştür. Sıralamada tek başına iktidar olmuş siyasi partiler dönemselsel olarak incelenirken, koalisyon dönemleri ise partiler üzerinden değil yıl aralıkları ya da koalisyon dönemleri olarak incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın bulguları şu başlıklar altında incelenmiştir: 1923-1950 Tek Parti Dönemi Kayırmacılık, 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Kayırmacılık, 1960’lı ve 1970’li Yıllarda Kayırmacılık, 1983-1992 Anavatan Partisi (ANAP) Dönemi Kayırmacılık, 1992-2002 Yılları Koalisyon Dönemlerinde Kayırmacılık.

Araştırma sonunda Türkiye’de siyasi kayırmacılığın devletin kurulduğu ilk yıllardan itibaren görülse de 1950’li yıllardan sonra daha fazla yükseldiği, tek başına ya da koalisyon ortağı olarak iktidara gelen partilerin seçmenlerini besleyerek seçmen bağlılığını sağlamak için kayırmacılığı kullandığı, siyasi kayırmacılığın basın yoluyla ve

çeşitli araştırmalarla görünür hale geldiği tespit edilmiştir. Siyasi partiler söylem olarak kayırmacılığa karşı görünse de iktidar olduklarında kendilerinden önceki partiler gibi kadrolaşma, ihale ve sosyal destekler aracılığıyla kendi kitlelerini siyasi olarak kayırdıkları görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tek parti destekçileri için kullanılan kayırmacılık 1950'lerden itibaren uluslararası ticaret yapan büyük iş adamlarından dini gruplara kadar birçok alanda kendini göstermiştir. Demokrat Parti sonrasında ise askeri müdahaleler ile sık sık el değiştiren yönetimin kayırmacılığı azaltmadığı, yasaların askıya alınmasından sonra kayırmacılıkla mücadelenin zorlaştığı, sivil toplum ve sivil siyasetin zayıf olmasından dolayı iktidara talip olanların kayırmacılığı gücü korumak için kullandığı bir dönem olmuştur. 1980 darbesi sonrasında iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) hükümetlerinde Demokrat Parti (DP) döneminde olduğu gibi serbest piyasa ve liberal uygulamalardan dolayı kayırmacılık ANAP üzerinden devam etmiş ve iş adamlarına, dini gruplara, kitlesel etnik kökenlere ve seçmenlere ihale, bürokratik atama ve özellikle KİT'lerden yararlanma konularında yararlandırıldığı görülmüştür. ANAP sonrası koalisyon hükümetleri sık sık değişse de iktidar ortaklarının özellikle bürokrat ve memur atamalarında, ihalelerde ve suçtan korumada çetelere dahi kayırmacılık yapıldığı aşikâr hale gelmiştir. Dönemin siyasi partileri Doğru Yol Partisi, Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Anavatan Partisi, Refah Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Demokratik Sol Parti hükümetlerinin birbirleri ile kayırmacılık konusunda bir yandan ihtilafa düşerken bir yandan da kendi kitlelerini kayırdıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kayırmacılık, Patronaj, Siyasi Parti, Türkiye

ABSTRACT

POLITICAL PARTIES AND CLIENTELISM: THE CASE OF TURKEY 1923-
2002

Doğan CAN

Master's Thesis Istanbul 2019

Consultant: Dr. Diğdem SOYALTIN COLELLA

The aim of this research is to examine clientelism in political parties in Turkey. In this context, this research examines the examples of clientelism in political parties that were in power alone or as a coalition partner between 1923-2002.

This study is a qualitative research with scanning method. In the study, it was aimed to obtain descriptive results based on literature.

The research sample consists of political parties that have come to power in Turkey since its foundation. The activities of the political parties that are the subject of the study, which are described as clientelism, were examined by taking into account the chronological order of the powers in Turkey. When classifying the political parties' coming to power in chronological order, it was deemed appropriate to be treated as follows. In the ranking, political parties that have been ruling alone were examined periodically, while coalition periods were examined as year intervals or coalition periods, not over parties. In this context, the findings of the research were examined under the following headings: clientelism in the 1923-1950 single party period, clientelism in the 1950-1960 Democratic Party period, clientelism in the 1960s and 1970s, clientelism in the 1983-1992 Fatherland party (ANAP) period, clientelism in the 1992-2002 coalition periods.

As a result of the study, it was found that although clientelism was evident from the first years of the establishment of the State, clientelism in the 1950's rises more, single party or as a coalition political parties in power are likely to ensure the loyalty of

the voters through clientelism and political favoritism becomes visible in the press and through various studies. Although political parties seem to oppose clientelism as a discourse, when they come to power, they have been seen to favor their own masses politically through staffing, tenders and social supports, like the parties before them.

Clientelism, used for one-party supporters in the early years of the Republic, has manifested itself in many areas from the 1950s onwards, from large businessmen engaged in international trade to religious groups. After the Democratic Party era, the administration which changed hands frequently with military interventions, did not reduce clientelism, the fight against clientelism became difficult after the suspension of the laws, and clientelism was used to maintain power by those who aspired to power because of the weak civil society and civil politics.

Similar to the Democratic Party (DP) time, during the Motherland Party (ANAP) government which came to power after the 1980 coup, the free market and liberal applications, clientelism continued as a practice and bureaucratic appoints, tender bidding contracts and KIT's were made available to supporter businessmen, religious groups, ethnic origins and party's mass voters. Although the post-ANAP coalition governments often changed, it became obvious that the ruling parties practiced clientelism even to gangs, especially in appointing bureaucrats and civil servants, in tenders and in protecting them from crime. Political parties and the governments of the period, namely the True Path Party (Doğru Yol Partisi), Social Democratic populist party (Sosyal Demokrat Halkçı Parti), Motherland Party (Anavatan Partisi- ANAP), Welfare Party (Refah Partisi), Democratic Left Party (Demokratik Sol Parti), Nationalist Movement Party (Milliyetçi Hareket Partisi) were all in conflict with each other about clientelism, however it is observed that each party practices clientelism to favor their audience and voters.

Key words: Clientelism, Patronage, Political Party, Turkey

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
I.BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1.PROBLEM	1
1.2.AMAÇ	5
1.3.ÖNEM	5
1.4.SINIRLILIKLAR	7
1.5.YÖNTEM.....	7
II. BÖLÜM: SİYASİ PARTİLERDE KAYIRMACILIK.....	10
2.1. KAYIRMACILIK	10
2.1.1. Kayırmacılık Tanımı ve Temelleri	10
2.1.1.1.Modern Düşünce Sistemi ve Kayırmacılık	13
2.1.1.2.Kayran ve Kayrılan İkilemi/İlişkisi	15
2.1.1.3.Kayırmacılık ve Sosyolojik Temellendirme	16
2.1.2. Kayırmacılık Türleri	18

2.1.2.1.Adam Kayırmacılık (İltimas).....	19
2.1.2.2.Hizmet Kayırmacılığı.....	21
2.1.2.3.Siyasal Kayırmacılık (Partizanlık/Patronaj)	22
2.2. SİYASİ KAYIRMACILIK	24
2.2.1. Siyasi Kayırmacılık Uygulamaları	26
2.2.2. Kayırmacılığın Kurumsal ve Toplumsal Uygulamaları	30
2.2.3. Siyasi Partilerde Kayırmacılık.....	32
2.2.4. Siyasi Kayırmacılığın Yıkıcı Sonuçları.....	48
III. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERDE KAYIRMACILIK.....	51
3.1. TÜRKİYE SİYASİ PARTİLER TARİHİ.....	51
3.1.1. Cumhuriyetin İlanı Öncesine Genel Bakış	54
3.1.2. 1923-1950 Tek Parti Dönemi	55
3.1.3. 1950-1960 Arası Çok Partili Dönem	58
3.1.4. 1960-1982 Dönemi Ara Rejimler ve Koalisyonlar Dönemi.....	59
3.1.5. 1982-1992 ANAP İktidarı Dönemi	62
3.1.6. 1992-2002 Çok Partili Koalisyonlar Dönemi.....	62
3.2. TÜRKİYE SİYASİ PARTİLERDE KAYIRMACILIK	62
3.2.1. Kayırmacılığın Tarihsel Kökleri: Cumhuriyet Öncesine Genel Bakış.....	62
3.2.2. Tek Parti Dönemi Kayırmacılık (1923-1950)	70
3.2.3. Demokrat Parti Dönemi Kayırmacılık (1950-1960).....	73

3.2.4. 1960-1982 Dönemi Koalisyon Ortağı Partilerde Kayırmacılık.....	77
3.2.5. ANAP Dönemi Kayırmacılık (1982-1992)	83
3.2.6. 1992-2002 Dönemi Koalisyon Ortağı Partilerde Kayırmacılık.....	91
SONUÇ	99
KAYNAKLAR	103

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de 1923-2002 Arası Genel Seçim Sonuçları	53
Tablo 2: Merkezi Hükümetin Kayırmacılığına Dair Algılar	93
Tablo 3: Yerel Yönetimlerin Kayırmacılığına Dair Algılar	94
Tablo 4: İş Bitiricilik: Yerel ve Merkezi Odak.....	96

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye Seçim Sonuçlarını Kazanan Partilerin Milletvekili Oranları 54

Şekil 2: Patronajın Merkezi ve Yerel Dağılımı..... 95

Şekil 3: Rüşvet Verme: Merkezi ve YerelYönetim 95

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
GONCO	: Government Organized Nongovernmental Organization
IHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
IHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
RP	: Refah Partisi
S	: Sayfa
SS	: Sayfa Sayısı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

TDK : Türk Dil Kurumu

YYLT : Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi

YDT : Yayınlanmamış Doktora Tezi

I.BÖLÜM: GİRİŞ

1.1.PROBLEM

Kayıрма ile liyakat olgularının gündelik kullanımındaki farklılık bir işe yerleştirilecek kişiyi tercih ederken öncelik verilen ölçütlere göre ayrılmaktadır. Kayırma sistemi “adama göre iş”, liyakat sistemi ise “işe göre adam” prensibine dayalıdır (Güler, 2005: 143). Liyakat sistemi, kayırma sistemine itiraz olarak, kamu hizmetlerine en uygun olanın seçilmesini ve kamu hizmeti görmenin herkes için siyasi bir hak olarak tanınmış olmasını varsaymaktadır. Liyakat sistemini hizmete getirenler, işin gerekliliğini yerine getirecek donanıma sahip olup herhangi bir çıkar grubu ya da zümrenin değil tüm toplumun faydası için iş ve hizmet üretecek tarafsızlık ve siyasi etkilerden uzak objektif iş görmelidir. Liyakat tercih edilerek yapılan işe atamalarda işe uygunluk ve tarafsızlık prensipleri öne çıkarılırken, kayırmacı sistemlerde ise aristokrat bir tutum sergilenerek atama yapan için bu atamadan bir faydanın ortaya çıkması gözetilip liyakat yerine çıkarlar ve bağlılık öne çıkarılmaktadır (Güler, 2005: 144).

Kayırmacılığın genel uygulamalarının sadece günümüzde değil milattan önceki yıllardan başlayıp günümüze kadar devam eden yozlaşma ve yolsuzluk biçimi olduğu söylenebilir. Tarihi bulgular, tarih boyunca, dünyanın değişik coğrafyalarında kayırmacılığın farklı formlardaki uygulamalarının olduğunu ortaya koymaktadır. Türk yönetim geleneğine bakıldığında da Orta Asya Türk devletlerinden beri kayırmacı uygulamaların devlet geleneğinde bir şekilde yer bulduğuna dair bulgulara rastlanmaktadır (Biber, 2016).

Türk devlet geleneğinde Osmanlı Devleti ve akabindeki Türkiye Cumhuriyeti tarihine bakıldığında da kayırmacılığa dair bulgulara ulaşmak mümkündür. Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında bu yönde ciddi bulgulara rastlanmasa da bilhassa 16. yüzyıldan sonraki devlet uygulamalarında kayırmacılığın devletin birçok alanında uygulandığı görülmektedir. Osmanlı döneminde devlet erkinin gücü ve etkisinin azaldığını gördükçe kendisini destekleyeceğini değerlendirdiği kesimlere karşı kayırmacı politikalar izleyerek gücünü ve etkisini korumaya çalışmışlardır (Özsemerci, 2003, 26)

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nde özgürlük ve eşitlik sistemi, 1826 yılında Vaka-i Hayriye ile ortaya çıkmış ve bu sistem 1839 yılında kamu görevlerine gayrimüslimlerin atanmasını içeren Tanzimat Fermanı'nda, uygulamaya yönelik ise 1856 yılında kamu sisteminin kayırma yerine liyakat esasına dayalı örgütlenmesini içeren Islahat Fermanı'nda ilan edilmiştir. Bu belgeler, çağdaş kamu insan kaynakları yönetimi için önem taşımaktadır (Güler, 2005:157, 158).

Türkiye Cumhuriyeti yönetim tarihi araştırıldığında da cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin özellikle bazı dönemlerde kayırmacı uygulamaların yaygınlaştığı göze çarpmaktadır. Türkiye özelinde kayırmacılık türü davranışların yaygın bir davranış biçimini yansıttığı bilinmektedir. Aralarında kan bağı, akrabalık, dostluk, tarafgirlik ya da menfaat ortaklığı gibi bağlar olanlar arasında birbirlerini karşılıklı olarak liyakat ve yasal olmayan şekilde desteklediği ve bu uygulamaları olağan bir tutum gibi devam ettirdikleri dikkat çekicidir.

Kayırmacı tutumların/davranışların oluşması, her şeyden önce, kayırmacılığı gerekli ve hayati kılan değer ve anlam ölçülerinin o kültür içinde yer etmiş olmasına ve etkinliğini sürdürüyor olmasına bağlıdır. Türk toplumunu çözümlenmeye çalışan sosyal bilimciler, kolektivite yüksekliği ve birey yokluğu gibi temalara vurguda bulunmuşlardır. Türk devlet geleneğinde iç ve dıştaki düşman algısı ve bunlara karşı korunma refleksi kayırmacılığın toplumda meşru görülmesinin önünü açarken, öte yandan devletin "baba" figürü olarak algılanması ve onun inisiyatiflerinin olağan karşılanması Türk devlet geleneğinde kayırmacılığı yasal olmasa da meşrulaşmasına sebep olduğu, dahası karşı çıkanların direncinin de devletin karşısında oldukları

isnatlarıyla zayıflatıldığına dair bulgulara ulaşmak mümkündür (Özkanan, 2013). Bu yüzden devlete, cemaate, aile ya da akrabaya yaslanmayı, onlarla iyi geçinmeyi, aç/açıkta kaldığımızda onlara yanaşmayı, onların desteğini almayı umuyoruz. Genel anlamda yapılan çalışmalara bakıldığında bu kanaatin toplumda kabul gördüğü de anlaşılmaktadır.

Tüm gelenekçi, kolektivist toplumlarda kayırmacı/ kollamacı tutum ve tavırlar, yapısal olarak çoğalma eğimi gösterir. Türkiye’de de bu tür fiil ve uygulamaların yaygınlığının kültürel değer, tutum ve anlayışlardan büyük ölçüde beslendiğini, yapısal ve kültürel bir değere sahip olduğunu, hatta gerek gündelik hayat kültürü içinde gerek bürokratik/ siyasal ortamlarda bir işlevsellik değeri taşıdığı bir gerçektir. Günümüzde ise herhangi bir siyasi partinin kayırmacılık, partizanlık, yolsuzluk gibi uygulamalar yüzünden yarattığı yozlaşmayı ele alarak tek tek siyasi partileri odak noktası yapan araştırmaların yeterli sayıda olmadığı söylenebilir. Batı demokrasilerinde en küçük kayırmacılık haberleri karşısında toplumda ortaya çıkan direncin siyasilerin istifalarıyla sonuçlanırken, Türkiye’de ise kayırmacılık ya da başka yolsuzlukları ortaya çıkaranların siyasi iktidarlar tarafından bir devlet uygulaması kullanılarak baskılandığı görülmektedir. Bunun temel nedeninin devlet erkini kullanan iktidar partilerinin aleyhlerine sonuçlar üretecek kayırmacılıkla ilgili araştırmaları siyasi güçlerini kullanarak bastırmalarından kaynaklanmaktadır. Çok az araştırmacı siyasi partilerin baskısını göze alarak siyasi partilerin kayırmacı uygulamalarıyla ilgili araştırmalar yapmıştır. Yapılan araştırmaların birçoğu ise siyasi partinin iktidardan uzaklaşmasından sonraki dönemlerde araştırma yaparak iktidar baskısından kendini korumaya çalışmıştır. Bu durum siyasi partiler ve kayırmacılık konusunda Türk araştırmacılarında yeterli ilginin olmadığını, diğer taraftan baskı unsurlarının da etkili olduğu dikkat çekmektedir (Özkanan ve Erdem, 2014).

Siyasi partiler ve kayırmacılık sorunu Türkiye örneğinde, kayırmacı eylemler, “sahip çıkma, koruma, kollama” şeklinde değerlendirilmektedir. Hatta bu toplumsal yapı, kayırmacılığı öyle bir mecraya çeker ki, bu faaliyeti yapmak istemeyen kişiler dahi, aile, akraba yahut arkadaş çevreleri tarafından dışlanmaya kadar itmektedir. Siyasi kayırmacılığın, toplumsal ve kurumsal yozlaşmanın önünü açan bir engel olduğu gerçekliğinin kabul edilmediği görülmektedir (Özsemerci, 2003).

Türkiye’de siyasi partiler, toplumdaki farklı düşünce ve fikirler arasında bağlantı kurarak, onların belirli kalıplara dökülmesini sağladığı gibi, onlara belirli bir doğrultuda yön verir. Parti kürsüleri, vatandaşların demokratik katılım konusunda eğitim almalarında hayati bir rol oynar. Siyasi partiler, iktidarı ele geçirme mücadelesi verirken, üyelerini de belirli bir fikir etrafında kolektif hareket etmeye zorlar. Bunun yanında adaylar, bu tüzel kişilerin çatısı altında hükümetin kuruluşunda görev alabilmek için rekabetçi seçim sürecine katılır. Bu sayede, bireyler, aynı zamanda katılım haklarını etkili bir şekilde kullanabilmek için önemli fırsatlar yakalamaktadırlar (Telli, 2012: 22).

Kayırmacılık ve patronaj kavramı, siyasi ve sosyal ilişkilerin analizinde yaygın olarak kullanılmıştır. Çağdaş siyaset bilimi literatüründe, her iki kavram da bireysel veya kolektif malların potansiyel seçmenlere dağıtılması yoluyla bireyler veya partiler tarafından siyasi destek kazanma stratejisini giderek daha fazla ortaya koymaktadır (Stokes, 2009).

Kayırmacılık ile patronluk arasında bir dereceye kadar örtüşme olmasına rağmen, kayırmacılık genellikle eşit olmayan sosyoekonomik statüdeki iki birey arasındaki ikili bir ilişki referans alınarak kullanılırken, patronaj devlet kaynaklarının makam sahipleri tarafından dağıtılması olarak daha sık anlaşılır. Kayırmacı bir ilişkide, daha güçlü olan kişi veya kayırma, parlamentodaki yerel parti patronu veya milletvekili gibi resmi bir konumda olan biri olabilir veya olmayabilir. Sonuç olarak, kayırmaları için yaptığı “iltimaslar” kendi kişisel etkisinden, statüsünden ve ekonomik gücünden kaynaklanabilir ve zorunlu olarak kamu kaynaklarına erişiminden kaynaklanmayabilir. Bununla birlikte, politik himaye uygulaması, bireysel veya kolektif "iltimasların, devlet gücünü kontrol eden ve oy kullanmak ve siyasi destek almak için devlet kaynaklarını kullanan bir siyasi parti tarafından dağıtılmasını içerir (Sayarı, 2011).

Netice itibariyle kayırmacılık Türk Siyasi hayatında cumhuriyetin kurulmasından önce var olan toplumsal bir yozlaşma ve disiplinsizlik şeklinde devlet değişse de topluma yerleşmiş bu kültürün yeni devlet düzeninde de devam ettiği görülmektedir. Gücü ve rantı elinde tutan erkler tarafından güçlerini korumak amacıyla bir araç olarak kullanılan kayırmacılık, toplum tarafından ise işlerini yasalara aykırı isteklerini yerine getirmek için cazip bir yöntem olarak tercih

edilmektedir.

Bu araştırmanın problemi “Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan (1923) 2002 yılına kadar olan dönemde iktidar olan siyasi partilerde nasıl siyasi kayırmacılık örnekleri vardır?” sorusundan oluşmaktadır.

1.2.AMAÇ

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de siyasi partilerdeki kayırmacılığı incelemektir. Araştırma kapsamında 1923’den 2002 yılına kadar kurulu partilerden hükümette tek başına ya da koalisyon ortağı olarak bulunanlar araştırma kapsamına alınmıştır.

Araştırma kapsamının siyasi iktidarda bulunmuş siyasi partilerle sınırlandırılmasının en önemli nedeni, bu dönemde (1923-2002) Türkiye’de kurulmuş çok sayıdaki partinin hepsini incelemenin bu araştırmanın zaman ve kaynakları açısından uygun olmamasıdır.

Araştırmanın bulguları Türkiye siyasi tarihinde genellikle ele alınan dönemler altında incelenmiştir. Bunun için araştırmada Türkiye siyasi tarihi kronolojik dönemlere ayrılmış, bu dönemler içerisinde seçim ve partilerle ilgili gelişmeler incelenmiştir. Türkiye’de siyasi partilerdeki kayırmacılık, bu siyasi dönemler içerisinde ele alınmıştır.

1.3.ÖNEM

Siyaset, otoriteyi ve gücü elinde toplayıp bunları kullanma ve rantı paylaşırma ile ilgilidir. Etik ise toplumsal değerler ile davranışların değerlendirilmesi ve denetlenmesi ile ilgilidir. Her iki yaklaşımda normatif inançlardan oluşmaktadır ve toplumu oluşturan bireylerin uyması beklenmektedir. Bireyin tutumlarının altında epistemolojik ve aksiyolojik yargılar etkilidir ve bu unsurlar bireyin evrenle, eşyanın düzeniyle ve siyasi durumlarla ilişkilerini yönetir. Siyasetin felsefi olarak ele alındığı Antik Yunan geleneğinden beri politik tutumlar toplumsal ve bireysel problemlere çözüm üretmeyi amaçlar ve donanımlı bireylerin yürüttüğü bir faaliyet alanı olarak

kabul edilir. Bu anlamda davranışçı devrimi, 1950'lerden sonra ABD'de ortaya çıkan ve sosyal bilimlerde araştırma konularının birey ve grup davranışlarını içerecek şekilde genişlemesini nicel araştırma tekniklerinin geliştirilmesini ve neden-sonuç ilişkileri kurulmaya çalışılmasını teşvik eden bir gelişme olarak tanımlamaktadır (Tarhan; 2005: 38).

Günümüzde siyasi etik konusunda yapılan tartışmalarda iki farklı eğilimin belirdiği gözlenmektedir. Bunlardan ilki, siyasetin ortaya çıkardığı eşsiz etik endişelerin alanının genişlemesi, ikincisi ise, alanı hakkında alternatif oluşturulabilecek bazı görüşlere yer verilmesidir. Örneğin siyasi suç gibi benzer özellik gösteren kavramlar, siyasi yaşama özgü büyük kötülüklerin hatırlanmasına dolayısıyla da siyasi bir biçimde tanımlanan doğru ve yanlış düşüncelerin ihlalinin düşünülmesine neden olmaktadır. Bu noktadan hareketle günümüzde yerli ya da yabancı birçok araştırmacının üzerinde çalıştığı kavramlardan biri olan "kayırmacılık" kavramı kimi zaman ise dile getirilmekte zorlanılan önemli bir durum, eylemdir.

Özellikle Türkiye'de bu alanda yapılan araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Konunun ehemmiyeti de dikkate alındığında, Siyasi Partiler ve Kayırmacılık: Türkiye Örneği konu başlığı ile bu alanda literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. İlgili sorunsal, özellikle Türkiye açısından değerlendirilmekte, ek olarak topluma, çalışana özneleşmesine etkisi açısından da Cumhuriyet ve Osmanlı Dönemi ve diğer ülkeler bazında bulgular neticesinde tartışılmaktadır. Konunun fazlaca dağılmaması için ise, kuramsal kavramsal çerçeve dahil, incelenen, araştırılan konular tezin bulguları kapsamında ele alınmaktadır. Bu noktada araştırmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde kentsel süreçlere katılım çoğulcu bir nitelikten çok patronaj ilişkilerine dayanmaktadır (Şengül, 2002). Yönetimsel kirlilik, sıradan işler için bile aracı kullanma yoluna gidilmesi ve kamuda bir işe yerleşmek veya atanmak için patronaj ilişkilerinin uygulanması, hukuku uygulayacak olanların hukuk dışı bir şekilde işe alınması, hukukun üstünlüğüne inancın daha başlangıç noktasında zedelenmesine yol açmaktadır (Memişoğlu ve Durgun, 2010). Elde edilen bulgular Türkiye'de siyasi kayırmacılığın geleneksel toplumlardaki tezahürü ile ilgili teorik ipuçları da barındırmaktadır. Zira Türkiye siyasi yaşamının modernleşme süreci açısından

bakıldığında (Nişancı, 2002) kayırmacılık, geleneksel toplum olarak yaşamı devam ettirmenin kararlılığı ve modernleşmeye karşı direncin bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Bu tez kayırmacılık kavramını siyasi parti özelinde karşılaştırmalı analiz ettiği için ampirik açıdan önem arz etmektedir.

1.4.SINIRLILIKLAR

Araştırma Türkiye’de iktidara gelmiş ya da iktidar ortağı (koalisyon) olmuş siyasi partilerin kayırmacılıkları ile sınırlıdır.

Araştırmada incelenen dönemlerdeki bütün kayırmacılık faaliyetlerini incelemek maddi olarak bu araştırmanın sınırlarını aşacağı için kamuoyunu meşgul etmiş, raporlara ve araştırmalara konu edilmiş kayırmacılık örnekleri ile sınırlandırma yapılmıştır.

Araştırma 1923- 2002 arasındaki yılların incelenmesiyle sınırlıdır.

1.5.YÖNTEM

Bu çalışma tarama yöntemiyle yapılmış nitel desenli bir araştırmadır. Tarama modeli bir konu ile ilgili mevcut durumun ne ve nasıl olduğunu açıklamayı amaçlayan çalışmalardır (Punch, 2011; Karasar, 2014). Araştırmada literatüre dayalı olarak bulguların betimsel olarak düzenlenerek açıklayıcı sonuçlar elde edilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle araştırma betimsel ve açıklayıcı bir çalışmadır. Betimleyici araştırma neyin ne olduğunu ortaya koymaya çalışırken açıklayıcı araştırma nasıl niçin gibi sebeplerle sistematik açıklama getirmeye çalışır. Açıklayıcı araştırmanın betimleyici araştırmadan bir diğer farkı karmaşıklığın sistematik olarak açıklanabilir hale getirilmesidir (Punch, 2011, 17; Yıldırım, A., Şimşek H. 2011, 224)

Araştırma örneklemini kuruluşundan günümüze kadar Türkiye’de iktidara gelmiş siyasi partilerden oluşmaktadır. Araştırmaya konu olan siyasi partilerin kayırmacılık olarak nitelendirilen faaliyetleri Türkiye’deki iktidarların kronolojik sıralaması

gözetilerek incelenmiştir. Siyasi partilerin kronolojik olarak iktidara gelişi sınıflandırılırken de önce inceleme yapılacak siyasi dönemler oluşturulmuş ardında da bu dönemler içerisinde siyasi partilerin kayırmacılık faaliyetleri incelenmiştir. Araştırmada süreç takip yöntemi ile iz sürüp bulgular elde edilmiştir. Süreç takip yönteminde eylem, süreç ve olaylar zincirine odaklanarak zaman ve sürecin gelişimini temel alınır (Aydın, Hanağası, 2017, 64).

Siyasi tarihi dönemlere ayırırken Türkiye siyasi tarihi açısından dikkat çekecek düzeyde benzer siyasi özellikler gösteren dönemlere göre ayırmak tercih edildi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1946 yılına kadar tek partili yaşamın olması, 1946'da çok partili siyasi yaşam kabul edilse de kurucu parti iktidarının 1950'de sona ermesinden dolayı, 1950 öncesini ve sonrasını ayrı ayrı inceleme gereği duyuldu. 1960 askeri darbesi ile başlayan darbeler, ara rejimler ve kısa süren hükümetler ve koalisyonlar dönemi 1980 askeri darbesine kadar sürmüş ve 1982 seçimleri ile Türkiye'de siyasete doğrudan askeri müdahale dönemleri sona ermiştir. Bu nedenle siyasi açıdan 1960-1982 dönemini ayrı bir dönem olarak ele almak uygun görüldü. 1982'de tek başına iktidar olan bir siyasi parti (ANAP) 10 yıl tek başına iktidar olmuş ve ardından iktidarı kaybetmiştir. ANAP'ın iktidarı kaybetmesinden sonra ise 10 yıl aralıksız olarak kısa süreli koalisyon hükümetleri dönemi yaşanmıştır. Bu nedenle 1982-1992 dönemini ayrı, 1992-2002 dönemini ise ayrı olarak ele alındı. Bu kapsamda araştırmanın bulguları şu dönemler altında incelenmiştir:

- 1923-1950: Tek Parti Döneminde Siyasi Kayırmacılık
- 1950-1960: Çok Partili Dönemde Siyasi Kayırmacılık
- 1960-1982: Ara Rejim ve Koalisyonlar Döneminde Siyasi Kayırmacılık
- 1982-1992: ANAP İktidarı Döneminde Siyasi Kayırmacılık
- 1992-2002: Çok Partili Koalisyonlar Döneminde Siyasi Kayırmacılık

Araştırma verileri konu ile ilgili yapılmış akademik tezler ve makaleler, çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından yapılmış sosyal araştırmalar, yazılmış kitaplar ve gazete haberlerinden elde edilmiştir.

Elde edilen bulgular yukarıda anılan dönemlere göre sıralanarak ilgili

dönemlerdeki siyasi partilerin kayırmacılık faaliyetlerinin incelenerek Türkiye’de siyasi partilerdeki kayırmacılığın nasıl ve ne düzeyde yapıldığına dair açıklayıcı sonuçlara ulaşmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde amaç, önem, sınırlılıklar ve yöntem yer verilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde kayırmacılık ve siyasi partiler üzerine kavramsal inceleme yapılmış, kayırmacılık ile siyasi partilerin ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de siyasi partilerde kayırmacılık faaliyetleri incelenmiştir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde ise Türkiye’de Siyasi Partilerde Kayırmacılık faaliyetlerine dair bulgulardan elde edilen tanımlayıcı ve açıklayıcı sonuçlar yazılmıştır.

II. BÖLÜM: SİYASİ PARTİLERDE KAYIRMACILIK

2.1. KAYIRMACILIK

Sahiplenme ve kollama sıfatları altında yüzlerce yıldır görünmezliğini koruyan kayırmacılık unsuru, ortaya çıktığı kayırma sahalarında birey ve topluma verdiği zararlar nedeniyle yeniden araştırma konusu olmuştur. Bu davranışın etkinliğini azaltabilecek yöntemleri tespit ederken, kronikleşmiş olan bu sorunu görmezlikten gelen her türlü uygulamayı sonlandırmak, kayırmacılığın etik ve ahlaki sonuçları yanında birey ve devlet bünyesinde meydana getirdiği hukuki ve yönetsel zararları görebilmek gerekmektedir (Biber, 2016:5). Kayırmacı faaliyetleri, ahlaki yönden sakıncalı görülmeyen davranışlara uyarlayan zihniyeti değiştirmek ya da yok etmek gerekliliği önem arz etmektedir. Çalışma konusunun belirlenmesinde bu düşünce temel alınmıştır.

2.1.1. Kayırmacılık Tanımı ve Temelleri

Kayırmacılık (Haksız Olarak Öncelik Tanımak): Türk Dil Kurumu sözlüğünde kayırmacılık, belli birey, grup, küme, düşünce ya da uygulamanın tercih edilmesi sırasında nesnellikten uzaklaşıp yan tutarak korumacı kollamacı bir tavırla, birine haksız şekilde kolaylık sağlanmasının tercih edilmesi şeklinde tanımlanmıştır (TDK, <http://sozluk.gov.tr/>).

Kayırmacılık politikacılar, bürokratlar, iş dünyası ve çalışanlar başta olmak üzere insanın bulunduğu her alanda kaçınılmaz olarak karşımıza çıkan kavramlardan biridir. Kayırmacılık tarih boyunca birçok krize kaynaklık ettiği gibi Asya'da 1997 yılında yaşanan finans ve ekonomik krizin en önemli nedeni olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple son yıllarda özellikle Uzakdoğu'daki sosyal ve yönetim bilimcilerin dikkatini çekmiştir. Kayırmacılık ile ilgili yapılmış çok fazla ampirik çalışma bulunmamasıyla birlikte, teorik yazının giderek arttığı göze çarpmaktadır (Biber, 2016:4).

Aslında hemen her düzeydeki eşitsizlik ve ayrımcılık biçimlerinin orta yerinde yer alan bu fiile ilişkin çok az bir duyarlılığın varlığı, belki de bu davranışın kültüre içkin bir eyleme dönüşmüş olmasıyla ilişkilidir (Aykaç, 2006:31).

Her ne kadar Türk Dil Kurumu, kayırmacılık eyleminin gerçekleşmesinde seçim yapma gerekliliğini öne sürse de aslında kayırmacılığı ruhunda seçim yapmak gibi zoraki bir durumun olmadığı bilinmelidir. Bunun asıl nedeni, kayırılan şahsın, herhangi bir rekabet ortamında olmasa dahi kayıran tarafından, sırf grup bağlılığından doğan dürtü ile onu kayırmak istemesidir. Bu dürtü, kişisel ve kalıcı ilişkilerin paylaşıldığı birincil gruplardan, belirli bir hedef doğrultusunda birleşmiş ve duygusal bağların zayıf olduğu ikincil gruplara doğru zayıfladığı görülmektedir (Biber, 2016:6).

Sözcük etimolojik yönden değerlendirildiğinde kavramın özünü yansıtan birtakım ipuçlarına rastlandığı söylenebilir. Örneğin; Anadolu'nun birçok köyünde kayırmak kelimesinin, hayvanlara özgü bir kavram olduğu söylenir. “hayvanları kayırmak”; onlara bakmak, onları himaye etmek, beslemek, tımar etmek, temizlemek ve onlara bakmanın kaygısını taşımak anlamına gelmektedir. Örnek, bir kurum veya işletmeye uyarlandığında, tarım toplumun algıladığı “kayırmacılık” kavramının, tamamen birbiriyle örtüşmesi de kurum veya işletme çalışanları için de benzer algılamalara neden olduğu görülebilir (Biber, 2016:11).

Ülkemizde kayırmacılık kavramına karşılık gelen ve halk dilinde yerleşmiş olan bir diğer tabir ise “torpil” dir. Torpil, savaş gemilerinde su altı silahı olarak kullanılan büyük bombaları denir. Ancak mecaz olarak, bir kişiyi kayırma işidir (İyışleröglü, 2006:48).

Tüm bu kavramlardan başka, geleneksel ve akraba ilişkilerinin güçlü olduğu yerlerde sık görülen ‘ akraba kayırmacılığı’; eş, dost veya hemşehricilikten kaynaklanan” eş-dost kayırmacılığı “siyasi ilişkiler den kaynaklı kayırmacılık olan “partizanlık”; bir kişinin sosyal ekonomik gücünden yararlanmak çabası olarak bilinen “yanaşmacılık”, kayırmacılığı farklı türler olarak karşımıza çıkmaktadır (Ford ve McLaughlin, 1985:58).

Gelenekçi toplumdaki sosyal yapı ve ilişkilerin bir tür simgesel göstereni gibidir.

Söz konusu değiş-tokuş rejimi, aslında toplumsallığın kurulmasında temel bir unsurdur. Sosyal hayat, ilişkiler, düzen vs. değiş-tokuş etrafında şekillenir, toplumsallık alış-veriş üzerine bina edilir. Dolayısıyla, salt sosyal konularda bile her zaman karşılık, bir ödeşme söz konusudur. Derebeylik sistemi, kayırmacılık ilişkisini toplumun temel yapısı üzerine oturtmuştur. Mendras (2008)'a göre, örneğin; hükümdar tebaasına toprak verir, derebeyi de ona bağlılık yemini eder. Sadakatini ifade etmek için her sene onun sayesinde toprak sahibi olduğunu simgeleyen bir parça toprakla hükümdarın ayağına gider. Savaş olduğu takdirde bütün tebaa toplanıp hükümdarlarına destek verir. Bu durum kayırmacılığın eski toplumlarda hediyeleşme ya da alış-veriş şekli olarak ifade edilebilir (Mendras, 2008:210).

Kayırmacılık genel ve geniş anlamıyla, yapılan atamalarda ve terfilerde akrabalık veya tanıdık-dost ilişkisine (nepotizm ve kronizm) ya da siyasal veya dinsel yandaşlığa (patronaj) öncelik verilmesi; kamu kaynaklarının siyasi iktidarda bulunan gücün yandaşları, seçmen kitlelerini kayıracak şekilde tercihte bulunulması (klijentalizm) anlamına gelmektedir (Aközer, 2003: 14).

Yine, antropolojik çalışmalarda ortaya çıkan anlayışa göre yolsuzluk olarak ele alınan adam kayırmacılık, rüşvet, bahşış vb. ilişkiler kültürel ahlak düzleminde pek de yanlış görülmeyen, toplumun ekseriyeti tarafından başvuru ve bir takım sosyal ve bürokratik işlevleri de olan fiillere karşılık gelirler. Daha çok geleneksel yapıli toplumlarda kurumsal yapılara ulaşmakta zorluk çeken bireyler için küçük çaplı yolsuzluklar ve bunlar aracılığıyla ortaya çıkan ağlar bir nevi çıkar grubu örgütlenmesi gibi algılanır. İkinci görüş olan kalkınmacı yaklaşımda ise kalkınma süreçleri içerisinde yolsuzluk, muhafazakâr gelenekçi değerlerin değiştirilip modern değerlerin ve normların yerleşmesinde geçiş sürecini yumuşatıcı bir etki yaratır ve yeni odakların asimile edilmesinin bir aracı olarak kullanılır (Aykaç, 2006:33).

Erdem'e göre örgütlerde güvenle birlikte en önemli sorun kayırmacılıktır. Güvenin yanı sıra "kayıрма ve güç" arasında da benzer şekilde bir ilişki bulunduğunun öngörüldüğüne önemine değinir (Erdem, 2003: 154). Çünkü; örgütsel ortamdaki kümeleşme, bir biçimde güç mücadelesini başlatmaktadır. Bu mücadele zemininde güce sahip olanın, kendine benzerleri kayırması durumu ortaya çıkmaktadır.

Biz algısı ne kadar güçlü olursa, kayırmanın derecesi o denli güçlü olur. Biz guruplarına beslenen duygusal bağıllık kayırmacılığı ve diğere etik dışı davranışları veya bazı yasa dışı davranışları legalleştirebilir. Böylece, toplum tarafından ahlaki olmayan veya yasal yönden suç olarak tanımlanmış davranışlar, aslında sırf grup çıkarları adına, zaman zaman icra edilebilir. Suç teşkil eden fiiller dahi bireyler için normal davranışlar gibi algılanabilir (Biber, 2016:8).

Kayırmacılığın temellendirilmesi modern düşünce sistemi, kayıran ve kayırılan ilişkisi ve sosyolojik boyut olmak üzere 3 farklı temelde incelemek mümkündür.

2.1.1.1.Modern Düşünce Sistemi ve Kayırmacılık

Aile, akrabalık, eş-dost gibi asal sosyal bağıllıklara dayalı olarak nepotizm/kronizm türü kayırmacılık fiilleri, modern ilişkileri de çerçevelemekte, oradaki ilişkiselliği önemli ölçüde dönüştürmektedir. Hatta bu tür ilişkiler kimileri tarafından özellikle de örgütsel yapılardaki işlevselliği artırıcı bir unsur olarak bile görülmektedir.

Bu noktada Burt (1992), networklar ve organizasyonlar içerisindeki rekabetin modern toplumsal yapıyı irdelediği çalışmasında, örgüt içi ya da dışındakiler arasındaki daha fazla bağlantının daha fazla destek/imkan değiş-tokuş (takas) anlamına geldiğini, bunun da aslında fırsatlara erişimi bir şekilde garanti ettiğini ifade etmektedir. Aynı ağ içerisindeki sıkı ilişkiler, aynı fırsatlara/ imkanlara erişimi mümkün kılarken, seyrek/uzak bağlantılar ise farklı ve yeni fırsatlara ulaştıracaktır (Biber, 2016:94).

Çoğu insan kendisine avantaj sağlayan yakın/uzak kişisel ağlara sahip olmakla birlikte, herkes çok güçlü ağlara erişebilme imkanına sahip değildir. Söz gelimi bazı sosyologlar, kadınların iş ve siyasi ağlarının erkeklerinkinden daha zayıf olduğunu ileri sürer. Kadınların iş ararken, iş pazarlarıyla ilgili ağlarının erkeklerinkinden daha az bağlantı içerdiği, bunun da kadınların yüksek mevkilerde erkeklerden daha az sayıda tanıdıkları olduğu anlamına geldiğini ileri sürerler (Brass, 1985; Marsden, 1987; Moore, 1990; Giddens, 2008:717).

Yine, hemen pek çok ülkede kadınların yanı sıra, etnik azınlıkların ve düşük

gelirli kesimin (yoksulların) iktisadi ve siyasi ağlara erişim imkanlarının sınırlı olduğu bilinmektedir.

Modern toplumda insanların örgüt/dernek türü sivil gönüllü yapılara üye olma istemlerinin temelinde, bireysellikle üstesinden gelemeyecekleri sıkıntılarını söz konusu sivil/ sosyal ağlar sayesinde aşmaya yönelmek istemesinin büyük rolü vardır. Sosyologlar, bu yüzden, örgüt üyeliğini destek ve dayanışma imkanları sunan birer sosyal alışveriş ünitesi olarak görür. Üyeler arasında kimi ortak temalar; yakınlıklar, bağlılıklar vs. onları çıkar ve istekleri yönünde etkileşim içerisine sokar (Çaha, 2008:23).

Modernizm ve kayırmacılık noktasında vicdan kavramına değinilmesi önem taşımaktadır. Vicdan toplum bilimciler açısından ölçülebilir kriterlere sahip değildir. Çünkü, vicdani değerleri ile baş başa kalan bir kişi, kayırmacılık mantığına farklı anlamlar yükleyebilir. Bilhassa, rekabetçi bireyler için kayırmacılık genelde yükselme, terfi ya da bir işin görülmesi olarak algılanmaktadır. Toplum tarafından uygun olmayan bir davranış olarak görülen kayırmacılık. Bu kişiler için sadece isim değıştirmiş ve modern sosyal hayatın normal görülen davranışları arasında yerini almış bir eylemdir (Abdalla vd.,1994:65).

Hediye, aynı zamanda, bir karşılıklı yükümlülükler ağı olarak, geçmişten günümüze modern toplumsal ilişkilerin üzerinde yükseldiği bir ilkeyi diri tutar. Hediyeleşme yoluyla aslında sosyal ilişki başlatılır ve bu kişilere toplum içinde sorumluluk yükler. Hediyeye karşılık vermek, verilmediği zaman kişilerden beklenen bir davranışı yerine getirmeyerek toplumdışı bir tavır sergilenmiş olunur. Bu yüzden hediye vererek aslında ilişkiler yeniden kurulur, dolayısıyla sosyaliteye süreklilik kazandırılır (Carrier, 1991).

Değiş-tokuş rejimi ya da hediyeleşme geleneği, toplumda vermeye ve almaya dair zorunluluk ya da karşılıklılık ilkesine dayalı olarak toplumsal ilişkilerin kurulmasını sağlar. Vermeye ve almaya dayalı olarak toplumsal hiyerarşiler yeniden kurulur. Verme, güç, iktidar içerir ve verenin toplumsal itibarını yükseltir, üst sınıfsal pozisyonlarda temsilini sağlar. Alan ise, kişisel ya da anlık fayda temin etmiş olur ve verene karşı minnettarlık duyar, ona bağlılık ve sadakat göstergesinde bulunur. Eski

toplumlardaki değiş/tokuş rejimi veyahut da hediyeleşme geleneğinde olduğu gibi, modern gündelik hayatta ya da bürokratik/ politik ortamlarda da eski toplumdakiyle aynı işlevsellik temelinde bir karşılıklı yarar değiş-tokuşunun devam ettiği, bunun himayeci ilişkileri kuvvetlendirdiği, kayırmacı edimleri güçlendirici bir kültürel aura yarattığı ileri sürülebilir. Bu tarz ilişkiler, bir şekilde modernite içerisinde de varlığını sürdürmekte, aşırı rasyonalite ve hukuksallığa rağmen, modern sosyal ağlar ve organizasyonlar içerisinde de gelenekçi değiş-tokuş rejiminde olduğu gibi “karşılıklılık” ilkesi uyarınca güç/bağımlılık ilişkisinin kurulabildiği bir gerçektir (Dole ve Schroeder, 2001:241).

Kişilerin sahip oldukları sosyal ağlar, üye oldukları örgütler kuşkusuz kişiye sosyal yararlar sağlamakta, modern yaşamın sıkıntılarını aşmada olduğu kadar, hayatına anlam katacak değer ve duygusal tatmin de sunmaktadır. Eş, dost, arkadaş, sivil/gönüllü örgütü arkalarına alan insanlar, ihtiyaç duydukları güven duygusuna kavuşabildikleri gibi, yanlarında her zaman destek ve moral takviye yapan insanları bulmanın emin iklimine sahip olurlar. Bunun dışında, iş yaşamında, bürokratik ilişkilerinde, politik çalışmalarında, gündelik yaşamın zorlukları karşısında her zaman aidiyet çeperi içinde buldukları insanların/kurumların himayesine kavuşmuş olurlar (Çaha, 2008:55).

2.1.1.2.Kayıran ve Kayırılan İkilemi/İlişkisi

Kayıran, himayeci kültürün yetiştirmiş olduğu bir kişiliktir ancak yapmış olduğu kayırma eylemi “himaye” tanımından oldukça uzaktır. Kayırma fiilinde vuku bulan himayecilik, “diğerlerine karşı himaye etmedir” ki, bu da diğerlerini ötekileştiren bir ayrımcı zihniyetin varlığına işaret eder. Bu yönüyle kayıran, her ne kadar eşitlik, adalet, hukuk gibi kavramlara saygı duyduğunu iddia etse de özünde, o bir “ayrımcıdır” ve ötekileştirdiklerinin; yani kayırılmayan topluluğun, duygu, düşünce ve mana dünyasını önemsemediği gibi onların adalet arayışları ile de ilgilenmez. Onun için tek gerçek, kayırma eylemini ifa etmek ve kayırdığı şahsı memnun etmektir (Biber, 2016:31).

Kayıranları “eğilimsiz kayıranlar” ve “eğilimli kayıranlar” olarak iki kısımda değerlendirmek mümkündür (Biber, 2016:32-33).

Eğilimsiz kayıranlar, yaptıkları eylemin etik dışı ve uygunsuz olduğunu bilirler

ve bu davranışa ortak olmak istemezler. Ancak, yetişmiş oldukları kayırmacı kültür, sosyal ilişkilerin zayıflayacağı korkusu, aile, akraba veya diğer baskıcı grupların zorlamaları, bu düşünceleri etkisizleştirir ve eğilimsiz kayıranlar hiç de tasvip etmedikleri bu davranışın tarafı olmak zorunda kalırlar.

Eğilimli kayıranlar ise ahlak, vicdan, etik, kanun, ayıplama gibi kuralları kendi bilinç düzeylerinde bastırırlar. Bu tür kayıranlar, kayırmacı davranışları hiçbir zaman ahlak çerçevesinde değerlendirmemiştir. Çünkü onlara öğretilen, bu davranışın, “sevdiklerine sahip çıkma, onları himaye etme” olduğudur ve bu eylem, sevdiklerini kaybetmemesi için kayıran tarafından mutlak surette yerine getirilmelidir.

Kayırlan kişiler genellikle kayırdıklarını belli etmek istemezler. Bu gizliliğin ana sebeplerinden biri tıpkı kayıran gibi, yapılan fiilin haksız bir fiil olduğunu bilmeleridir. Kayıran tarafından ciddi bir şekilde yönlendirilen kayırlan, kayırma eyleminin akabinde, görüldüğünden daha saf ve dürüst bir çalışan kimliğine bürünmeye çalışır (Biber, 2016:33).

Ancak kayırmacılık faaliyetlerinin olağan karşılandığı toplumlarda bazı kayırlanlar, yapılan eylemi gizlemek istemez. Hatta bu kayırlanlar daha ileri giderek olur olmaz yerlerde, kendilerine destek veren üst düzey yetkililerin kimliklerini ve kendileri ile olan ilişkilerini açığa çıkarmak isterler. Böylece amir baskısından ve çalışanlar arası rekabetten korunacaklarını düşünürler (Kiechel vd,1984:143).

Kayırlanların bir diğer özelliği “güçsüz” olmalarıdır. Karşılaştıkları her olumsuz durumda kayıranlarla irtibata geçme alışkanlıkları nedeniyle, bu tür kişilerin sorunlarla mücadele etme yeteneği kaybolmuştur.

2.1.1.3.Kayırmacılık ve Sosyolojik Temellendirme

Kayırmacı eylem sosyolojik açıdan, “sahip çıkma, koruma, kollama” şeklinde değerlendirmektedir. Ataerkil aile yapısı, aile kavramının kutsallığı, sosyal alış-veriş kuramının etkin tezahürü gibi nedenler bu davranış şekillerinin evrilerek gelişmesine ve kayırma faaliyetlerinin aklanmasına neden olmaktadır. Hatta bu toplumsal yapı, kayırmacılığı öyle bir mecraya çeker ki, bu faaliyeti yapmak istemeyen kişiler dahi, aile,

akraba yahut arkadaş çevreleri tarafından hayıflanır. Böyle bir geri dönüşüm, kayırmacılığı, etik dışı sahadan çıkararak kurgulanmış etik alana doğru sürükler (Biber, 2016:46).

Sosyolojik açıdan temel, sosyal sermaye kavramına ulaştırmaktadır. Sosyal sermaye olumlu/avantajlı sonuçlar doğurmakla birlikte olumsuz bir boyuta da haizdir (Poloman,1993:72). Sosyal sermaye bir yandan topluluk üyelerinin çıkarı için karşılıklı iş birliğinin ortaya çıkmasına yardımcı olurken, öte yandan topluluk üyelerinin çıkarına olmayan iş birliği için de bir işlev görmektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye negatif bir kapasiteye de sahiptir (Biber, 2016:59). Özellikle de ayrımcılık, dışlamacılık ya da kayırmacılık gibi patolojik fiillere kaynaklık edebildiği, çift yönlü bir etkisellik gücü taşıdığı bir gerçektir.

Modern sosyal yaşam, rasyonel ve çıkara dayalı ilişkiler ağı üzerine kuruludur. Sosyal ilişkiler, bireyler/gruplar arası bitimsiz bir rekabet ve çatışma şeklinde cereyan eder. Kent bu çatışmaların yaşandığı bir sosyal arenayı andırır. Bu yüzden kentsel yaşam, ileri ölçülerde güven, sadakat, bağlılık ve istikrardan kopuk bir nitelik taşır (Erdem, 2003:21).

Zira kentin sosyo-ekonomik ve sınıfsal heterojenliği, mesleki ve uzmanlığa dayalı toplumsal hiyerarşisi, fırsat ve imkanlar konusunda yıkıcı bir rekabeti zorlayabilmektedir. Yüksek sosyal yaşam standardına sahip olanlar, nüfuzlarını ve çevrelerini kullanarak fırsat ve imkan kollamada öne geçerek, kendi yakınlarını/yandaşlarını koruma, himaye etme çabası içine girebilmektedirler. Sınıfsal eşitsizliklerin artmış olması, güç sahiplerinin kendilerine yakın/benzer olanlardan yana güçlerini/nüfuzlarını kullanmaları için açık kapı bırakmaktadır (Erdem ve İşbaşı,2000:28).

Ayrıca, sosyal ya da politik düzlemde sosyal sorumluluk duygusunun zayıflığı da kayırmacılığı ve patronaj ilişkilerini yaygınlaştırma etkisi yaratmaktadır. Yine, kente özgü materyalist/ çıkar kültürünün (ben kültürü) yaygınlaşması da kayırmacı/himayeci tutum ve tavırları çoğaltıcı etki yapmaktadır (Biber, 2016:69).

Patronaj, insanları bir işe motive etmek için onlara korku ve ümit veren önemli

güdüleyici, itici bir güçtür. Doğrudan insanların duygu ve düşünce dünyasına etki etmiştir. Patronaj, bir siyasî iktidarın veya herhangi bir ekonomik gücün güdümünde gelişen, toplum tabakaları arasında cereyan eden siyasî, ekonomik çıkarlar üzerine kurulu bir besleme sistemidir. Âmiyâne tabirle, toplumsal emişme sistemidir. Patronaj, kimin, kimden, nasıl geçindiğidir. Patronaj, toplumun omurga sistemidir. Toplum bu omurgaya göre hareket eder, Onunla ayakta durur. Toplumsal kurumlar toplumda var olan patronaj ilişkilere göre şekillenmektedir. Kurulan tüm bu patronaj ilişkiler, patronajın mahiyetini belirlediği gibi, uygulanan patronaj politikası da sahibine geri dönen bumerang gibi siyaseti, hukuku, mantığı şekillendirmiştir. Toplumsal kavramların birçoğu patronajın etkisi altında şekil almıştır. Ayrıca patronaj farklı toplum yapılarında, farklı şekillerde tezahür etmiştir. Bu da farklı siyasal sistemlerin oluşmasına sebep olmuştur. Herhangi bir siyasal sistemde işleyen patronaj ilişkiler ne kadar sağlıklı, akılcı, bilgi temelli bir zemine oturmuşsa, toplumsal ilişkiler de o kadar sağlıklı, rasyonel işlediği tespit edilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, fen bilimlerine yapılan devlet patronajı olumlu sonuçlar doğururken; sosyal bilimlere verilen siyasî iktidar patronajı aklın gelişimini siyasî iktidarın tekeline alarak olumsuz sonuçlar doğurmuş hem fen aklının hem de sosyal aklın ilerlemesini durdurmuştur.

2.1.2. Kayırmacılık Türleri

Kayırmacılık türleri, kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Ülkelere göre farklılık gösteren toplumların haber aldığı, ulusal ve uluslararası yazılı basında, yazarların eleştirisel olarak siyasal kayırmacılığı (kronizm) ve eş-dost kayırmacılığı (favorizm), yakın akraba kayırmacılığı (Nepotizm) tanımı yönünde yayınlanan yazılarda belirtilmektedir (Özler, vd.,2007:12). Türk kültüründe kayırmacılık kavram türleri, siyasal kayırmacılık, parti kayırmacılığı (kronizm/patronaj), eş dost kayırmacılığı, (favorizm) akraba kayırmacılığı (nepotizm) yönünde kabul gördüğü söylenebilir (Aktan, 2002).

Bazı araştırmalarda, favorizm ve nepotizm birlikte kullanılıp eş dost gibi tanıdıkların yanında akraba kayırmacılığını da içerecek şekilde kullanılmıştır. Kronizm ise daha çok siyasi tercihi yakın olan kesimlerin kollanması ya da kayırılması olarak ele alınmaktadır (Büte,2011:384).

2.1.2.1. Adam Kayırmacılık (İltimas)

Adam kayırmacılığı akraba kayırmacılığı (nepotizm) ve eş dost kayırmacılığı (kronizm) olarak iki ayrı nitelikte olmaktadır. Aşağıda nepotizm ve kronizm ayrı ayrı incelenmiştir.

2.1.2.1.1. Akraba Kayırmacılık (Nepotizm)

Kişilerin bir takım objektif niteliklerine (bilgi, beceri, kabiliyet, diploma vs.) bakılmaksızın sadece akrabalık ilişkileri esas alınarak istihdam edilmesi ya da terfi ettirilmesine nepotizm denilmektedir. “Kin selection” ya da akraba kayırma, insanlarda var olan (hatta bazı biyologlara göre hayvanlarda da) doğal bir içgüdüdür. Sosyal bilimlerde kimi biyolojik/ekolojik yaklaşımlar da nepotizmin rasyonel davranışlar sınıfına girdiğini ifade edilmektedir. Bu yaklaşımlar, nepotizmi, çevresel koşullar ve bireysel ihtiyaçlar alanı olarak tanımlanan sosyal ekolojide “seçilmiş” bir davranış olarak ele alınmaktadır. Nepotizm, geleneksel bağların güçlü olduğu ve cemaatçi ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı, piyasa ekonomisinin yeterince gelişmediği toplumlarda da yaygın bir uygulama olduğu bilinse de ileri kapitalist toplumlarda da kamu ve de aile işletmelerinde varlığına rastlanmaktadır (Masters, 1983; Özsemerci, 2013; Özler vd., 2007).

Türkçede bazı kaynaklarda kayırmacılık ve nepotizm eş anlamlı gibi kullanıldığı görülmektedir. Ancak nepotizm kayırmada daha dar alanı ifade ederken kayırmacılık nepotizmi de içine alacak kadar geniş bir uygulama alanını kapsamaktadır (Karahan vd., 2014:127).

Nepotizm, kamusal alanda uygulandığında kurumsal kimliğin oluşmasını engelleyip işleyiş ve yönetsel açıdan problemler üretir. Aynı zamanda çalışanlarda üst yönetimin yetersizliğine rağmen onların altında çalışmak, liyakat yerine adil olmayan mülakat uygulamaları ile birilerinin kayırıldığı gibi düşünceler çalışanların örgütsel bağlılığını da zayıflatır. Örgütsel bağlılığı zayıflayan iş görenlerin motivasyonları ve iş performansları da doğal olarak olumsuz etkilenir (Robbins vd. 2012:431).

Özellikle, ailenin servetini dağıtmamak üzere kurulmuş, özel şirket biçimi olan aile işletmeleri nepotizm uygulamalarının yoğun yaşandığı alanlardır. Aile üyelerinin

yönetim kademelerinde çalıştığı, işletmenin profesyonel çalışanlarca değil aile bireylerince işletilmesi özetle Nepotik düşünce aile şirketlerinde olumlu veya olumsuz şekillerde durumlar oluşturabilir (Karlöf, 1993:218).

İşyerinde etnik köken, ulusal köken, sınıf, din, öğrenme ve iletişim tarzı, memur, işçi, sendikal, siyasi görüş ayrılığı ve doğum yeri farklı çalışanlar arasında gruplaşmaların olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda her farklı gruplaşma, kendi yapısını korumak için kurduğu grubun bağlılığına aidiyet duygusu besleyecektir. Bütün insanlarda sevdiği kişi ve kurumlara karşı onu benimseme ve bağlılık duygusu yer tutmaktadır (Eren, 2010:554). Bu anlamda kamu kurum niteliğindeki örgütler; sivil toplum örgütün organik yapısı oluşumunda görünse de, yasalarca belirlenen kurallara bağlı sivil toplum örgütüdür. Kamu kurum niteliğindeki meslek örgütlerinde nepotizme etken olan faktörler şöyle açıklanabilir (Ford, vd., 1985:57):

1. Mesleki dayanışma ve yardımlaşmada, taraf gözetilmesi,
2. İhtiyaç ve talepler karşısında farklı dönemlerde beklentilerden dolayı farklı tutumların sergilenmesi,
3. Kanunla kurulmuş mesleki dayanışma örgütlerinin üyelerinin yapısına göre çıkarlarının gözetilmesi,
4. Kanunla verilmiş hakların hak edene verilmesi yerine siyasi taraftarlığa bakılarak ayırıcı uygulamaların yapılması

Kayırmacılık, yakın ilişki ağları etrafında kurulan bir çarpık ilişki biçimidir. Burada yakınlık derecesine/türüne göre kayırmacılık değişik şekillerde gerçekleşir. Akraba kayırmacılığı (nepotizm). Bu yaklaşımlar, nepotizmi, çevresel koşullar ve bireysel ihtiyaçlar alanı olarak tanımlanan sosyal ekolojide “seçilmiş” bir davranış olarak ele alırlar. Nepotizm, geleneksel bağların güçlü olduğu ve cemaatçi ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı, piyasa ekonomisinin yerince gelişmediği toplumlarda da yaygın bir uygulama olduğu bilinse de ileri kapitalist toplumlarda da kamu ve de aile işletmelerinde varlığına rastlanmaktadır (Masters, 1983; Özsemerci, 2005; Özler vd., 2007).

2.1.2.1.2.Eş-Dost Kayırmacılığı (Kronizm)

Eş-Dost Kayırmacılığı “kronizm” olarak anılmakta ve Aktan (2001) tarafından “kamu görevlilerinin istihdamında liyakat (yeterlilik) ve eşitlik ilkeleri yerine, eş-dost ilişkilerinin esas alınması suretiyle yapılan kayırmacılık türü” olarak tanımlanmaktadır. Özellikle kamu işlemlerini yerine getiren görevlinin, yakınlarını haksız yere ve yasalara aykırı olarak kayırması, arka çıkması biçiminde kendini göstermektedir. Kayırma sonucunda kamu görevlisinin, “itibar görme”, “takdir edilme” gibi psikolojik ve toplumsal kazanç sağladığı; ayrıca hak etmeden bulunduğu statünün maddi olanaklarından yararlanması nedeniyle maddi/manevi çıkar elde ettiği görülmektedir (Çarıkçı vd.,2010:32).

Açıklamalardan ortaya çıkan sonuç, yolsuzluk ile nepotizm/kronizm arasında geçerli ve kabul edilebilir bir bağ bulunduğu yönündedir. Nepotizm aile üyelerine veya eşe-dosta fayda yaratmaya yönelik profesyonel olmayan bir fenomendir. Bu durum doğal olarak kayırılan kişi dışındaki, diğer çalışanların memnuniyet derecelerine olumsuz yönde etki yapmakta, insan kaynakları açısından profesyonel uygulamaları bir anlamda felce uğratmasıdır (Araslı vd., 2006: 296). Kayırılan kişinin haksız avantajlar elde etmesi, doğal olarak örgütsel adalet duygusunu da zedelediği söylenebilir.

2.1.2.2.Hizmet Kayırmacılığı

Siyasi partiler, seçim kazandıkları alanlarda merkezi yönetim ya da yerel yönetimde hizmet verdikleri alanlarda çeşitli saiklerle kendilerine oy verenlere hizmetlerde öncelik verebilmekte, hatta bazı hizmetleri sadece kendi seçmenlerine sunabilmektedirler. Bu türden hizmetlerin sunumunda siyasi partilerin yaptığı kayırmacılığın bir versiyonu olan usulsüzlüğe “hizmet kayırmacılığı” denilmektedir.

Bu tür uygulamalar yasal suç oluşturmamasına rağmen, eşitlik ve adalet ilkelerine aykırı, vatandaşın devlete, kamu görevlilerine ve demokrasiye güvenini sarsan, yozlaşma olarak kabul edilen uygulamalardır (Turgut, 2007).

Siyasi partilerde hizmet kayırmacılığı özellikle seçim bölgelerinde seçim zamanlarında yoğun olarak ortaya çıkan bir kayırmacılık örneğidir. Böyle dönemlerde iktidar partileri kolayca harcama yapabildikleri örtülü ödenekleri kullandıkları gibi

mevcut harcama kalemlerini de seçim dönemlerinde oy beklentisi içerisinde oldukları yerlerde kolayca kullanarak yürütmektedirler. Yasal olarak olanaklı gözükse bu uygulamaların sorgulanması da oldukça zordur (Yıldırım, 2013).

Seçimlerden sonra ise seçimi kazanan partiler kazandıkları bölgelere daha fazla hizmetin verilmesini sağlayacak tercihler yapmaktadırlar. Özellikle hükümette üyesi olan seçim bölgelerinin seçimlerden sonraki dönemlerde hizmet kayırmacılığından yüksek düzeyde yararlandığı bir yozlaşma gerçeğidir (Aktan, 2001).

2.1.2.3.Siyasal Kayırmacılık (Partizanlık/Patronaj)

İktidara gelen ve böylece politik ve ekonomik açıdan güce kavuşan siyasi partiler, kendilerine seçim öncesinde ve seçim sırasında destek veren kişi ve seçmen gruplarına, çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlemler yapmaktadır (Bayhan, 2002). Siyasal süreç içerisinde siyasi partilerin iktidara geldikten sonra kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan üst düzey bürokratları görevden almaları ve bu görevlere yine siyasi yandaşlık ve ideolojiye bağlı olarak yeni kimseleri atamaları patronaj olarak ifade edilmektedir (Başaran, 2005).

Siyasi kayırmacılık, siyasi partilerin iktidara gelmeleri sonrasında destek aldıkları seçmen kitlelerini uygunsuz şekilde kollamaları ve tercihlerinde bu kitlelerden yana ayrımcılık yapmalarınıdır. Bu usulsüzlüğün temelinde ayrımcı zihniyet yatar (Biber, 2016:28).

Sunar (2008), patronajı, kitle desteğini sağlayabilmeyi amaçlayan stratejik de bir iş olarak nitelendirirken, Aktan (2001), iktidara gelen siyasi partilerin özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan üst düzey bürokratları görevden almaları ve bu görevlere yine siyasi yandaşlık, ideoloji gibi bağlar ile atamaların yapılması işlemi olarak ele alır.

Patronajın en güçlü siyasi kaynağı siyasi partilerin doğasından, daha doğrusu parti sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü siyasi partilerin çoğunun sadık taraftarlarına fayda sağlamaya eğilimli oldukları söylenebilir (Gordin, 2001).

Patronaj ağı, en az bir amacı paylaşan ve bu amaç uğrunda bütün güçlerini

birleştirmeye karar veren bireyler koalisyonudur. Bu koalisyonda güç, mevki, uzmanlık ve kendi çıkarlarını ilerletme çabası ön plandadır. Amaç ise, maksimum politik güce ve verilen kararları etkileyebilme yetisine sahip olmaktır. Siyasi kayırmacılık; siyasi partilerin iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli ayrıcalıklı işlem yaparak bu kimselere haksız menfaat sağlamaları işlemine denir (Willerton; 1992; Karataş, 2013).

Patronaj ilişkilerinin bir boyutunu da hemşeriliğe dayalı ilişkiler oluşturmaktadır. Köyden kente göç sürecinde köydeki ağalık patronajı “himayecilik” yerini, kentte aile içi yardımlaşma ve hemşeri yardımlaşmasına, bu himaye sistemi de yerini siyasi patronaja bırakmıştır (Kıray, 1995).

Siyasi yönden kayırma eyleminde baz alınacak temel nokta, kayırma hareketinin siyasi güce dayandırılmasıdır. Yani kayıran veya kayırılan kişi, kayırma eyleminin meşruluğunu hukuk sistemi içinde değil, otorite bağlamında değerlendirir. Demokratik yöntemlerle seçilmiş olsa dahi, güç ve iktidar sahiplerinin kendilerini destekleyenlerle birlikte yönetim üzerinde mutlak aidiyet kurması, diğer seçmen kitlesinin, ülke genelini kapsayan kamusal haklardan yararlanamaması sonucunu doğurur. Böyle bir durum ise partizan bir dikta rejimini çağırır. Siyasi kayırmacılığın bir diğer yönü ise siyasi partiyi zirveye taşıyan baskı gruplarının vaat edilen menfaatlerin yerine getirilmesi için siyasi iktidara baskı kurlmalarıdır. Çünkü bu gruplar, çıkar grubunu destekleyecek lidere oy, propaganda ve mali destekte bulunma gibi hizmetlerin karşılığını alabilmek için kayırmacı faaliyetlerden yararlanmak isterler (Biber, 2016:30).

Sendikacılık da yürütme faaliyetinde siyasi kayırmacılığın önemli bir aracı konumundadır. Sendikalar, iş yaşam koşullarında üyelerin işveren tarafından verilen, alınacak olan ve doğan hakkın getirim korumasıdır. Haklarda çıkar koruması elde edilmesinden sonra yapılacak olan müzakerede, zarar verici ve kedine odaklı ayırım gözetimi siyasi kayırmacılığı oluşturabilir. Sendikacılıkta siyasi ideoloji görüş farklılıklarından doğan, kazanılmış hakların kendi içinde ayrıcalıklı dağılımı biçimsel olmayan (informal) bir durumdur. Görevde yükselmelerde, hizmet içi eğitimlerinde, konferans ve seminer gibi mesleki bilgilendirmede ayırımda taraf rolü yüksektir. Siyasi düşünce itibarıyla kişilerinin birbirlerini kayırması (cronyism/patronaj) olarak

tanımlanmaktadır (Araslı ve Tümer, 2008:1239)

Siyasi partilerin kayırma işlerine bulaşmalarının temel nedenleri arasında siyasi partilerin varoluşsal sorunlarını gerçekleştirirken seçmene olan bağımlılık ihtiyaçları sayılabilir. Almond'a göre (1956), dünyadaki tüm siyasi sistemler belirli işlevleri yerine getirmek durumundadır. Bu işlevler arasında, Siyasi sosyalleşme, bireylerin önemli siyasi mevkilere yerleştirilmesi, çıkarları ifade etme, çıkarları birleştirme, siyasi iletişim, kural koyma, kuralları uygulama ve kuralların değerlendirilmesi yer almaktadır (Almond,1956; Sayarı ve Bilgin,2013:9). Siyasi partiler bu işlevleri yerine getirirken ihtiyaç duydukları desteği alabilmek için destekçilerini kayırmayı tercih edebilmektedirler.

Politikacıların, ahlaka ve toplum yararına uygun olmayan bir şekilde kamu gücünü kullanarak, rant oluşturup yandaşlarına haksız menfaat sağlamaları adeta bir “politik mübadele”dir (Karataş, 2013).

Geleneksel toplumlarda patronaj ilişkisinin meşruiyetinin kaynağı töreler, gelenekler veya dini kurallardan esinlenen normlardır. Modern toplum yapısında meşruiyetin kaynağı hukuktur ve hukuk içinde patronaja yer yoktur (Kurtoğlu, 2003).

Araştırmada konu başlığı itibariyle siyasi kayırmacılık konusuna detaylarıyla yer verilmiştir.

2.2. SİYASİ KAYIRMACILIK

Toplumsal tabakada daha yüksek bir statüde bulunan kişilerle (patronlar) aynı tabakadaki aşağı konumda bulunan kişiler (klient) arasında bir iktidar ilişkisi olarak tanımlanan patronaj ve bu ilişki biçiminin yeniden üretilmesi için gereken kayırmacılık faaliyetlerinin, öncelikle farklı zamanlarda ve bağlamlarda farklılık gösterebileceğini kabul etmek gereklidir (Scott, 1977).

Çünkü zor araçları belli yolsuzluk ve kayırmacılık ilişkilerinde (bunların iktidar ilişkileri olduğunu tekrar vurgulamak gerek) önemli bir role sahiptir (örneğin haraç toplama ve zorla bir parti için oy verdirme). Scott bu tür ilişkilerle şiddeti birbirinin

alternatifi olarak da görmektedir. İlki nüfuz oluşturma barışçıl yollarıyla, ikincisi zor yoldur ve kimi zaman bu ikisi birbiriyle örtüşmektedir (Scott, 1972:34-35).

Sonuçta bir iktidar ilişkisini yeniden üreten bu faaliyetler, kapitalizmin hâkimiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesinde Önemli rol oynamıştır. Ancak diğer yandan uzun vadede sermaye birikiminin ve devletin önüne tahripkâr çelişkiler de çıkarmıştır. Örneğin Türkiye'de aşiretler ve toprak ağaları üzerinden yürüyen bu tür ilişkiler, 1960'lı yıllarda sanayi sermayesinin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden biçimlendirmek zorunda kalmıştır (Boratav, 2003: 175).

Teorisyenler, siyasi partilerin kayırmacılığını açıklamak için çeşitli modeller geliştirmişlerdir. Gramsci, iktidarda olsun veya olmasın bir partinin, diğer toplumsal gruplar karşısında bütünlüğünü korumaya çalıştığını vurgular. Bunu sağlayacak üç unsur vardır (Gramsci, 1999: 542):

- Yeni kültür ve yaşam biçimlerini oluşturma cesareti,
- Daha yüksek bir amaca veya ulvi bir göreve hizmet etme bilinci
- Diğer toplumsal grupların ve partilerin kültürel, politik, ekonomik etkilerine/baskılarına karşı direnç.

Bir başka teorisyen Geddes'in (1994) patronaj modeli ise, oyun teorisinde önemli yer tutan, "mahkumlar çıkmazı" oyunu olduğu şeklindeki açıklaması ilginçtir. Modelde açıklanan oyun özetle şöyledir: Birbiriyle rekabet halindeki iki parti -ki biri mecliste çoğunluğa sahiptir, diğeri ise azınlıktadır- patronaj sistemine devam etmek ya da etmemek üzerine karar verme aşamasındadırlar. Büyük olan parti iktidardadır ve dolayısıyla da daha çok patronaj dağıtma imkânına sahiptir. Diğer görece ufak partinin de iktidar dışından patronaj dağıtım imkânları bulunmaktadır. Her iki parti de patronaja devam ya da patronajı bulanmama şeklindeki iki stratejiden en iyi cevabın patronaja devam olduğunu görmektedirler. Eğer partilerden biri patronaj dağıtmayı tek taraflı olarak keser ama karşı taraf patronaj dağıtmaya devam ederse, patronajı kesenin çok önemli seçmen desteği kaybına uğrayacağı açıktır; böylece, tek taraflı bir patronaj karşıtı reform hiçbir zaman gerçekleşmemektedir. Sonuçta, denge ortamında, iki parti de patronaj dağıtımından vazgeçme dürtüsüne sahip bulunmamaktadır.

Ne zaman ki patronaj dağıtımını kesmek seçmen tarafından belli bir seviyenin üzerinde oy getirmeye başlar, o zaman bu denge de bozulabilir. Eğer büyük parti ile küçük partinin patronaj sonucu seçmen kazançları arasındaki fark patronajı durdurmakla kazanılan oy oranından küçük olursa, elbette bu durumda iki parti de patronajı durdurmayı seçecek ve sistemde reform sağlanmış olacaktır. Yani öncelikle patronajın kesilmesi halk kitleleri tarafından talep edilmelidir ve bu talebin partilere olan seçmen getirisi belirli bir seviyenin üzerine çıkmalıdır. Bu seviye büyük partinin küçük partiden çok daha fazla patronaj dağıtma-imbânı olduğu durumda git gide yükselecek ve bu durum da seçmenin patronajın kaldırılması temelli desteğinin seviyesini yukarı çekecektir, böylelikle reform git gide zorlaşacaktır. Dolayısıyla ya iki partinin patronaj gelirleri arasındaki fark azaltılmak, ya da patronajın kalkması yönünde reform talebi arttırılmalıdır. Tabii, ikisinin de aynı anda sağlanması, reformun demokratik olarak gerçekleşmesi olasılığını arttıracaktır (Çarkoglu ve Adaman, 2010).

Devlet görünüşte, temsil ettikleri sınıfla ilişkili olarak seçkinlerin veya öncülerin, yani partilerin işlevleriyle bütünleşir. Çoğunlukla ekonomik bir olgu (nitekim her sınıf özünde ekonomik temellidir) olan bu sınıf, herhangi bir entelektüel veya ahlaki itibara sahip olmayabilir. Yani hegemonyasını tesis etmekten, dolayısıyla bir Devlet kurmaktan aciz olabilir... Devlet şeklinde örgütlenmiş burjuva sınıfının başındaki kişiler, eski feodal sınıfların unsurlarından çıkmış olabilir. Nitekim bu kişiler geleneksel ekonomik hâkimiyetlerini (Jünkerier ve Lordiar) kaybetmişlerdir ancak sanayide ve bankalarda yeni türden bir ekonomik güç bulmuşlar, burjuvaziyle kaynaşmak yerine geleneksel toplumsal gruplarına ait olmayı sürdürmüşlerdir." (Gramsci, 1999:546).

2.2.1. Siyasi Kayırmacılık Uygulamaları

Özellikle antropolojik çalışmalarda ortaya çıkan anlayışa göre yolsuzluk olarak ele alınan adam kayırmacılık, rüşvet, bahşış vb. ilişkiler kültürel ahlak düzleminde pek de yanlış görülmeyen, toplumun ekseriyeti tarafından başvuru ve bir takım sosyal ve bürokratik işlevleri de olan fiillere karşılık gelirler (Aykaç, 2006).

Kayıрма ilişkisi, temelde, birer sosyal alış-verişi ifade ederken, diğer taraftan kayıranlar-kayıranlar karşılıklı itibar-fayda değiş tokuşu yaparlar. Açık ya da örtülü bir

karşılıklılık retoriği üzerinden sosyal ilişki kurar, yaşamı anlamlı kılacak bağlılıklar tesis ederek toplumsallığı sürekli kılmış olurlar. Bu bakımdan kayırmacılık ilişkisi toplumsal hayatın tam da orta yerinde yer alan bir alış-veriş sürecine karşılık gelir. Ki bu durum özellikle insan kaynakları yönetim sürçlerini derinden etkiler (Biber, 2016:46).

Patronaja karşı bir sivil toplum hareketine destek verme konusunda birkaç sorun irdelenmiştir. Bunların başında kentli kesimin kamu yönetimlerini denetlemek için bir sivil toplum kuruluşunda çalışmaya ayıracaklarını söyledikleri zaman konusu gelmektedir. Kentli kesim gerek yerel gerek merkezi yönetimlerin denetimi için sivil toplum kuruluşlarında çalışmaya haftada ortalama dört saat ayıracağını belirtmektedir. Yerel yönetimlerin denetimi için ayrılacak vakit ile merkezi hükümetlerin denetimi için ayrılacağı söylenen vakit arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Her iki düzey kamu yönetimi için de görüşülenlerin yarısından biraz fazlası hiç vakit ayıramayacaklarını söylemişlerdir. Açıktır ki, Türkiye'de sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kamu yönetimlerini denetleme yoluyla katılım mekanizmasını işletecek kesim pek geniş değildir. Bu konuda hiçbir çaba göstermeyeceğini söyleyen ülkenin yansının karşısında, ülkenin kentli kesiminin ancak yaklaşık yüzde 10'u haftada 11 saat ve fazlasını ayıracaklarını belirtmektedir (Çarkoglu ve Adaman, 2010).

Sosyal ya da kültürel sermaye, modern toplumda gereksinim duyulan ve sosyal yaşamın yeniden üretiminin oldukça hayati bir ögesi olarak görülür. “Adamı olmak”, sosyal bilim literatüründe “sosyal sermaye” kavramına karşılık gelir. Kayırmacılık, arka çıkma, gözetilme, himaye edilme vs. kişilerin sosyal sermayelerinin bir bölümünü oluşturur. İnsan kaynakları yönetiminin değerlendirilmesinde, performans ölçümlerinde ve ilgili değerlendirme araçlarının belirlenmesinde, işletmede ölçüm ve değerlendirme çabalarının etkili olabilmesi için, sonuç odaklı bir felsefenin hakim olması gerekir, insan kaynakları yönetimi performansını, en iyi şekilde yansıtabilecek ölçümlerin belirlenmesi, işlevin işletmeye olan katkılarının ortaya konmasında bir ön koşulu olarak objektif tutumlar önemlidir (Öğüt,2004:278).

Robert Putnam, ABD'deki sosyal sermaye ile ilgili yaptığı bir araştırmada, sosyal sermaye türlerini ikiye ayırmıştır. Bunlardan biri, dışa dönük ve dahil edici olan

köprü kuran sosyal sermaye, diğeri ise, dışlayıcı olan bağlayıcı sosyal sermaye. Köprü kuran sosyal sermaye, daha çok, aralarında sosyal ayrımlar bulunan insanları birleştirir. Sözgelimi, beyazların siyahlarla birlikte ırksal eşitlik adına mücadele etmelerini sağlayan yurttaş hakları hareketi ya da dinler arası hoşgörü örgütlerinde olduğu gibi (Putnam,2000; Giddens, 2008:721).

Şu ya da bu türden sosyal sermayeye sahip olmak kişiye büyük avantajlar sağlar. Kişinin gereksinim duyduğu pek çok istek ve amacına, sosyal sermaye imkanlarını kullanmak suretiyle, enformel yollardan ulaşması kolaylaşır. Yine Batılı endüstriyel toplumlarda yapılan bazı araştırmalarda, neredeyse örneklemin yarısından fazlasının iş bulmada resmi olmayan kanallardan iş bulduğu ve bu gibi durumlarda yüksek prestijli bağlantılara sahip olmanın önemli bir rolü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Korpi (2001), yeni eklenen her bir bağlantının değerinin, iş bulma kurumu dahil, diğer arama kanallarını kullanmak kadar ya da onlardan daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Korpi, 2001; Field, 2006:73).Thomas Korpi (2001), İsveçli işsizler arasında yaptığı bir araştırmada, bireyin kişisel iletişim ağının büyüklüğünün, iş bulma olasılığında hatırı sayılır bir olumlu etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Yine Çin’de işten çıkarılmış işçiler, yeni bir iş bulurken, daha çok tipik olarak aile ve yakın akrabalarından oluşan sosyal sermayelerini kullanmışlardır (Zhao, 2002; Field, 2006:73).

Bazı kayırmacılar, kayırmak istedikleri kişileri birtakım resmi prosedürler nedeniyle kayıramamaktadırlar. Genellikle, bu tür prosedürler, hukuka aykırı fiiller ve etik dışı davranışlara izin vermeyeceği için, kayırmacılar tarafından bir engel olarak görülmektedir. Bu gibi durumlarda, eğer kayıran tarafından kayırma eyleminin icrası zorunluluk aşamasına gelirse, kayıran, ispatlanması son derece güç olan birtakım bürokratik oyunlara başvurabilir. Bu oyunlardan en bilineni kanunu amaca uygun yorumlamaktır. Örneğin, 657 sayılı devlet memurları kanununun hükümlerine istinaden, memurların görev ve görev yerlerinin değişimi hususunda idareye verilen takdir yetkisinin kamu yararı ve hizmet gereklerini gözetip gözetmediğinin tespiti son derece güçtür. Bu nedenle, bir keyfi muamele neticesinde kayırmak istediği bir memurun farklı bir hizmet birimine atanmasını sağlayan amir, hem sebep ve amaç yönünden hukuka aykırı bir idari işlemi ifa etmiş, hem de yapmış olduğu kayırmacı eylemi aklamak suretiyle profesyonel bir kayırmacılığı icra etmiş olur (Biber,2006:39).

Politik kayırmacılık ve patronaj ile ilgili ilk literatürün önemli bir özelliği, onların gelişimci ve kültürel önyargıları ile ilgiliydi. Çalışmaların çoğunun temel varsayımı, ekonomik gelişme ve sanayileşmenin, büyük ölçüde sanayi öncesi toplumlarla ilişkili oldukları için, kayırma seçim uygulamalarının belirginliğini baltalayacağıydı. O zamandan beri geçerli olan düşünceye göre, ülkeler ekonomik olarak daha geliştikçe “geleneksel toplumlarla” ilişkili kültürel geleneklerin etkisi giderek azalır. Gelişimci ve kültürelci, kayırmacılık ve himayeye yaklaşımların, ekonomik ve sosyal değişimler sonucunda, yatay grup veya sınıf ilişkilerinin, kayırma ağlarının dikey tercihlerinin siyasi tercihlerin ve seçmen ve seçilenlerin ilişkisinin temel dayanağı olarak yerini alacağını varsayıyordu (Sayarı, 2011).

Kayırmacılık çeşitli alanlarda olabilmektedir. Kadro verme ve görevde yükselme gibi insan kaynakları alanını etkileyen kayırmacılık yapılabildiği gibi, toplumsal düzeni, kamu ahlakını, kurumsal kapasiteyi ve toplumdaki iş ve hizmet barışını bozacak boyutları da olabilmektedir.

Güneydoğu Asya’da sanayi devrimi öncesi, tarım toplumları üzerine yapılan çalışmalar büyük ölçüde kayırma ağlarının ekonomik temellerini vurgularken, İspanya ve İtalya gibi Güney Avrupa ülkelerinde kayırmacılık ve patronaj üzerine yapılan araştırmalar hem kültürel hem de kültürel referanslara dayanarak kayırma sosyal ve politik olaylarını ekonomik faktörlerle birlikte açıklamaya çalıştı. Neredeyse kırk yıl önce siyasal kayırmacılıkla ilgili ilk araştırma dalgası, yerel olarak etki gösteren soylular ve köylü kayırmaları arasındaki kişisel ilişkilere dayanarak, geleneksel kayırma-kayırilma bağlarının siyasi parti örgütlerine entegrasyonunu sınırlayan birçok önemli araştırmayı da içeriyordu. Patronaj ve kayırmacılık politik, sosyal ve ekonomik değişkenlerin bir sonucuydu. Sonuç olarak, geleneksel kayırmacılık biçimlerinden parti himayesinin daha modern uygulamalarına geçiş, bilimsel olarak büyük dikkat çekti (Sayarı, 2011).

1980'lerde kısa bir aradan sonra, 1990'lı yıllarda siyasal kayırmacılık ve patronaj, bilimsel olarak yenilenmeye başladı. Son yirmi yılda yapılan çalışmalar, yirmi yıl önce moda olan teorik ve kavramsal yaklaşımlardan bazılarını kullanmaktadır. Bununla birlikte, bunlar sonuncusundan bir takım kilit meselelerden de farklıdır.

Örneğin, ilk araştırma dalgasının gelişimci ve kültürelci önyargıları, son zamanlarda politik kayırmacılık ve himaye konusundaki çalışmalarda büyük ölçüde bulunmuyor (Sayarı, 2011).

2.2.2. Kayırmacılığın Kurumsal ve Toplumsal Uygulamaları

Kayırmacılığın yaygın olduğu toplumlarda, kayırmacılar için bu faaliyet, birlik ve beraberliği ayakta tutan yegane unsur olarak görülmektedir. Eş, dost, akraba ve yakınların gözetilmesi, onlara sahip çıkılması, bu faaliyeti kurumsallaştıran bahanelerdir. Bu bahaneler, faaliyeti etik dışı sahadan kurtarır ve eylemin kamu alanına entegre olmasını sağlar. Böylece toplumsal alanda hayat bulan yozlaşma, yönetsel alanda da kendini gösterir (Pare, vd., 2001:28).

Toplumsal ve kurumsal yozlaşmanın önünü açan bir diğer uygulama ise “siyasi kayırmacılıktır” tır. Özellikle iktidarı ele geçiren siyasi partiler, devlet kurumlarına, kendi partilerine mensup kişileri atarlar. Bu atamalar öyle boyutlara ulaşır ki, muhalefet partileri, iktidar partisinin kadrolaşma eğilimi içerisinde bulunduğu yönünde açıklamalar yapmaya başlar. Ancak, kayırmacılık faaliyetlerinin yoğun olduğu ülkelerde bu tür açıklamalar halk tarafından destek görmez. Çünkü kayırmacı faaliyetlere uzak olmayan veya kayırmacılıkla beslenen toplum, muhalefet partisi de dahil tüm siyasi oluşumlarda bu tür yapılanmaların mevcut olduğunu ve bu oluşumların siyasi otoriteyi ele geçirinca kayırma faaliyetlerine devam edeceklerini bilir (Biber, 2016:62).

Siyasi kayırmacılık, toplumsal boyutta diğer tüm kayırmacılık türlerinden daha etkili ve daha pratik bir yöntemdir. Çünkü kamu hizmeti yürüten tüm kamu kurum ve kuruluşları, idari yönden, siyasi otoritenin atamış olduğu üst düzey yetkililer tarafından yönetilmektedir. Bir kayırmacı faaliyeti gerçekleştirebilmek için devletin en üst mercilerinde görev yapmakta olan üst düzey yetkilileri devreye sokmak, kayırılanlar açısından hem pratik hem de kayırma eylemini en hızlı şekilde neticelendirebilecek davranış şeklidir (Biber, 2016:63).

Siyasi kayırmacılığın dışında, kayırmacılığın toplumu yozlaştıran farklı bir yönü daha vardır. Kayırmacılık, sosyal ilişkileri bayağılaştırır ve statüye dayalı bir ilişkiler

ağını harekete geçirir. Tanışma merasimlerinde kişilerin isimlerine ek olarak meslekleri ve hatta o meslek içerisindeki konuları belirtilir. Kayırmacılar açısından, tanışmanın ve ilişkinin devamlılığının ölçütü, bir sonraki kayırmacılık faaliyetinde tanıştırıldığı kişiden yardım alıp alamayacağının netleşmesidir. Tanışma, tamamen insani değerler çerçevesinde sosyal etkileşim gereği sağlanır. Ancak, kayırmacı, tanıştığı kişiyi fayda unsuru olarak gördüğünden; eğer kişi, ileride, kendisine fayda sağlayamayacak bir statüde ise tanışma ile birlikte kurulan ilişki o anda son bulur; eğer kişi, ileride, kendisine fayda sağlayabilecek bir statüde ise tanışma ile birlikte kurulan sosyal ilişki devamlılık kazanır. Bu tür bir ilişkiler ağı, saf çıkarıcı bireyselleşmenin en bariz örneklerindedir (Biber, 2016:64-65).

Kayırmacılığın daha da şiddetlenmesi ile birlikte guruplar arası sınıflaşmalar baş gösterir. Bu guruplara ait bireylerde ise sınıfsal ayrımcılık duygusu hasil olur. Böylece sosyalleşme önündeki en büyük engel olan “sosyal tabakalaşma” sorunu açığa çıkar. Gurupların sınırları ve yaşam alanları belirlenir. Guruplar, birbirlerinin alanlarını ihlal edemezler. Her grup, diğer guruba göre üst kimlik olduğunu iddia eder. Bazı toplumlarda ise statüye dayalı sistemler geliştirildiğinden guruplar “seçkinler” veya “ayaktakımı” gibi unvanlar alır. Böylece bireyin toplumsallaşma eğilimi de birtakım küçük guruplarda son bulur (Biber, 2016:65). Tüm bu ayrışmalara rağmen guruplar, hayatlarını idame ettirebilmek için sosyal paylaşımda bulunmak zorunda kalırlar. Ancak, sosyal paylaşım sisteminin, gurupları memnun edememesi veya paylaşımı herhangi bir grubun onaylamaması gibi nedenler, toplumsal çatışmalara veya ayaklanmalara sebebiyet verebilir.

Hukuki anlamda kayırmacılık faaliyetlerinin suç niteliği kazanamamasında; toplumun kayırmacılık faaliyetlerini bir suç fiili değil de bir kabahat gibi algılaması, gücünü toplum değerlerinden alan kanun koyucunun kayırmacılığı bir suç çeşidi olarak değerlendirememesi süreci olduğudur (Biber, 2016:71). Ve kayırma faaliyetlerinin ispat yükü ağır, işlenişi, oluşumu ve gelişimi neredeyse takip edilemeyen görünmez bir fiil olması gibi nedenler rol oynamaktadır.

Kayırmacılık çoğunlukla, resmi örgütsel bağlamlarla ilişkili olarak anılsa da enformel, özel ya da biçimsel olmayan kurumlarda da yaygın bir tutumu temsil eder.

Antropologlar, akrabalık bağları üzerine biçimlenmiş itibari ya da üvey (adoptive) akrabalık bağlarının birçok kabile toplumlarında önemli olduğunu, bu şekilde akrabalığın sembolik olarak gelişmesinin, toplumsal bağların alanını genişletme anlamına geleceğini vurgularlar (Keesing, 1975;130).

Bundan dolayıdır ki, kayırmacılığın toplumsal evreni oldukça geniştir. Hemen her alan kayırma faaliyetinin geçtiği bir sosyal ilişkiler ağına yaslanır. Bir yönüyle kayırmacı faaliyetler, toplumsallığın tam da orta yerinde yer alır (Erdem,2003:8).

2.2.3. Siyasi Partilerde Kayırmacılık

Politik yozlaşma, daha dar anlamda yolsuzluk insanlık tarihi boyunca var olan bir olgudur ve Saylan (1995) yolsuzlukların tarihinin devlet kurumunun tarihi kadar eski olduğunu belirtmektedir (Şaylan; 1995'den aktaran Kayabaşı; 2005: 42).

Siyasi parti kayırmacılığı, devlet adamlarının ve parti mensuplarının uygulamış oldukları etik dışı bir uygulamadan ibaret değildir. Siyasi parti kayırmacılığı, ülke genelinde hizipleşmeleri ve ayrımcılığı körükleyen bir araçtır. Çünkü iktidar partisi, kendisini destekleyen çıkar guruplarına vaat ettiği sözleri yerine getirmekle mükelleftir. Bu sözleri yerine getirirken, hukuk dışı bazı uygulamalara göz yummak zorunda kalır. Bazen de kanun koyucu sıfatından yararlanarak, sempatizanlarının menfaatine yönelik hukuki düzenlemeler yapabilir. Böylece muazzam partizanlık, diğer partileri ve farklı görüşten insanları ötekileştirir (Biber, 2016:63). Aslında bu durum, siyasal iktidarı ele geçirmek isteyen bürokratlar ile ekonomik, ticari ve sosyo-kültürel anlamda topluma yön veren guruplar arasında yapılan bir dizi anlaşmanın uygulanma zorunluluğundan ileri gelmektedir.

Çoğu iktidar partisi, bahsi geçen bu gurupların taleplerini karşılayamadığından, bir sonraki seçimlerde oy kaybına uğrar, bazen de seçim barajını dahi geçemeyip siyasi yolculuklarını sonlandırır. Ancak, bu süreç zarfında, iktidar partisi, kayırmacılık yolu ile kurumları kadrolaştırır ve tüm kamu kurumlarında hatırı sayılır bir çoğunluğa sahip olur. Öyle olsa dahi kayırmacı fiiller, belli bir süre sonra, kayırmacılık yolu ile bu kurumlara intikal eden kişileri dahi rahatsız eder. Çünkü kayırma sirkülasyonu, kurumsal ve toplumsal yapıda büyük ölçüde etik problemlere ve kamu hizmetlerinin

aksamasına neden olur. Tüm bu etkenler, iktidar partisini güçsüzleştirir ve kamu çalışanları ile halk, farklı arayışlar içerisine girer. Gerçi, tüm siyasi partiler, parti tüzüklerinde kayırmacılık v.b. etik dışı davranışlarla ilgili disiplin cezaları öngörür (Biber, 2016:63-64). Ancak, kayırmacı kültürden nasibini almış parti mensupları için bu tür etik prensipler, kağıt üzerinde yer alan ve partiyi toplum nazarında yüceltmeyi amaç edinen yazılardan ibarettir.

Aslında iktidar sahipleri, yönetim erkini ele geçirdikten sonra menfaat sahipleri ve baskı grupları tarafından politik yozlaşmanın önünü açacak uygulamaların talep edileceğini bilirler. Ayrıca bu uygulamalar bürokratik özerklik ve memur güvenliğini tehlikeye sokar. Ancak bu iktidar sahipleri kendilerini zirveye taşıyan menfaat gruplarına vaat ettikleri sözleri yerine getirmek zorundadırlar. Bu örgütsel bağlantı kayırmacı faaliyetlerin yolunu açar.

Özellikle kadrolaşma hareketi, yönetimin devralınmasıyla birlikte tüm devlet dairelerinde ve kamu idarelerinde kendini hissettirir. Atamalar, siyasal tercihlere göre yapılır ve kamu yönetiminin tarafsızlığı hususunda endişe duyulmaz. Bir önceki siyasal partinin kayırılmış kamu personeli, kazanılmış haklarından feragat etmeyeceğinden iktidar partisinin sızma girişimi uzun zaman alabilir. Bu toplu harekatta muazzam derecede hak ihlalleri yaşanır. Yeni parti yıllarca ezilmişlikten gem vurarak, üstü kapalı bir şekilde yapılan ihlallerin meşru olduğunu göstermeye çalışır. Böylece ihlallerin meşrulaştırılması işlemi her siyasal parti için bir kısır döngüye dönüşür ve vatandaşlar bu meşrulaştırma eyleminin tarafı olmaya zorlanır, daha sonrasında ise partizanlık, seçim dönemlerinin vazgeçilmez silahı haline gelir (Biber, 2016:65).

Inglehart (1977;199)'a göre, materalizm/ post materializm skalasına göre, 1960'lardan başlayarak gelişmiş sanayi ülkelerinin temel değer yapılarında değişimlerin olduğuna dair giderek artan kanıtlar bulunmaktadır. Bu, materyalist değerlerin post-materyalist değerlerce yer değiştirmesidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulaşılan yüksek ekonomik büyüme beraberinde iktisadi ve politik anlamda güvence (yemek-barınma-temel eğitim- sağlık-savunma gibi) getirince bu ülke insanların yaşamın kalitesine dair kaygıları oluşmaya başlamıştır. Bu tür yaşamın kalitesine ve niteliğine değin değerler sistemi post-materyalist değerler olarak adlandırılmıştır.

Parti rekabetinde rakiplerini destekleyen bu toplulukların bu kolektif mallardan ve ödüllere mahrum bırakılması, iktidardaki partilerin favori stratejisi olmuştur. En önemli parti himayesi kaynağı, kamu sektöründe istihdam etmek olmuştur. Devletin parti kolonileşmesi, iktidar partisinin (veya bir koalisyon düzenlemesinde görev yapan partilerin) seçimlerde partiye oy kullanacaklarını umarak mevcut ve potansiyel destekçilerine işlerini görmeyi sağlamıştır. İşlerin kayırmacılık kaynakları yoluyla tahsis edilmesi, kilit devlet kurumlarındaki üst düzey konumlardan devlet sektöründeki işçiler olarak istihdama kadar değişmiştir. Toplu işlere ve istihdama ek olarak, taraflarca sunulan ödüller, büyük şehirlerin gecekondu semtlerinde yaşayan kentsel fakirler için yiyecek ve kömür paketlerinden, büyük şehirlerdeki gecekondu ilçelerinde yaşayan gıda ve kömür paketlerine, iş adamlarına ve inşaat şirketlerine kadar yaygınlaşmıştır. Belediye yönetimlerinin, İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi Türkiye'nin belli başlı şehirlerinde kontrolü, belediye idarelerinin özellikle belediye hizmetlerinde istihdama ilişkin kayda değer kaynakları bulunduğundan, siyasi partiler için önem kazanmıştır (Sayarı, 2011).

Kayırmacılık mefhumu, ülkemizde o denli sağlam temeller atmıştır ki, kamu kurumlarında çalışan personel için “torpil” bir fırsat; daha iyi bir memuriyet için açılmış bir kapı olarak görülmektedir. “Adamcılık” hoş görülmez. Ancak fırsat bulunduğu anda, bu etik dışı faaliyeti icra etmekten de geri durulmaz.

Şimdi, genel olarak kabul gören uygulamaların, ekonomik gelişme düzeyleri, kültürel nitelikleri ve politik sistemleri bakımından birbirlerinden önemli ölçüde farklı olan birçok çağdaş toplumda var olduğu kabul edilmektedir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, kayırmacılığın geçici ve geçici doğası ile ilgili daha önce yapılmış görüşlerin geçerliliği hakkında sorular da ortaya koydu. Yeni araştırmaların vurguladığı gibi, politik kayırmacılık politik ve sosyal değişimlere uyum sağlayarak olağanüstü bir dayanıklılık ve esneklik göstermiştir (Sayarı, 2011).

İktidarın ağlarından ziyade ağların iktidarının yaşandığı günümüzde dünyanın gittikçe küçülmesine karşın yaşanan sorunlar durmak bir yana hızla artmaktadır. Global bir köy haline gelen dünyamızda bütün standartlar yıkılmış, değerler ters yüz edilmiştir. Normsuzluğun bir hareket tarzı olarak benimsenmesiyle de her şey meşruiyetini

yitirmiş, insanlar bir güven bunalımı yaşamaya başlamıştır. İnsanlar böyle bir ortamda kendilerini güvende hissedebilecekleri sakin limanlara yelken açmışlardır. Ancak bu kaçış, sorunu ortadan kaldırmamakta, sadece sorunun mekanını ve zamanını değiştirmektedir (Sam, 2011: 100).

Özellikle, kamu kaynaklarının özel amaçlar için kullanımı, yüksek düzeyli memurlar arasında daha çok hesabı verilmeyen bir yönetim altında meydana gelmektedir. Çünkü gücü elinde bulunduran memurlar kişisel dokunulmazlıktan hoşlanırlar ve bu sayede genel eleştiriden korunurlar. Özetle yapısal uyarılar, riskli politikalar ve kurumsal muhafızların eksikliği yolsuzluk için fırsatlar formunu belirlemektedir (Sung, 2002: 137-156).

Sivil toplumu eleştirenler bazen, onun aslında eşitsizlikleri derinleştirdiğini ve politik sistem üzerindeki zorunlu yapısal reformlar yapma baskısını hafiflettiğini ileri sürerler. Deneysel araştırmalar, tam da bu konularda iki önemli bulguyu gün yüzüne çıkarmıştır. Yoksulların ve uzun süredir işsiz olanların fedakar sosyal ve politik inisiyatiflerde çalışmaya çoğunlukla yönlendirilmedikleri kuşkusuz doğrudur. Bununla birlikte, sosyal ve ekonomik eşitsizliğin o kadar belirgin olmadığı bölgelerde yurttaşlık katılımına olan ilgi, eşitsizliklerin belirgin olduğu yerlerdeki ilgiden fark edilebilir derecede fazladır. Bu bulgunun olası bir açıklaması, sivil toplum etkinliklerinin aslında yurttaşlık politik sistemi etkilemeye çalışmaktan alıkoymadıkları olabilir. Aksine, sivil toplum ne kadar etkin olursa, politik sistemin performansı için yüksek standartlar belirlemekte ve onun kararlarının ortak çıkara hizmet etmesini sağlamakta etkin yurttaşlar da daha istekli olacaklardır (Meyer ve Hinchman, 2008:180).

Partiler, çeşitli türden faaliyetleri yürütmek için kurulur. Bu bağlamda, Türkiye’de de günümüzde kullanıldığı anlamıyla seçimlerin ve seçimler sonucu ortaya çıkan temsili hükümetin kökenlerini 17.yüzyıldan itibaren Avrupa ve Kuzey Amerika’da ortaya çıkan gelişmelere dayandırılabilir. Türkiye’de de seçimler günümüzde bireylerin ülkenin nasıl yönetileceği ile ilgili görüşlerini sunmasının en temel yoludur (Sartori, 1997:3).

Ayrıca seçme ve seçilme hakkının kapsamı, oy verme sürecini belirler (Caramani, 2008:242). Türkiye’de, Anayasada veya siyasi partiler kanununda yer alan

bir seçim kanunuyla seçim sistemi belirlenir. Genel itibariyle, seçim kanunları seçim sisteminin ayrıntılar dışında kimlerin aday olabileceğini, hangi partilerin seçimde yarışacağını, seçim kampanyasının nasıl yürütüleceğini, aday ve partilerin bağış kabul edebilmesiyle ilgili kuralları ve kimlerin oy vereceğini belirler.

Seçimlerin demokrasinin işlemesi için önemli olmasına karşın tarihsel olarak hangi seçim sisteminin kullanılacağı her zaman demokratik yöntemlerle belirlenememiştir. Genellikle iktidar partileri, sonraki seçimlerde tekrar seçilmelerine ve/veya oylarını arttırmalarına olanak verecek şekilde seçim sistemini belirlemiştir. Seçim sisteminde daha sonra yapılan değişiklikler de yine iktidardaki partilerin kendi çıkarına uygun düzenlemeleri hayata geçirme çabalarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bir ülkede seçim sistemi ya da siyasal rejim belirlenirken hangi seçim sisteminin benimsendiği ve bu sistemde ülkenin gereklerine ve siyasi sistemin paydaşlarının tercihlerine göre yapılacak değişiklikler yasama organının oluşumunu ve yapısını etkiler (Mahler 2000, s.149).

Türkiye’de kayırmacılık için öngörülen hukuki yaptırımlar son derece sınırlıdır. Türkiye’de kayırmacılık, etik olmayan bir davranış olarak görülür, ancak cezalandırılması gereken bir hak ihlali olarak görülmez. Bundan dolayı bu tür davranışlar genellikle kamu etik kurumlarının takdirine bırakılmıştır. Her ne kadar şikâyet mekanizması açıksa da, bu tür eylemleri bildirmek istemeyen, yani kayırmacı davranışların açığa çıkması için çaba sarf etmeyen bir kitlenin varlığı da su götürmez bir gerçektir (Biber, 2016:76).

Türkiye’de, “Siyasi partilerin siyasal anayasaları” olarak adlandırılabilen olan parti tüzüğü veya programı, örgüt kurucuları ve mensuplarının serbest iradeleriyle kaleme alınır. Tüzük, devlet yönetimiyle ilgili bütün sosyal ve ekonomik sorunlar hakkında formüller içeren parti görüşlerinden oluşur (Telli, 2012: 101).

Türkiye de tüm dünya ülkeleri gibi kültür alternatiflerinden etkilenmektedir. Hatta bu alternatifler kültür değişimlerine de neden olmaktadır. Ancak toplumumuz bünyesinde yer etmiş olan tutucu kayırmacı kültür, adil örgütsel kültürleri kabul etmemektedir. Bu da modern toplum hayatına geçişi zorlaştıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de kayırmacılığın meydana getirdiği bir başka sorun ise kayırmacı kültürden etkilenen ve kamu hizmet birimlerine liderlik yapan kurum amirlerinin yozlaşmasıdır. Ne yazık ki, bu tarz yetişen amirler, “dürüstlük” ve “adil idare” kavramlarına farklı bir algı geliştirmişlerdir. Bu tür liderlerin kayırmacılık faaliyetlerini aklama aracı olarak kullandıkları bir başka yöntem faaliyetlerini aklama aracı olarak kullandıkları bir başka yöntem daha vardır. O da çalışanların kural ve prosedürler dışında iş akışının hızlandırma amacıyla ortaya koydukları “örgütsel gerçeklik” bahanesidir (Biber, 2016:77). Örgütsel gerçeklik, sistematik olarak düzenlenmiş organizasyona ait her tür şema, tablo, kılavuz, program, kural ve kaidelere bağlı kalmadan insan sisteminin gerçekleştirmiş olduğu iş davranışlarıdır (Warner,1993:83). Amir, çoğu zaman yapmış olduğu kayırmacı davranışın kamu hizmetinin devamlılığı açısından örgütsel bir gerçeklik ve zorunluluk olduğunu ifade etmeye çalışır. Oysa bu davranış, yapılan kayırmacı davranışı aklama girişimidir. Öte yandan, amirin yaptığı her kayırmacı eylem, onu, personel değerlendirme sanatından da uzaklaştırır.

Bununla birlikte, ülkemiz, siyasi kamplaşmaların yoğun olduğu bir ülkedir ve siyasi çevre edinmek, çıkar grupları açısından zaruri bir ihtiyaçtır. Çünkü bu çıkar gruplarının çoğu ya ideolojik amaçlar için yahut ekonomik nedenlerden ötürü siyasi çevre edinirler. Baskı grupları olarak da adlandırılan bu çıkar grupları, siyasal iktidarı kullanma aracı olmayıp, onu etkileme rolünü üstlenirler. Öyle ya da böyle, özellikle iktidar partisi kanadında yer almak, devlet yönetimini elinde bulunduran üst düzey yöneticilere taleplerini daha hızlı ulaştırmak için bir köprü vazifesi görecektir.

Türkiye’de mevcut kayırmacı davranışların niteliklerini şu şekilde sıralanabilir (Biber, 2016:74-75):

Olağan bir davranış kalıbı olarak görülür.

Genellikle sorgulanmaz.

Çoğunlukla uygulanır.

Hoş karşılanmaz ancak şartlar elverdiğinde davranışı icra etmekten kaçınılmaz.

Genellikle eleştiriler, diğer personel ile yapılan dedikodulardan ibarettir.

Genellikle şikayet konusu olmaz.

Genellikle davranış tepkisiz kalır.

Önemsiz, problem gibi görülmez ve öyle görülmediği için de çözüm arayışlarına gidilmez.

En etkin türü siyasi kayırmacıdır.

Kimi zaman aleni yapılır.

Çekince oluşturmaz.

Açıktan yapılan kayırmacı konuşmalardan endişe duyulmaz. Telefon ve diğer iletişim araçları aracılığıyla da yapılır, ancak “torpil, kayırma, iltimas” gibi kayırmacıları sıkıntıya sokacak kelimeler kullanılmaz.

Cezalar caydırıcı değildir.

Suç olarak görülmediği gibi “toplumsal sapmaya” neden olacak davranış çeşitleri arasında dahi yer almaz.

Hukuk dışı bir fiil değil, etik dışı bir problem gibi görülür.

Genellikle sözle ya da hediye ile ödüllendirilir.

Soruna, Türkiye’ye özgür toplumsal yapı öğeleri açısından bakıldığında tipik bir durum söz konusudur. Örneğin Sargut (2003), Türk toplumundaki sosyal yapı ve yönetim süreçlerinin daha çok tımar ve klan tipi ilişkilere yatkınlık gösterdiğini ileri sürer. Ona göre, tımar ve klanik yapının egemen olduğu toplumlarda iç grupların sınırlı tuttukları üyeleri dışındaki kişileri “öteki” olarak değerlendirirler. Kayırmacılığı özendirilen ve yaygınlaştıran bu eğitim toplumdaki güven kavramını olumsuz etkileyerek nesnel ve hakça davranma anlayışını büyük ölçüde zedeler. Söz gelimi siyasal farklılaşmalar oluştuğunda ortaya çıkan “bizden değilsen karşıdansın” tavrı önemli ölçüde iç grup-dış grup anlayışının katı ve ödünsüz bir biçimde uygulanmasından kaynaklanır. Belirli bir hiyerarşi anlayışını önde tutan ve yazgıçı eğilimleri bulunan bu grupların üyeleri tek başlarına risk almaktan kaçınırlar. Başarı ve başarısızlıklarının

grup üyelerinin verecekleri desteğin boyutuna bağlı olduğuna inanırlar. Kişi, grup ve grup üyelerine bağımlılığını o boyutlara taşır ki, grup dışındaki hiç kimseye güvenmez. Başarısızlık söz konusu olduğunda suçlu genellikle yazgılarıdır, bireyin davranışlarını önemli ölçüde etkileyen “sen” sendromunun ya da dış denetim odaklı olmanın böylesi iç grupların üyelerini etkileyebileceği ileri sürülebilir. Her grup üyesi diğerine elini uzatmak ve destek olmak zorundadır. Başarısız olan grup üyesinin, başarısızlığının nedeni olarak bir başka grup üyesinin, başarısızlığının nedeni olarak bir başka grup üyesini göstermesi olağandır (Caulkins, 1999; Sargut, 2003: 110-111).

Bu bağlamda Türkiye’de gerek yönetsel gerekse de toplumsal düzlemde kayırmacı, kollamacı, korumacı eğilimlerin/ güdülerin yerleşik ve geleneksel bir tutumu yansıttığı, toplumsal kültürün tanımlayıcı bir özelliği olarak belirdiği söylenebilir. Bu eğilimlerin izini Osmanlı yönetim geleneğine kadar götürmek mümkündür. Bilindiği üzere Osmanlı’da kamucu, merkezci, otoriter ve devletçi bir yönetim kültürü ve bunu besleyen güçlü bir kalıba uyuyor ve toplumun üstünü örten, devletçi, kolektivist eğilimleri güçlendirici, bireyi ve onun yapabileceklerini kısıtlayan bir yapı arz ediyordu.

Pek çok sosyal bilimci de Türk toplumunu yapısal özellikleri itibariyle kolektivist bir toplum olarak niteler. Daha açık bir ifadeyle bu toplum, kamusalıcı, toplulukçu, dayanışmacı, ortaklaşa davranışçı, merkeziyetçi vb. özelliklere sahip bir toplum olarak resmedilir (Mardin, 1990; Kağıtçıbaşı, 2000; Sargut, 2003).

Türk toplum yapısı, Osmanlı mirasının derin izlerini taşımaktadır. Osmanlı toplumunda kişi, kamucu ayraç içinde yer alabilecek bir tutum ve tavra sahiptir. Bu toplumda, en etkin güç devlettir. Devlet, koruyan, kollayan, hükmeden yarı-tanrısal bir fenomendir (Heper, 1985; Çaha, 2000). Bu toplumda, devlet çok güçlü görüldüğünden, toplumsal hiyerarşi de devlet ekseninde yapılaşma istidadı göstermiştir. Devletin nüfuz alanı içinde yer alanlar, toplumsal hiyerarşinin üstünde addedilmişlerdir.

Devlete kapılanma, kamunun desteğini alma, kamu gücü tarafından kayırılma, arkalanma, korunma/ kollama, gözetebilme vb. kliental tutumların yeşerdiği toplumsal vasata dönük olarak sosyal bilimciler kimi yaklaşımlar sergilemektedirler. Örneğin, Mühlman ve Llaryora (1968), Türkiye’de güçlü bir kliyentalist damar bulunduğunu, her türden ilişkiselliğin himayeci ağlar üzerinden gerçekleştirildiğini ileri sürmektedirler.

Onlara göre, Türkiye’de kliyentalist ilişkilerin yani hami-yanaşma ilişkilerinin içerisinde akrabalık ve dostluk ilişkileri çerçevesinde yatay bağılıklar önemli rol oynamaktadır. Yine İlhan Tekeli, siyasal kültürümüzde himayecilik ve hami-yanaşma ilişkisinde olduğu gibi kliyentalist bağılıkların çok gelişmiş olduğunu ifade eder (Unbahaum, 2006:41-58).

Türkiye’de etkili kliyentalist damarın kültürel köklerine dönük bir sondaj çok uzak tarihsel kökleri imlemekle de biz burada söz konusu himayeci, kayırmacı/kollamacı eğilimlerin kristalize olduğu son dönem Osmanlı toplum yapısının analizi üzerinden meseleye bakmakta yarar görmekteyiz. Bu noktada kuşkusuz ilk akla gelen sosyal bilimcimiz Prens Sabahattin’dir. Prens Sabahattin’e göre, Osmanlı toplumu “kamucu” bir sosyal bünyeye sahiptir. Özellikle Osmanlının son dönemlerinde devlet memuriyetine teveccüh o denli artmıştır ki, neredeyse hiçbir iş yapmayan ancak büroları dolduran, rüşvet ve iltimas yoluyla devlet çarkını işlemez hale getiren bu memurlar ordusu sayesinde, devlet daireleri arpalık olarak anılır olmuştur (Findley, 1996). Devlet tarafından korunup, gözetilme, devletin hamiliği ve himayesine sığınma ve bunun getirdiği güvene dayalı riskten uzak bir hayatı sürdürme, “devlet baba” anlayışının pekişmesini beraberinde getirmiştir. Devlet, en büyük işveren; köylüler, tarımla uğraşanlar, memurlar, askerler, aydınlar vs. devletin açtığı alanda iştigal etmektedirler. Devlete bağlılık, sonuçta, devlet merkezli düşünme ve hareket etme alışkanlığının yerleşmesine neden olmuştur (Sabahattin, 1965; Ege, 1977; Aytaç, 2006).

Piyasaların aksak işlediği durumlarda kamunun verimi tesis etmek üzere iktisadi hayata müdahale etmesi gerektiğine ilişkin çalışmalar mevcuttur. Elbette, bu yaklaşımın arkasında kamunun verimli bir çalışma çerçevesi kurmak gibi bir amacı bulunduğu üstü örtülü olarak varsayılmaktadır. Kamunun böyle bir amaç yerine çıkar ilişkilerine girmesi durumunda verim kayıpları doğacağını söylemek mümkündür (Çarkoglu ve Adaman, 2010).

Araştırmacıların yine büyük ölçüde hemfikir olduğu bir nokta, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 1990'lara kadar sivil örgütlenmenin çok cılız olmasının bahsedilen bu transformasyonda önemli bir rol oynadığı yolundadır. Aslında Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren girişimcilerle devlet arasında "özel" bağların

olduğu malumdur; dolayısıyla, 1950'lerden itibaren oluşan transformasyon, ilişkinin niteliğine değil de niceliğine dairdir. Devletin çıkarlarıyla girişimcinin çıkarlarının buluşması yerine girişimcinin çıkarlarının daha ön plana gelmesi şeklinde bir durum ortaya çıkmaktadır (Buğra, 1994).

Bu kuramsal saptamayı destekleyici, ampirik çalışmalar çok olmasa da mevcuttur (Ergüder, 1981). Çarkoğlu (1995) tarımsal destekleme fiyatlarında seçimde avantaj sağlamaya yönelik manipülasyonların yanı sıra para ve bütçe politikalarında da benzer oynamalar bulmuştur. Tüm bu siyasi saiklerle ekonomi politikalarındaki manipülasyonların seçmen karşısında gerçekten bir avantaj yaratıp yaratmadığı konusu da Çarkoğlu tarafından (1997) incelenmiş ve işbaşındaki hükümetlerin seçimlerde aldıkları seçmen desteğinin ülkede hakim ekonomik durum tarafından anlamlı bir şekilde etkilendiği gösterilmiştir. (akt: Çarkoğlu, 2010)

Cumhuriyet sonrası ve günümüze değin ülkemizde kayırmacılık faaliyetlerine karışmamış kişi veya kurum sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Gerek sosyo-kültürel yapı gerekse kamu kurumlarını dört bir yandan sarmış olan etik dışı yerleşik oluşum hem bu oluşumun beslenerek büyümesine hem de kayırmacılık faaliyetlerinin çeşitlenmesine neden olmaktadır. Türk bürokrasi tarihindeki bu örüntü; bu ustaca gizlenmiş gerçek her dönemde, kimi zaman açık ve net bir şekilde, kimi zaman farklı kavramlar altında kendini hissettirmiş ancak hiçbir zaman tamamen sonra ermemiş veya azalma yönünde bir gelişme kaydedememiştir. Görünen o ki; kayırmacılık faktörünün yönetim sistemini olumsuz yönde etkileyen derin yapısı incelenmeye değer bir konu olarak görülmediği müddetçe, yukarıda geçen örnek olayların sayısında da herhangi bir azalmanın yaşanmayacağı aşikardır (Biber, 2016:24-27).

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Yüce Divan'a bir başbakan ve 17 bakan sevk edilmiştir. Beş bakan 1980 sonrasında yolsuzluk olaylarının arttığına bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bu bakanların beşi ve başbakanın Yüce Divan'a sevk edilme sebepleri arasında kayırmacılık suçlaması da yer almaktadır (Erdem, 2003:37).

Türkiye'de siyasi partilerin uyguladığı patronaj aşağıda dönemler halinde incelenmiştir. Dönemler incelenirken zaman ve kaynak sınırlılığı olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada ilgili dönemlerin bütün kayırmacılık örneklerini toplamak olası olmadığı

görülmüştür. Ancak ilgili dönemlerle ilgili en çok dikkat çeken ve kamuoyunu meşgul eden, araştırmalara konu edilen örnekler ele alınarak bir perspektif yakalanmaya çalışılmıştır.

Çağdaş Türk siyaseti ve ülkedeki siyasal yaşamın gazetecilik kapsamı üzerine yapılan araştırmalar çoğu zaman kayırma ve patronaja dayalı davranış çeşitlerine atıfta bulunmaktadır. Bunlar, Türkiye’deki etkili kayırmacılığın (kabile veya dini liderler, ev sahipleri, tanınmış ailelerin üyeleri, vb.) siyasette oynadığı rolden siyasî partilerin destek karşılığında seçmenlere bireysel veya toplu yarar sağlama çabalarına kadar değişmektedir. Türk medyası sık sık bu uygulamaları vurgulayan raporlar yayınlamaktadır. Örneğin, 2008 yerel seçimleri kampanyası sırasında, medyada, yerel yetkililer tarafından ülkedeki en fakir illerden biri olan Tunceli sakinlerine, buzdolabı ve bulaşık makinesi gibi ev eşyalarının serbest dağıtımı hakkında yaygın raporlar yayımlandı. Televizyon haberleri, bu “hükümetten gelen hediyeleri” alan alıcılara yeni edindikleri eşyaları gururla sergilediklerini gösterdi. Çoğu görüşe göre evlerinde elektriğe sahip olmasa da bazıları daha önce otomatik bir bulaşık makinesi görmemişti, ancak günlük yaşamlarında bekledikleri talihsiz dönüşlerden memnun kaldılar. Açıkça görüldüğü üzere, bu bariz siyasal kayırmacılık gösterimi, hükümetin Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) önceki seçimlerdeki muhalefet partileri ve bağımsız adaylara karşı iyi bir şekilde yapmadığı seçim bölgesinde siyasi destek alma çabalarından kaynaklanıyordu (Sayarı, 2011).

Osmanlı'nın yıkılışı ardından kurulan Cumhuriyet tarihinde de kayırmacılığın devam ettiği görülmektedir. Örneğin yapılan bir araştırmada; Türkiye’de bireyci ve cemaatçi kültürlerle ilgili, bireyci kültürlerde “eşit temelli paylaşım” (equity) esas alınırken, cemaatçi kültürlerde “eşit paylaşım” (equality) esas olarak kabul edilmektedir. Eşit paylaşımında hak etsin veya etmesin herkese her tür ekonomik kaynak eşit biçimde dağıtılırken; eşit temelli paylaşımında hakkaniyet ölçüsü kriter alınarak herkese katkısı veya hak ettiği oranda verilir. Kişiye pasta dağılımından yararlanmasını sağlamak ekonomik paylaşım ile sınırlı kalmaz aynı zamanda siyasal anlayış ve kurumlara da sirayet eder. Siyasal kurumların en temeli olan adalet mekanizması bu anlayış içinde prosedürel biçimde, başka bir deyişle herkesin serbest piyasadaki değeri nispetinde kazanmasını sağlayacağı şekilde oluşur. Bu noktadan hareketle, ANAP’la

RP' (Refah Partisi)den oluşan iki sağ parti üyelerinin özel yaşama ilişkin tutumları ve bu noktadan hareketle iki partinin bireyci ve cemaatçi kültür örüntülerinden hangisini yansıttıklarına ilişkin tutumları yedi farklı kategoride test edilmiştir: Eş, ebeveyn, akraba, komşu, arkadaş, iş arkadaşı ve kendine güven konularından oluşan bu kategorilerin her biri farklı sorularla test edilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak ANAP ile RP'ye mensup parti üyelerinin özel yaşama ilişkin tutumları genel ortalama itibarıyla cemaatçi bir eğilimi gösterdiği görülmüştür. İki partinin genel ortalaması olan 1.86'lık skor araştırmada 1.50-2.00 arasındaki cemaatçi-eğilimli bir noktaya tekabül etmektedir. Cemaatçilik boyutu geleneksel Türk siyasal kültürünün en ayırt edici özelliğidir. Cumhuriyet döneminde temel politikalar bireylerin bağlı buldukları doğal bağları aşip kamusal alan ve siyasal yaşam içinde "vatandaş" statüsüyle bireysel bir kimlik kazanmalarını sağlama yolunda oluşmuştur. Zira hukuksal normlardaki temel değerler bu çerçevede düzenlenmiştir. Ne var ki, Cumhuriyet döneminde modernleşme yönünde, özellikle demokratik kültür yönünde önemli atılımlar olmasına karşın, sağ partiler çatısı altında yer alan bireylerin özel yaşam alanlarından bağlarını tam olarak koparamadıklarını ve deyim yerindeyse kamusal ve siyasal yaşamda bireysel bir kimlik edinemediklerini görmekteyiz. Bireylerin birincil gruplara ilişkin tutumları siyasal yaşamda etkin ve belirleyici bir rol oynamaya devam etmektedir (Tarhan; 2005: 38-39).

Türkiye'de kitlesel siyasetin başlangıcından bu yana meydana gelen sosyal, ekonomik ve politik değişimlerin politik kayırmacılık ve patronaj için birçok önemli sonucu olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında demokratikleşme ve çok partili siyasetin ilk aşamasında, Türkiye büyük oranda tarım ekonomisine ve topluma sahipti. Yeni enfekte olmuş vatandaşların çoğunluğu, arazide çalışan ve köylerde ve küçük kasabalarda yaşayan köylülerdi. Ancak, kırsal alanlardan şehirlere, ekonomik gelişme ve sanayileşme ile birlikte yoğun göç, Türk toplumunun bu özelliklerini değiştirmiştir. 1960'lı yıllardan bu yana kentleşme oranlarındaki hızlı artış sonucunda, ikiden fazla insan şimdi nüfusları yıllar içinde çarpıcı bir şekilde büyüyen şehirlerde yaşıyor. Kentlerin ve nüfuslarının aşırı büyümesi, Türk seçmenlerinin doğasını, büyük oranda kırsal olanlardan, ağırlıklı olarak kentsel olanlardan birine değiştirdi. Bugün, ülkenin en büyük üç şehri olan İstanbul,

Ankara ve İzmir toplu olarak seçmenlerin üçte birine yakın bir bölümünü oluşturuyor (Sayarı, 2011).

Siyasi iktidarın amaçları uğruna kitleleri istismar etmesi, bunu yaparken de devletin ve milletin çıkarlarını bahane etmesi, bir zaman sonra iç siyasi gücün erozyona uğramasına, mevcut siyasi iktidar da dahil tüm siyasi oluşumun son bulmasına neden olur. Ülkemiz siyasi arenasını, darbe yılları da dahil olmak üzere bütün siyasi iktidarların kayırmacı eylemlerine şahit olmuştur. Halkımız, İdeolojik kamplaşmaların etkisiyle yıllarca partizanlaştırılmış, demokratik olmayan uygulamalar nedeniyle alternatif partilere yönelememiş, yandaşlığa zorlanmış, bu nedenle de kayırmacı uygulamaların etkilerinden kurtulamamıştır (Biber, 2016:63-64).

Ak Parti'nin yirminci yüzyılda Türkiye'de gelişen ve sonraki yıllarda zaman zaman iktidar olma şansı bulan "ılımlı" modernleşme paradigmasının bir devamı olduğu görüşü yaygındır. İlimli modernleşme paradigması ana hatlarıyla modern değerleri yerel değerlerle telif eden bir anlayışa dayanmaktadır. İlimli modernleşme paradigması modern değerler kapsamında adem-i merkezîyetçi bir sayısal yapı, temel gibi değerleri esas almaktadır. Yerel değerlerin üst çatısı olarak da İslam ve bunun kapsadığı değer ve sembolleri esas aldığı düşünmek mümkündür. Bir siyasal partinin ideolojik boyutunu anlamak için bu partinin program ve tüzüğünün yanı sıra, parti adına yapılan konuşmaları ve beyanları incelemek gerekir. Ancak Türkiye örneğinde siyasal partiler çok sık kapatıldığı için yeni partilerin hangi parti mirası üzerinde kurulduğunu anlamak da önem kazanır. Ak Parti'nin kurucu kadrosunda yer alan isimler çoğunlukla geleneksel İslami bir çizgide yer alan Milli Görüş çizgisinden gelmektedir. Bu bakımdan Milli Görüş çizgisindeki siyasal partilerin söylemlerini ve yapısını kısaca anlamak Ak Parti'nin ideolojik yapısını anlamak bakımından önem kazanmaktadır. Milli Görüş çizgisindeki siyasi anlayışın Necmettin Erbakan'ın 1969 yılında kurduğu Milli Nizam Partisi ile sahneye çıkmıştır. Milli Nizam Partisi ana hatlarıyla muhafazakar dini değerlere dayanmakta ve İslam ülkelerinden oluşan bir siyasal birlik anlayışına vurgu yapmaktadır. 1971 askeri muhtırasıyla birlikte bu parti kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir. Askerin siyasetten çekilmesiyle 1973 yılında bu partinin mirası niteliğinde olan Milli Selamet Partisi (MSP) sahneye çıkmış ve Türkiye'nin 1980 yılına kadar geçen döneminde rol oynamıştır. MSP'nin siyasal ideolojisi ana hatlarıyla

üç noktada özetlenebilir: Parti birinci olarak milli ve manevi değerleri savunmakta ve siyaset aracılığıyla bu değerleri ülke sathına yaymayı amaçlamaktaydı. İkinci olarak batıdan modern teknolojiyi alarak ağır sanayi hamlesi gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. Ağır sanayi hamlesiyle Türkiye'nin Batı'ya karşı bağımsızlığı kazanacağını kabul etmekteydi. Son olarak da Türkiye'nin Batıdan ayrılarak İslam ülkeleriyle birlikte "İslam Ortak Pazarı" kurmasını talep etmekteydi. Parti 1973'ten itibaren üç dönem iktidar ortağı olmayı başardı. İktidarı döneminde Türkiye'nin o zamanki Avrupa Topluluğu'na girmesine karşı politikalar gütmüş ve Türkiye Yunanistan'la birlikte topluluğa girme şansını bu parti yüzünden kaybetmiştir (Çaha, 2008:237-238).

1980 askeri müdahalesi tüm siyasal partileri yasaklanınca MSP de kapatılmıştır. Ancak birkaç yıl sonra bu partinin devamı niteliğinde olan ve MSP'ye göre daha radikal ve kolektif değerler savunan Refah Partisi (RP) kurularak devreye girmiştir. 1987 yılında yapılan seçime giren RP bu seçimde 7.2 düzeyinde oy alarak barajın altında kalmıştır. 1991 seçimlerinde MHP ile ittifak yaparak giren RP yüzde 16.9'luk oy oranı ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. RP esas büyük başarıyı 1994 yılında yapılan yerel yönetim seçimlerinde almıştır. Bu seçimde başta başkent Ankara ve İstanbul olmak üzere birçok büyük kent ve belediye başkanlığını kazanmıştır. RP 1995 milletvekili seçimlerinde de başarısını devam ettirmiştir. Bu seçimde aldığı yüzde 21.4'lük oy oranıyla birinci parti olarak seçilmiş ve bir yıl sonra yanına merkez sağda yer alan DYP ile ittifak kurarak iktidara gelmeyi başarmıştır. İktidarı döneminde bir yandan dış politikada önceliği İslam ülkelerine vermesi, bir yandan da Türkiye'nin hassas olduğu bazı konulardaki uygulamaları sonucunda asker, medya, baskın sivil toplum kuruluşları, büyük iş dünyası ve sivil bürokrasinin tepkisini çekerek 1997 yılında iktidardan uzaklaştırılmıştır (Çaha, 2008:237-238).

RP'nin siyasi ve iktisadi programı "Adil Düzen" denen bir projeye dayanmaktaydı. Adil Düzen projesi ana hatlarıyla batı ve batı kapitalizmini reddeden, İslam ülkelerinden oluşan bir ortak Pazar anlayışını savunan, İslam ülkeleriyle ortak para birimini öneren ve devlet merkezli kolektif bir ekonomik anlayışa dayanan bir projeydi. Parti projeyi sosyalizmle kapitalizm arasında "üçüncü yol" olarak lanse etmekteydi, ancak sahip olduğu ekonomik programdan dolayı proje birçok kişi

tarafından “yarı sosyalist” bir proje olarak nitelendirildi. Adil Düzen projesi demokratik çoğulculuk yerine kamusal ve siyasal alanın dinsel değerler tarafından dönüştürülmesini ön gören bir anlayışa sahipti. Partinin sözcüleri seküler sisteme meydan okuma anlamına gelebilecek nitelikte konuşmalar yapmaktaydı. Parti şeriat düzenini getireceğini açıklamamakla birlikte İslami tonajı ağır basan bir siyasal model ön gördüğü için seküler kesimler tarafından büyük bir endişeyle karşılanmaktaydı. Nitekim iktidarda ancak bir yıl durabildikten sonra seküler kesimlerin ortak hareketi karşısında iktidardan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. İktidardan düşünce açılan kapatma davası sonunda RP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı ve lideri Erbakan’a 5 yıla kadar süren siyaset yapma yasağı konmuştur (Çaha, 2008:239).

RP’nin kapatılmasıyla bu partinin yerine Fazilet Partisi (FP) adında yeni bir parti kurulmuştur. Ak Parti’nin kurucu kadroları FP’ nin kuruluşunda ve programının teşekkülünde aktif biçimde rol oynamış, FP kurulduğundan itibaren Erbakan çizgisini takip eden “gelenekçiler” ile Ak Parti’nin çekirdek kadrosunu oluşturan “yenilikçiler” şeklinde iki grubun ayrışmasına sahne olmuştur. Partinin Genel Başkanlığında Erbakan çizgisinde bir kişi (Recai Kutun) yer almasına rağmen partinin programı ve tüzüğü büyük ölçüde yenilikçi grup tarafından oluşturulmuştur. Partinin 2000 yılında yapılan kurultayında yenilikçiler Ak Parti Genel Başkan yardımcısı Abdullah Gül başkanlığında parti yönetimi için yarışmışlar ancak küçük farkla kaybetmişlerdir. Bu kurultay aslında Milli Görüş çizgisinde bir ilke sahne olmuştur. Zira Milli Görüş çizgisinin doğal lideri olarak Erbakan kabul edilmekte, “Erbakancılar” tabiri kabul görmekte ve o tarihe kadar Erbakan’a karşı herhangi bir çıkış söz konusu olmamaktaydı. Yenilikçiler ilk kez bu çizgi içinde bir muhalefet olarak boy göstermekteydiler. Ak Parti’nin parti programı ve seçim bildirgesine bakıldığında liberal iktisadi ve siyasi görüşleri benimseyen bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır (Çaha, 2008:241). Parti, yöneticilerin yaşam biçimi itibariyle muhafazakar bir görüntüye sahip, ancak programı ve söylemi itibariyle liberal demokrat bir çizgide yer aldığı görülmektedir.

Ak Parti programında “geleneğin ve geçmişin birikimiyle, çağdaş demokratik değerler platformunda siyaset yapmayı benimseyen parti” olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte parti laik, demokratik, sosyal hukuk devletinin, sivilleşmenin, demokratikleşmenin, inanç özgürlüğünün ve fırsat eşitliğinin esas kabul edildiği bir

zemin olarak tanıtılmaktadır. Dolayısıyla parti programında Ak Parti Cumhuriyet dönemi kazanımlarını koruyacak bir zeminde toplumsal tüm kesimleri kucaklayan bir siyaset anlayışına sahip olacağını açık biçimde ortaya koymaktadır. Programda ortaya konan kimlikten hareketle Ak Parti'nin seçim meydanlarında kendisini deklare ettiği muhafazakar-demokrat bir parti görüntüsü sergilemektedir. Bununla birlikte parti etnik, dinsel ve kültürel temeldeki toplumsal farklılığı siyasal zenginliğe hizmet edeceği bir demokrat kimliği benimsemektedir (Çaha, 2008:242).

Siyaset anlayışı analiz edildiğinde Ak Parti'nin, "sosyal liberal" bir siyaset tarzını benimsediği anlaşılmaktadır. Bireysel özgürlüğün kolektif özgürlükten geçtiğini beyan eden parti programı bunu "herkes özgür olmadıkça kimse özgür değildir" sloganı ile ortaya koymaktadır. Kolektif bir özgürlük anlayışına sahip olmakla birlikte parti, bireyi merkezine alacak ve kendisine evrensel ölçülerde siyasal hak ve özgürlükler verecek bir siyaset anlayışına sahip olduğunu beyan etmektedir. Temel hak ve hürriyetleri Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Paris Şartı ve Helsinki Nihai Senedi çerçevesinde ortaya koyması bu partinin batı referanslı değerlere olan yakınlığını göstermektedir (Çaha, 2008:242-243). Dolayısıyla Ak Parti'nin siyasal kimliğini belirleyen üç değerden söz edebiliriz: uluslararası normlar, geleneksel değerler ve Cumhuriyetle birlikte hayata geçirilen seküler değerler.

Merkez sağ partileri ikinci olarak, Türkiye'deki dinsel grupların sisteme entegre olmasını sağlamak suretiyle dönüşümünü ve demokrasiyle barışık hale gelmesini sağladılar. Bu yönüyle bakıldığında aslında Ak Parti öncesindeki merkez sağ siyasetin sistemle, sistem dışında kalan geniş toplumsal kesimler arasında bir tampon işlevi gördüğünü ve bu kesimleri sistemin içine çekerek dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Ak Parti'nin milli görüş çizgisinden hareket edip, bugün merkez sağ siyasetin tek partisi konumuna gelişini merkez sağ partilerin oynamış olduğu bu tarihsel misyona bağlamak mümkündür. 22 Temmuz seçimlerine giderken Ak Parti tavanda genişleme siyaseti giderek bu konuda çok önemli bir adım atmıştır. Özellikle sosyal demokrat kimliğiyle bilinen siyasetçileri de içine alarak daha kozmopolit bir karakter kazanmıştır. Ak Parti'nin bundan sonraki başarısı tavanda sağlamış olan çeşitliliği tabana da yansıtmasından geçecektir. Unutulmamalıdır ki, neredeyse iki kişiden birinin

desteklediği Ak Parti, toplumun bu yöndeki baskısını fazlaca hissettirmiştir (Çaha, 2008:242).

2.2.4. Siyasi Kayırmacılığın Yıkıcı Sonuçları

Kayırmacılık birçok ülke gibi Türkiye açısından da mutlak bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayırmacılık karşılığı sadece ekonomik değeri olan bir olgu değildir, kayırma yapan ve yapılan arasındaki akrabalık, hemşehricilik ya da seçilen ve seçen ilişkisinin olması da kayırmacılığın sübut bulması anlamına gelir (Akalan, 2006).

Parti rekabetinin ilk günlerinde siyasal kayırmacılık, Türk toplumunun tarımsal doğası ile büyük ölçüde ilişkiliydi. Yerel olarak etkili olan siyasiler ve köy ağaları arasındaki dikey bağ ağları, kırsal Türkiye'nin birçok yerinde var olan kayırma listesinin sistemini oluşturdu. Küçük kasabalarda ve köylerde, parti örgütlerinin çalışmaları da dahil olmak üzere siyasi faaliyetlerin çoğu, bu kayırma ilişkileri ilişkilerine odaklandı. Parti yönlendirmeli patronaj, geleneksel kayırma-kayırılma ilişkilerinin yerini almaya başladığında, partilerin temel amacı, köylü seçmenlerin belirli ve kolektif malların kırsal topluluklara dağıtımını yoluyla desteklenmesiydi. Kırsal temelli politik kayırmacılık ve parti himayesi çeşitleri bugün uygulanmaya devam ediyor (Sayarı, 2011).

Siyasi kayırmacılığın olumsuz etkilerini Büte (2011) şu şekilde derlemiştir:

- ✓ Siyasi kayırmadan yararlanmamış kesimlerde kayırmanın varlığına dair algılar pek çok olumsuz etkiye sebep olmaktadır. Kayırmadan yararlanmayı tercih etmeyen ya da yararlanamayanları motivasyonları azalırken, güven duyguları düşer, yurttaşlık ya da örgütsel bağlılıkları örselenir, geri çekilme ve sessizliği benimseme tutumları gelişir ve üretici tutumlardan uzak dururlar.
- ✓ Kayırmanın yaşandığı örgütlerde örgüt içi iş barışı bozulur ve çatışmalar ortaya çıkmaya başlar.
- ✓ Güvensizlik ikliminin oluşmasına ve yaygınlaşmasına neden olur.
- ✓ Yüklenilen olumsuz duygular tutumlar üzerinde etkili olur ve bireylerin rasyonellikten uzaklaşmasına sebep olur. Bu durum örgütte işlerin aksamasına büyümenin azalmasına ve problemlerin artmasına neden olur.
- ✓ Kurumsal kimlik ve geleneklerin oluşmasına ve yerleşmesine engel olur.

- ✓ Örgütsel imaj ve kurumsal itibarın zedelenmesine neden olur.
- ✓ Örgütün ömrünün kısalmasına neden olur.
- ✓ Örgütün özellikle müşteri niteliğindeki kitlesini ve iş birliği yaptığı paydaşları kaybetmesine neden olur.
- ✓ Profesyonel gelişme zarar görür.
- ✓ Kayrılanlar arasında ben daha az kayırdım başkası daha çok kayırdı gibi düşüncelerle çatışmalara neden olur.
- ✓ Kayrıldığını gören çalışanın kendini geliştirme ihtiyacında azalma olur, motivasyonu düşer ve diğer çalışanlarla iletişimi olumsuz etkilenir.

Demokratikleşme ve parti rekabetinin ilk aşamasından yarım asırdan daha uzun bir süre önce, politik kayırmacılık ve himaye, Türk toplumunun ve politikasının temel özellikleri arasında kaldı. Siyasi kayırmacılık ve himayenin tezahürleri, Türkiye'nin siyasi ortamının birçok farklı yönünde gözlemlenebilir. Kişisel yardım arayışı içinde herhangi bir gün Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ne akın eden ve milletvekillerinden yardım isteyen çok sayıda insan, kayırma listesindeki ilişkilere verilen önemi açıkça hatırlatıyor. Yıllar boyunca kayırma çeşitli değişikliklerden geçti. Seçim politikalarının ilk günlerinde, milletvekillerini seçim bölgelerinden görmek isteyen büyük oranda köylülerdi. Günümüzde, milletvekillerinin ofislerinin kapısını çalan insanların çoğu, siyasi partiler veya bağımsız milletvekilleri için çalışan tipik komisyoncular veya aracı kurumlardır. Başlıca görevi, belirli bir malın ve iltimaslarına dağıtımını kolaylaştırmak ve bir milletvekilinin ve partisinin destekçilerine (veya potansiyel destekçilerine) yardımcı olmaktır. Belirli malların doğası, çok partili siyasetin başlangıcından bu yana önemli bir şekilde değişmedi: işler ve istihdam, bürokratlar ve devlet yetkililerinden olumlu muameleden, Ankara'da tıbbi bakım için yardım bulmaya kadar çok farklı konularda patronajla karşılaşmak mümkün (Kocaoğlu, 2003).

Günümüzde devlet bakanlarıyla bu özel iltimas taleplerini istemek üzere ziyaret ederek doğrudan ofislerinde ziyaret ederek yaygın bir uygulama haline gelmiştir (Abakay, 2008)

Bu gibi iltimaslara olan talep gittikçe artmaya devam ederken, milletvekillerinin çabalarına tekabül eden bir artış olmuş, brokerleri kullanarak aktif olarak yeni

taraftarların işe alımı sağlanmaktadır (Turan'dan aktaran; Sayarı, 2011).

III. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERDE KAYIRMACILIK

Türkiye’de siyasi partilerde kayırmacılığı incelemek için öncelikle Türkiye Siyasi Partiler tarihi incelenmiş ve dönemlere ayrılmıştır. Siyasi partilerdeki kayırmacılık, siyasi partiler tarihinde yapılan dönemlere göre incelenmiştir. Türkiye’de siyasi partilerde kayırmacılığın dönemlere göre incelemesine geçilmeden önce Türkiye Cumhuriyeti’nin kayırmacılık üzerine nasıl bir siyasi ve kültürel miras devraldığına ışık tutmak amacıyla Kayırmacılığın Tarihsel Kökleri: Cumhuriyet Öncesine Genel Bakış bölümünde Cumhuriyet öncesi dönem genel hatlarıyla incelenmiştir. Ardından da Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihince tek başına iktidar olmuş partiler ile koalisyon hükümetlerinde yer almış partilerin siyasi kayırmacılığa ilişkin bulgularına yer verilmiştir.

3.1. TÜRKİYE SİYASİ PARTİLER TARİHİ

Araştırmanın kapsamı 1923-2002 olarak ele alınmıştır. Dolayısı ile siyasi partiler tarihi bölümü de bu zaman aralıklarıyla sınırlıdır. Bu zaman aralığını dönemlere ayırarak daha açıklayıcı sonuçlar elde etmeyi planladık. Siyasi tarihi çeşitli dönemlere ayırırken Türkiye siyasi tarihi açısından dikkat çekecek düzeyde benzer siyasi özellikler gösteren dönemlere göre ayırmayı tercih ettik. Bunu yaparken elbette 1923 öncesi dönemi de kısaca ele alarak 1923 sonrası döneminin nasıl bir siyasi ve kültürel miras üzerine kurulduğuna açıklama getirmek istedik.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan 1946 yılına kadar yasal olarak tek parti iktidarının olması, 1946’da yasayla çok partili yaşama geçilmesi ve 1950’den itibaren kurucu partinin iktidardan uzaklaşması ve tek başına başka bir partinin iktidara gelmesi siyasi açıdan 1923-1950 arasını bir dönem olarak ele almayı uygun gördük.

Çok partili seçimle il defa iktidarın el değiştirmesi ve devam eden iktidarın askeri darbe ile sona erdirilmesini de ikinci bir siyasi dönem olarak ele aldık.

1960 askeri darbesi ile başlayan darbeler, ara rejimler ve kısa süren hükümetler ve koalisyonlar dönemi 1980 askeri darbesine kadar sürmüş ve 1982 seçimleri ile Türkiye’de siyasete doğrudan askeri müdahale dönemleri sona ermiştir. Bu nedenle siyasi açıdan 1960-1982 dönemini ayrı bir dönem olarak ele almayı uygun gördük.

1982’de tek başına iktidar olan bir siyasi parti (ANAP) 10 yıl tek başına iktidar olmuş ve ardından iktidarı kaybetmiştir. ANAP’ın iktidarı kaybetmesinden sonra ise 10 yıl aralıksız olarak kısa süreli koalisyon hükümetleri dönemi yaşanmıştır. Bu nedenle 1982-1992 dönemini ayrı, 1992-2002 dönemini ise ayrı olarak ele almayı daha uygun gördük.

Aşağıda bu siyasi dönemler ele alındıktan sonra bu dönemlerde yaşanan siyasi kayırmacılığın partiler açısından incelenmesi aynı tarihsel dönemler üzerine kurgulanmıştır. Aşağıda görüleceği üzere, siyasi partilerde kayırmacılığın tek tek siyasi partiler açısından incelenmesi parti sayılarının çokluğundan dolayı bu araştırmanın zaman ve maddi sınırlılıkları açısından olanaklı değildir.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşu 29 Ekim 1923’te TBMM’de ilan edildi. Yeni devletin ilanından itibaren 1946 yılına kadar TBMM’de tek parti dönemi yaşandı. 1946’dan itibaren ise çok partili seçim sistemine geçildi.

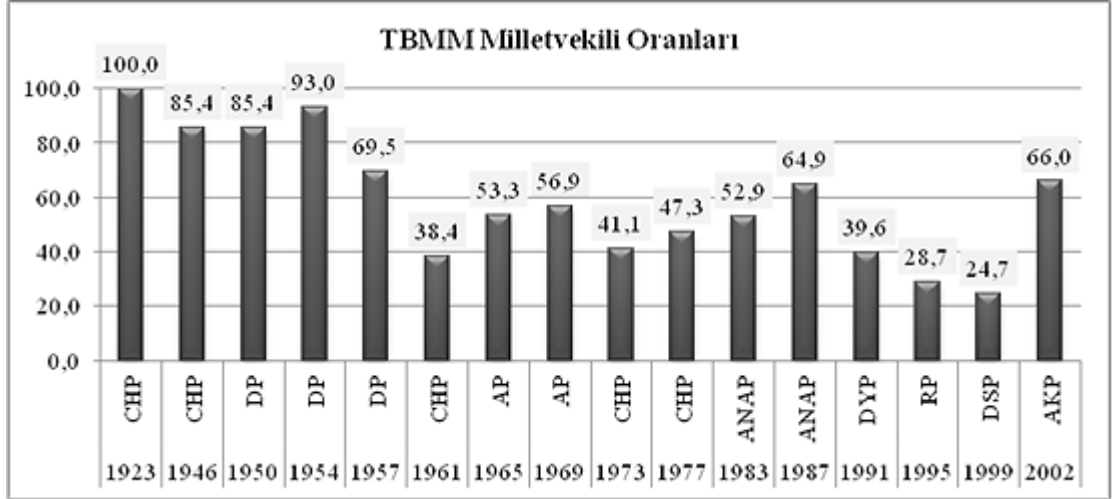
İlk Meclis’in açıldığı 1920’den 2007’ye kadar geçen 87 yıllık siyasal tarihimizde, 23 kez milletvekili genel seçimi yapılmıştır. 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan son milletvekili genel seçimi, 1946 seçimleri ile başlayan çok partili dönemin 16. milletvekili genel seçimi olmuştur (TÜİK, 2008).

Tablo 1: Türkiye’de 1923-2002 Arası Genel Seçim Sonuçları

Dönemi ve seçim yılı	Seçime Katılan Parti Sayısı	Meclise Giren Parti Sayısı	Meclis'e giren siyasi partiler	1. Parti	Milletvekili Oranı	
Tek Parti Dönemi	1923	1	1	CHP	100	
	1927	1	1	CHP	100	
	1931	1	1	CHP	100	
	1935	1	1	CHP	100	
	1939	1	1	CHP	100	
	1943	1	1	CHP	100	
Çok Partili Dönem	1946	3	2	CHP, DP	CHP	85,4
	1950	3	3	CHP, DP, MİLLET PARTİSİ	DP	85,4
	1954	5	3	CHP, CMP, DP	DP	93,0
	1957	5	4	CHP, CMP, DP, HÜRRIYET PARTİSİ	DP	69,5
	1961	4	4	AP, CHP, CKMP, YTP	CHP	38,4
	1965	6	6	AP, CHP, CKMP MİLLET PARTİSİ, TİP, YTP	AP	53,3
	1969	8	8	AP, CHP, GP, MİLLET PARTİSİ, MHP, BİRLİK PARTİSİ, TİP, YTP	AP	56,9
	1973	8	7	AP, CHP, CGP DEMOKRATİK PARTİ, MHP, MSP, TBP	CHP	41,1
	1977	8	6	AP, CHP, CGP DEMOKRATİK PARTİ, MHP, MSP	CHP	47,3
	1983	3	3	ANAP, HP, MDP	ANAP	52,9
	1987	7	3	ANAP, DYP, SHP	ANAP	64,9
	1991	6	5	ANAP, RP, DYP, DSP, SHP	DYP	39,6
	1995	12	5	ANAP, CHP, DYP, DSP, RP	RP	28,7
	1999	20	5	ANAP, DSP, DYP, FP, MHP	DSP	24,7
2002	18	2	AK PARTİ, CHP	AKP	66,0	

Kaynak: TÜİK, (2008) *TBMM Genel Seçimleri 1923 – 2007*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara s.XV

Türkiye’de iktidar olmuş siyasi partilerin milletvekili oranları aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 1: Türkiye Seçim Sonuçlarını Kazanan Partilerin Milletvekili Oranları

Kaynak: TÜİK, (2008) *TBMM Genel Seçimleri 1923 – 2007*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara s.3

Yukarıdaki tablo ve grafikte görüldüğü gibi, Türkiye siyasi tarihinde birçok parti tek başına ya da koalisyon ortağı olarak iktidarda yer almıştır.

3.1.1. Cumhuriyetin İlanı Öncesine Genel Bakış

Meclis-i Mebusan'ın 16 Mart 1920'de dağıtılmasından sonra 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmıştır. İlk meclise (TBMM)'ye katılanlar iki dereceli seçim sistemi ile seçilen Meclis-i Mebusan üyelerinden 437 kişi katılmıştır (TÜİK, 2008).

Meclis'in açılışına, seçim bölgelerinden gelebilen 115 mebus kalabilmiştir. Ulus meydanındaki İttihat ve Terakki Kulübü binasında açılan Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılışını bizzat gören o günkü gazeteci, tarihçi E. Behnan Şapolyo şöyle diyor (Ezherli, 1998):

"Bina henüz tamamlanmamıştı. Kiremitleri bile döşenmemişti. Pek çok noksanları vardı. Kiremit yetmedi. Ankaralılar kendi çatılarından kucak kucak kiremit taşıyarak çatıyı kapattılar. Bu manzara çok anlamlıdır... Mecliste mebusların oturacağı sıra bile yoktu..."

Böyle bir ortamda kurulan bu ilk Meclis, seçimlerin 1 Nisan 1923'te yenilenmesi kararıyla, 16 Nisan 1923'te çalışmalarına son vermiştir. Meclis'in aldığı seçimlerin yenilenmesi kararının ardından, Haziran-Temmuz 1923'te ikinci dönem milletvekili seçimleri yapılmıştır. Bu seçimler de İntihab-i Mebusan Kanun-u Muvakkati (Mebus Seçimi Geçici Kanunu) esas alınarak, iki dereceli, basit çoğunluk seçim sistemine göre yapılmıştır (TÜİK, 2008).

Mustafa Kemal Paşa kendi siyasal konumunu, görmüş olduğumuz gibi daha Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve tasdiğiyle bağımsızlık savaşı resmen sona ermeden önce pekiştirmeye başlamıştı. Bunun için Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan bir değişiklik; meclisin dağıtılması ve sıkı şekilde denetlenmiş seçimler; yeni bir partinin, Halk Fırkası'nın kurulması ve bu partinin bütün Müdafaa-i Hukuk örgütünü devralması gibi araçları kullandı. Bu pekiştirme süreci, yani iktidarın Mustafa Kemal'de ve ikisi de onun denetimi altında olan bir meclis ve bir partide toplanması süreci barıştan sonra da sürdü (Zürcher, 2000, 242).

3.1.2. 1923-1950 Tek Parti Dönemi

29 Ekim 1923'te, "Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi, Cumhuriyettir" hükmü anayasanın birinci maddesi yapılmış (TÜİK, 2008), aynı gün ilerleyen saatlerde Mustafa Kemal'in, yeni devletin ilk cumhurbaşkanı seçilmesi teklif edilmiş ve yapılan teklif Meclisteki çoğunlukça kabul edilerek Cumhuriyetin ilanı tamamlanmıştır. Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve ilk başvekili İsmet İnönü idi (Zürcher, 2000, 242).

Yeni devletin ilk siyasi partisi Mustafa Kemal tarafından 9 Eylül 1923 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası adıyla kurulmuştur. Kurtuluş savaşında örgütleyici güç olarak rol alan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin öncülerince cemiyetin devamı niteliğinde kurulan ilk parti, 9 Mayıs 1935 tarihinde adını "Cumhuriyet Halk

Partisi" olarak düzenlemiş ve 1946 yılındaki çok partili seçimlere kadar tek başına iktidar olmuştur (TÜİK, 2008).

Tek parti döneminde yapılan 1923, 1927, 1931, 1935 ve 1939 seçimleri, I. Meşrutiyet döneminde çıkartılmış İntihab-i Mebusan Kanun-i Muvakkati temel alınarak, iki dereceli ve basit çoğunluk seçim sistemine göre yapılmıştır. Buna göre halk önce "müntehib-i sâni" denilen ikinci seçmenleri, onlar da "saylav" denilen mebuslar, seçerlerdi (TÜİK, 2008).

1923 yılında, mevcut olan İntihab-i Mebusan Kanun-i Muvakkati'nin, her 50 000 erkek nüfusu bir mebusun temsil edeceği hükmü değiştirilerek, her 20 000 erkek nüfusa bir mebus seçileceği hükme bağlanmış ve bu hüküm 1927 ve 1931 seçimlerinde de aynen uygulanmıştır (TÜİK, 2008).

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ve bu yasa gereğince kurulmuş olan mahkemelerin 1925-1926 yıllarında bütün muhalefeti susturmada nasıl kullanılmış olduğunu ve Mustafa Kemal'in 1927'deki büyük nutkunda bu bastırma eylemini nasıl haklı çıkardığını bilinmektedir. Takrir-i Sükûn Kanunu, hükümetin bu yasayı kaldırmakta artık bir sakınca görmediği 1929 yılına kadar yürürlükte kaldı. Cumhuriyet Halk Fırkası her bakımdan bir iktidar tekeli kurdu ve 1931'deki parti kongresinde Türkiye'nin siyasal sistemi tek parti sistemi olarak resmen ilan edildi (Zürcher, 2000, 257).

Bu tarihte sadece erkekler seçme ve seçilebilme hakkına sahip olduğundan, 1923, 1927 ve 1931 seçimlerine sadece erkekler katılmış, kadınlar 5 Aralık 1934'te kabul edilen bir yasadan sonra seçme ve seçilme hakkına kavuşmuş, aynı yasada önceden 18 olan seçmen yaşı 22 ye çıkarılmış, 1 mebusun 40.000 kişi tarafından seçilmesi yönünde düzenleme yapılmıştır (TÜİK, 2008).

Ekim 1930'da belediye seçimleri yapıldı, Serbest Cumhuriyet Fırkası 512 milletvekilliğinin 30'unu kazandı (Zürcher, 2000, 261).

Atatürk'ün hastalığı ve ölümü döneminde, Atatürk'ten sonra devlet politikalarında, cumhuriyetin kurucu felsefesinin devam edip etmeyeceği ve selefinin bu konulardaki olası tutumları spekülasyon konusu yapılmıştı. Ancak İsmet İnönü'nün

Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra kısa sürede devlet politikalarında yakın zamanda değişiklik olmayacağı anlaşılmaya başlanmıştır. Onun liderlik konumu Aralık 1938'deki olağanüstü bir parti kongresinde resmileşti; bu kongrede parti tüzüğünde değişiklik yapılarak, Atatürk "ebedi genel başkan" İnönü ise "değişmez genel başkan" yapıldı. 1930'larda Atatürk için ara sıra kullanılmış olan Milli Şef deyimini, artık İnönü'nün resmî unvanı haline geldi (Zürcher, 2000, 269).

İnönü Bayar'ı birkaç ay başvekil olarak tuttu, ama 25 Ocak 1939'da Bayar istifasını verdi. İstifanın ana nedeni Cumhurbaşkanı ile Başvekil arasında ekonomi siyasetine ilişkin temel görüş ayrılığıydı, ama İnönü de 1937-1938 yıllarında iktidarda olan yönetimi hedef alan birtakım basın kampanyalarının, soruşturma ve davalarının verdiği telkinle kabine için yaşamı zor hale getirmişti. İnönü aynı zamanda bağımsızlık hareketinin 1926'da tasfiye edilmiş olan eski önderleriyle uzlaşma siyaseti güderek siyasal tabanını genişletmeye çalışıyordu. Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele, Celâl Bayar'ın yerine Doktor Refik Saydam geçti ve Temmuz 1942'den ölene kadar başvekil kaldı (Zürcher, 2000, 270).

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonraki birkaç yıl içerisinde, Türkiye'nin siyasal sistemi, ekonomi siyaseti ve dış ilişkileri esaslı bir değişime uğradı (Zürcher, 2000, 299).

Tek parti dönemi, 1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimle sona ermiştir. Seçim kanunu ile "açık oy, gizli tasnif" yöntemi kullanılmış ve denetim adli birimler yerine idari birimlerce yapılmıştır. Bu nedenle sonuçları üzerinde uzun süren tartışmalar olmuştur (TÜİK, 2008).

Birinci Dünya Savaşı'ndan beri büyük toprak sahipleri, "Jön Türk koalisyonu" içerisindeki başlıca unsur olagelmışlerdi. Ne var ki, hükümetin savaş sırasında enflasyonla mücadele etmek için toprak ürünlerini suni şekilde düşük fiyatlandırma siyaseti, "Toprak Mahsulleri Vergisi" ve özellikle Ocak 1945'te Çiftçiyi *Topraklandırma* Kanunu'nun getirilmesi büyük toprak sahiplerini soğutmuştu. Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kuvvetle desteklenen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, savaş sonrası Türkiye'sinde siyasal muhalefetin doğuşunda hayali bir rol oynadı (Zürcher, 2000, 301).

1946 seçimlerine, CHP'nin dışında, çok partili siyasal yaşamın ilk partisi olan ve 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ile 7 Ocak 1946 yılında, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan Demokrat Parti (DP) ye katılmıştır (TÜİK, 2008).

İsmet İnönü 1 Kasım'daki bir konuşmasında, Türk demokrasisinin ana noksanının bir muhalefet partisinin yokluğu olduğunu ifade etmiş (anlaşılan Milli Kalkınma Partisi'ni önemsemiyordu) ve 1947 yılı için planlanan genel seçimlerin, o sırada var olan iki dereceli sistemin aksine, serbest ve tek dereceli olacağını açıkladı. Aralık ayı başında Celâl Bayar, CHP'den istifa etti. Dörtlü Takrir'i imzalamış olan dört milletvekilinin hepsi artık iktidar partisinden ayrılmış ya da ayrılmak zorunda bırakılmıştı ve yeni bir partinin kurulmasının yakın olduğu belliydi. Yeni parti için hazırlıkları Bayar ile İnönü beraber hareket etti ve 7 Ocak 1946'da DP resmen kurulmuş oldu. İnönü'den işaret almış olan Cumhuriyet Halk Partisi ve organlarınca başlangıçta memnurlukla karşılandı. DP şubelerini kurmaya başlar başlamaz bütün ülkede coşkulu bir karşılık bulduğu ortaya çıktı. CHP yöneticileri hoşnutsuzluk olduğunu bilmekteydiler, yine de bu hoşnutsuzluğun derecesi karşısında afalladılar. Mayıs 1946'da olağanüstü kongre istendi. Bu kongrede bazı liberalleşme önlemleri alındı. Tek dereceli seçimler kabul edildi ve değişmez genel başkanlık konumu ile Milli Şef sıfatı kaldırıldı. İnönü kuşkusuz genel başkan olarak kalmıştı, ama şimdi yeniden seçilmek zorundaydı. Kongreden kısa bir süre sonra basın yasası liberalleştirildi ve üniversiteler bir miktar özerklik kazandı. Ancak, besbelli DP hazırlıksız yakalamak umuduyla, genel seçimlerin tarihi Temmuz 1947'den Temmuz 1946'ya alındı. Demokrat Partililer itiraz ettiler ve seçimleri (daha önce o yıl içindeki belediye seçimlerinde yapmış oldukları gibi) boykot etmeyi bile düşündüler, ama sonunda katıldılar ve meclisteki 465 sandalyeden 62'sini kazanmayı başardılar (Zürcher, 2000, 307-308).

3.1.3. 1950-1960 Arası Çok Partili Dönem

Çok partili dönemin 14 Mayıs 1950 milletvekili seçimi, seçim öncesinde çıkarılan 5545 sayılı "Milletvekilleri Seçimi Kanunu" na göre, tek dereceli, eşit, genel, gizli oy, açık tasnif usulüne göre adli denetim altında yapılan ilk demokratik seçim olmuştur (TÜİK, 2008).

Bütün geçiş dönemi düğüm noktasına Mayıs 1950 seçimleriyle ulaştı. Seçimler, önemli olaylar çıkmadan ve genel kaniya göre, gerçekten serbest ve dürüst geçti. Katılım çok yüksekti ve seçmenlerin yüzde 80'i oy kullandı. Sonuçlar açıklandığında kamuoyu şaşkına döndü: Demokrat Parti, CHP'nin yüzde 39.8'lik oyuna karşılık oyların yüzde 53.4'ünü almıştı. Türk seçim sistemine göre, CHP'nin 69 sandalyesine karşılık DP yeni meclisteki 408 sandalyeyi kazanmış oluyordu. CHP ülkenin daha kalkınmış olan batı bölgesinde tek bir vilayet kazanamamıştı, kazandığı bütün vilayetler Ankara'nın doğusundaydı ve bu büyük ölçüde, az gelişmiş bölgelerde, CHP'ye sadık olan eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin kullanılan oyları denetlemiş olmaları yüzündendi (Zürcher, 2000, 316).

DP'nin temel güvensizliği, 1953'te basın ve üniversiteler üzerinde hükümet denetimini artıran (profesörlerin siyasal faaliyetlerinin men edilmesi gibi) bazı yasa değişikliklerinin kabulünde de görüldü. Mayıs 1954 için planlanan seçimlerden iki ay önce, basın yasası tekrar sertleştirildi. 2 Mayıs 1954'te DP oy oranını (yüzde 53.6'dan yüzde 58.4'e) yükseltmiş, oysa CHP'ninki yüzde 39.9'dan yüzde 35.1'e düşmüştü. Bu mecliste DP'nin 503, CHP'nin ise sadece 31 sandalyeye sahip olması demektir (Zürcher, 2000, 322).

2.1.4. 1960-1982 Dönemi Ara Rejimler ve Koalisyonlar Dönemi

Türk halkı, 27 Mayıs 1960 sabahı saat üçte askeri bir darbe olduğunu radyodan Albay Alparslan Türkeş tarafından okunan bildiri yayımlandığında öğrendi. Bildiri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin "kardeş kavgasına meydan vermemek" ve "demokrasiyi içine düştüğü buhrandan" kurtarmak maksadıyla ülke yönetimine el koyduğunu duyuruyordu. Bildiri darbenin yansızlığını önemle vurgulamaktaydı (Zürcher, 2000, 351).

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan milletvekili seçiminde uygulanmıştır. 1961 seçiminde ilk kez milletvekili sayısı sabitleştirilmiş ve 450 olarak belirlenmiştir. Yine bu yasaya göre, milletvekili seçilebilme yaşı 30, seçmen yaşı 21, milletvekilliği süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2008).

13 Ocak'ta siyasal yasakların kaldırılmasından sonra 1961 seçimlerine katılmak üzere birçok parti kuruldu. O dönemde CHP ve CKMP'ye ilaveten on bir yeni parti

kurulmuştu. Yeni kurulan partilerden Adalet Partisi (AP) bu dönemde kurulan yeni partiler arasında o dönemde en önemli etki bırakan parti olmuştu Bunların çoğu kısa ömürlü oldu. Bu parti hem taraftarları hem de rakipleri tarafından DP'nin bir devamı olarak görülüyordu. Bu sebepten MBK ile ilişkileri başından beri son derece dikkatli oldu. Emekliye sevk edilmiş generallerden biri olan Ragıp Gümüşpala, 1964'te ölene dek partinin başkanıydı. Gümüşpala, MBK ve kendi köktenci taraftarları arasındaki gerginliği dindirmede ılımlı tavrıyla başarılı oldu. Bu eğilim 15 Ekim 1961'de yapılan parlamento seçimlerinde de doğrulandı. Genel kanı seçimlerin serbest ve dürüst okluğuydu. Partiler üzerindeki tek kısıtlama Eylül'de MBK'nin imzalamayı zorunlu kıldığı bir protokoldü. Partiler bu protokolle, 27 Mayıs darbesini ya da sabık Demokrat Partili siyasetçilerin mahkeme davalarını seçim malzemesi yapmamaya söz vermişlerdi, İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi, yüzde 34.7 oy (158 sandalye) alan AP'nin biraz üzerinde, oyların yüzde 36.7'sini (173 sandalye) alabildiği için son derece hayal kırıklığına uğramıştı. Karşıt düşüncedeki Demokratların 1955'te kurmuş olduğu Hürriyet Partisi'nin bir devamı sayılabilecek olan Yeni Türkiye Partisi yüzde 13.9, muhafazakâr CKMP ise yüzde 13.4 oy toplamıştı (Zürcher, 2000, 359).

Seçim sonucuna göre Türkiye'de ilk kez koalisyon hükümeti kurulmuştur. 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda değişiklik yapılarak, 1965 yılında yapılan milletvekili seçiminde, milli bakiye seçim sistemi, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında yapılan seçimlerde ise barajsız d'Hondt seçim sistemi uygulanmıştır (TÜİK, 2008).

CHP 1965 seçimlerine, partinin geleceklere parlak iki adamı, Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından yazılmış olan ve sosyal adalet ve sosyal güvenliğe, açıkça sosyalistçe olmadan ağırlık veren yeni bir bildirge ile girmişti- Ecevit partinin konumunu *ortanın solu* diye tanımlamaktaydı. Bu tanım, onu ilk kez 28 Temmuz'daki bir konuşmasında kullanan Genel Başkan İnönü tarafından desteklenmekteydi. Ecevit CHP'nin geleceğinin proletaryanın, yani gecekondularda yaşayanların oylarını seferber etmede yattığına İnönü'yü ikna etmeyi başarmıştı. Bu da CHP'nin işçi Partisi ile rekabet etmek zorunda kalacağı yeni sloganın da buradaki başarıya yardımcı olacağı anlamına geliyordu (Zürcher, 2000, 370).

Türkeş 1969'a kadar laikliğin sözünü esirgemez bir taraftarıydı, ancak o yıl

seçim hazırlıkları döneminde rotasını değiştirip, İslâm'ı, Türk ulusal mirasının bir parçası olarak vurgulamaya başladı. Bu, kendi yandaşları için gerekli olmasa da Türkiye için kuşkusuz oy avlamaya yönelik bir taktik hareketti. Bu sıralarda ortaya çıkmış olan sağın diğer büyük partisi, daha da ileri gitmekleeydi- 1969'da Profesör Necmettin Erbakan, Demirel'i ve AP'yi büyük sermayeye özellikle de yabancı sermayeye bağımlı olmakla eleştiren küçük iş adamlarının, sözcülüğünü yaptığı bir kampanyadan sonra, Odalar Birliği Başkanı seçilmişti. AP'yi, farmasonların ve Siyonistlerin, İslam'a sırt çevirmiş bir kuklası olmakla alenen itham ederken, Erbakan'ın kanıtlarına dinsel bir hava ekleniyordu. Aynı yıl AP'den ayrıldı ve Türkiye'deki muhafazakâr dincilerin kalesi olan Konya'dan bağımsız milletvekili olarak meclise seçildi. Ocak 1970'te Erbakan başka iki bağımsızla birlikte kendi Milli Nizam Partisi'ni kurdu. MHP ve MNP birlikte, Demirel'in iktidarına ciddi bir tehdit oluşturmaktaydılar (Zürcher, 2000, 375).

Korutürk, 12 Mart darbesinden sonra yapılacak ilk serbest seçimlere yani Ekim 1973'e kadar geçici hükümeti yönetmesi için ekonomist Naim Talû'yu atadı. Seçimlerden beklenmedik bir sonuç çıktı. Ecevit'in yeni görünümlü CHP'si, Demirel'in AP'sinin kazandığı %29.5 (yaklaşık %15 düşüş) oya karşılık, % 33.5 oy alarak en büyük parti oldu. Partilerin hiçbiri salt çoğunluğa sahip değildi -on yıl boyunca sürececek olan bir durumdu bu- bu yüzden koalisyon ya da azınlık hükümetleri kaçınılmazdı. Uzun süren müzakerelerden sonra, Ocak 1974'te, Ecevit'in CHP'si ile Erbakan'ın MSP'sinin şaşırtıcı birleşmesine dayalı bir kabine kuruldu; bu bir çıkar izdivacı olmakla beraber, Avrupa ve Amerikan nüfuzuna ve büyük sermayeye olan güvensizlik bu birleşmenin ortak temelini oluşturuyordu (Zürcher, 2000, 380).

12 Eylül 1980 sabahı saat 04.30'da cunta adına okunan ilk bildiri Silahlı Kuvvetlerin devletin organları işlemediği için ülke yönelimine el koyduğunu ilan etti. Ayrıca parlamentonun dağıtıldığını, kabinenin görevine son verildiğini ve Millet Meclisi üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığını bildiriyordu. Hemen ardından bütün siyasal partiler ve iki köktenci sendika konfederasyonunun (sosyalist DİSK ve aşırı sağcı Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK)) faaliyetleri durduruldu. Alparslan Türkeş'in dışındaki siyasal parti liderleri tutuklandı, saklanmış olan Türkeş iki gün sonra teslim oldu. Bütün ülkede olağanüstü hal ilan edildi yurt dışına çıkışlar yasaklandı (Zürcher, 2000, 405).

3.1.5. 1982-1992 ANAP İktidarı Dönemi

1987 ve 1991 milletvekili seçimlerinde, 2839 sayılı Kanun'da değişiklik yapılarak çifte barajlı d'Hondt seçim sisteminin yanısıra kontenjan uygulaması getirilmiş, 1991 seçimlerinde de seçmen yaşı 20, milletvekili sayısı 450 olarak kabul edilmiştir (TÜİK, 2008).

1987 milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin oluşturulması ile ilgili olarak yapılan yasal düzenleme ile 7 olan milletvekili sayısı 6'ya indirilmiş, 6'dan fazla milletvekili çıkaracak iller birden fazla seçim çevresine bölünmüştür. Buna göre 1987 seçiminde, 104 seçim çevresi oluşturulmuştur. 1991 milletvekili seçiminde de 6'dan fazla milletvekili çıkaracak iller bu rakam esas alınarak birden fazla seçim çevresine bölünmüştür. Buna göre toplam 107 seçim çevresi oluşturulmuştur (TÜİK, 2008).

3.1.6. 1992-2002 Çok Partili Koalisyonlar Dönemi

1995 yılı milletvekili seçiminden önce, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan yasal düzenlemeler ile çıkaracağı milletvekili sayısı 18 ve daha az olan iller 1 seçim çevresine, 19 ile 35 arasında olan iller 2 seçim çevresine, 36'dan fazla olan iller 3 seçim çevresine bölünmüştür. Buna göre 1995 seçiminde toplam 83 seçim çevresi oluşturulmuştur (TÜİK, 2008).

1999, 2002 ve 2007 yıllarında yapılan milletvekili seçimlerinde de 1995 yılı seçimindeki uygulamalar aynen devam etmiştir.

3.2. TÜRKİYE SİYASİ PARTİLERDE KAYIRMACILIK

3.2.1. Kayırmacılığın Tarihsel Kökleri: Cumhuriyet Öncesine Genel Bakış

Değişik zamanlara ait farklı yerlerde ele geçirilen arkeolojik bulgular yönetimde kayırmacı uygulamaların antik çağlarda da gerçekleştiğini göstermektedir. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan M.Ö. 4000 yıllarına ait bir Sümer tableti rüşvet ve kayırmacılığın ilk belgesi niteliğindedir. "Sümer Okul Günleri" adlı bu tablette okulda başarısız olan bir öğrencinin daha sonra ailesinin devreye girmesiyle sınıf başkanlığına

yükseldiği anlatılmaktadır (Tepav, 2006: 33).

Kayseri’de Asur ticaret kolonisi Kültepe höyüğünden çıkarılan MÖ 3700 yılına ait yazılı tabletlerde Asurlu tüccarların, Asurlulara ait 9 şehirde mallarını rahatça satabilmek için Kral Warşama’ya çeşitli hediyeler verdiği ve karşılığında kral Warşama’nın tüccarlara yazılı izin belgesi niteliğinde tabletler verdiği anlaşılmaktadır (Erdem,2003:27).

Tarihteki kayırmacı uygulamanın en ilginç örneklerinden biri ise Platon’un kız kardeşinin oğlu olan Speusippos’u hayatını sürdürmesi için gerekli maddi gelirden yoksun olduğu gerekçesiyle kendinden sonra akademinin yönetici olarak görevlendirilmesidir (Platon, 2005;13).

Bu ve benzeri tarihsel örnekler göstermektedir ki kayırmacı uygulamalar insanlık tarihi boyunca var olagelmıştır. Dolayısıyla, kayırmacılığın doğası itibariyle insanlığın topluluklar halinde ve örgütlü biçimde yaşamaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

899’da Fujivara ailesinden Tokihira “sol başkan” ve Miçizane “sağ başkan” olmuşlardır. İmparator Uda 898’de feragat etmiş ve Miçizane’nin talebesi olan on beş yaşındaki Daygo imparator tayin edilmiştir. Daygo, babası Udo ile beraber, Miçizane’nin tarafını tutmuştur. Miçizane ise kendi durumunu kuvvetlendirmek için, kendi adamlarına memuriyetler vermeye başlamıştır (Eberhar, 1957:62). Ortaçağ İngilteresi’nde Kral II. Henri yakın arkadaşı Thomas Becket’i “Arch-bishop of Canterbury” başpiskopos olarak atamıştır (Eberhar, 1957:62).

İslamiyet öncesi ilk Türk Devletlerinde “kayırmacılık” konusu aydınlatılabilecek tarihi belge sayısı oldukça sınırlıdır. Ancak özellikle 732 yılında Kül Tigin, Bilge Kağan ve Vezir Tonyukuk tarafından diktirilen Orhun Kitabeleri’nde; politik yozlaşmanın ülkeye ve millete verdiği zararlar, devletin bekasını sağlayacak tedbirler, yalın bir dille anlatılmaktadır (Biber, 2016:21).

751 Talas Savaşı ile İslamiyeti kabul eden Türkler, bu yeni dinin kurallarını da kabul etmiş oldular. Bunlar arasında “Arab’ın Acem’den üstün olmadığı, Allah katında

herkesin eşit olduğu” gibi eşitliğe vurgu yapan ve kayırmacılığı kesinlikle reddeden kurallar da vardı. Türkler bu kurallara ve dinlerine sıkı sıkıya bağlandılar. Ancak yine de rüşvet ve kayırmacılık gibi zararlı hasletler devletin önemli kademelerinde görülüyor, değildi (Biber, 2016:22).

Selçuklu Devleti’nde, Sultan Muhammed Tapar döneminde, hayatı tehlikede olan Hemedan reisi, sultanın koruması altına girmek istemiş ve bu kayırma olayını gerçekleştirmesi için sultanın yakın adamlarından olan Lala Karategin’e on bin dinar rüşvet vermiştir (Biber, 2016:21).

Osmanlı Devleti’nde kayırmacılık olgusunu kuruluştan 16.yüzyıla kadar ve 16.yüzyıl sonrası Osmanlı Devleti’nde kayırmacı uygulamalar biçiminde iki ayrı dönemde ele almak mümkündür. Osmanlı Devleti, devletin örgütleniş biçimi ve üzerinde temellendiği değerler ve de toplumun mevcut düzeni kabullenip desteklenmesi gibi nedenlerle çok uzun süre yaşamayı başarmıştır. Osmanlı Devleti’nde 16.yüzyıla kadar güçlü bir otoritenin kurulduğunu, devletin güçlü ve düzenli memur kadrosuyla, idare örgütüyle ülkenin her köşesine hakim olduğu söylenebilir (Özsemerci, 2003:26).

İsmail Cem’in de değindiği gibi, “Merkezin gücü ve ülkedeki denetimi 1600 yıllarına kadar hemen hemen her alanda kendini belli etmektedir.” (Cem, 1976:99).

Osmanlı Devleti’nin ilk kuruluş zamanlarında ve hatta sistemin yozlaşmaya başladığı 16.yüzyıla kadar kayırmacı uygulamalardan çok fazla söz etmenin pek mümkün olmadığı belirtilebilir. Devletin gidişatı ve yapılması gerekenlere dair öneriler şeklindeki Koçibey Risalesi’nin hazırlanış tarihinden- ki bu tarz risalelerden XVI. Ve XVII. Yüzyılda çok fazla sayıda kaleme alınmıştır- bu görüşe ulaşmak mümkündür (Biber, 2016:22-23).

Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda ve manevi temellerin atılmasında büyük pay sahibi olan Şehy Edebalı’nın Osman Gazi’ye tavsiyeleri uzun süre devlet yönetiminde göz önünde bulundurulan önemli ilkeler olmuştur. Bu tavsiyelerden birisi ise şöyledir: “Ülke, idare edenin, oğulları ve kardeşleri arasında bölüştüğü ortak malı değildir. Ülke sadece idare edene aittir...” (Topbaş, 1999:28).

Osmanlı Devleti'nde, devlet işlerinde yani kamu yönetiminde adaletli davranmak ve doğrudan ayrılmamak anlaşılacağı üzere adeta bir ilke idi. Adalet Osmanlı Devleti'ni yükselten ve asırlarca ayakta tutan temel müesseselerden birisi idi; öyle ki "Adalet mülkün temelidir." Beyanı yönetimde adeta bir yol gösterici olmuştur. Günümüzde bu deyişi özellikle mahkeme salonlarında görmekteyiz ancak bu ifade mahkemelere has bir özelliği değil esasen bir yönetim felsefesini işaret etmektedir. Osmanlı literatüründe buna "daire-i adliye" yani "adalet dairesi" veya "adalet çemberi" denmektedir (Topbaş, 1999:536).

Osmanlı Devleti yönetim sistemi ile ilgili olarak 16.yüzyılın sonlarına değin ciddi anlamda kayırmacı uygulamalara rastlanmadığı söylenebilir. Ancak 16.yüzyıl sonlarına doğru kamu yönetiminde yozlaşmanın hakim olduğu, rüşvet ve kayırmacılığın yaygınlaştığı çeşitli kaynaklarda sıkça belirtilmektedir.

Kuruluş ve büyüme dönemleri haricinde duraklama ve dağılma sürecinde Osmanlı Devleti de kayırmacılık faaliyetlerinden nasibini almıştır. Osmanlı Devleti'ne rüşveti ilk bulaştıran kişinin III. Murad'ın vezirlerinden Şemsi Paşa olduğu iddia edilmektedir. Bazı kaynaklara göre Şemsi Paşa, ataları Kızıl Ahmetli'lerin öcünün alınması için padişahın rüşvet almasını ve bu ailenin padişah tarafından kayırılmasını sağlamıştır (Biber, 2016:22).

Kanuni döneminde veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Hasan Paşa'nın Bağdat valisi olması için aracı olması bir başka iltimas iddiasıdır. Köprülüler Dönemi olarak bilinen IV. Mehmed döneminde, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın babası Köprülü Mehmed Paşa'nın vasiyeti üzerine sadrazamlığa getirilmesi Osmanlı tarihinde Eşine az rastlanır bir terfi olmuştur (Biber, 2016:23).

Kayırmacılık sorunu Kanuni döneminden sonra Osmanlı siyasal ve yönetsel yapısında karşılaşılan sorunların başında gelmiştir (Yılmaz ve Kılavuz; 2002: 26). C.H. Fleischer, Gelibolulu Mustafa Ali hakkındaki monografisinde 16.yüzyılda Osmanlı bürokrat-aydınları arasında yaygın ve kuvvetli bir kanun bilincinin varlığına işaret etmektedir. Esasen devlet sisteminin 16.yüzyıldan önce bozulmuş olduğu belirtilse de kayırmacılık gibi yolsuzluklar bu yüzyıldan sonra yaygınlaşmaya başlamıştır (Özsemerci, 2003:29-30). Osmanlı Devleti'nde 16.yüzyıldan sonra hemen hemen her

alanda yozlaşma yaygınlaşmıştır.

16.yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde idari sistem ile birlikte mali sistem de çözülmeye başlamış ve devlet otoritesini zaman içinde kaybetmiştir. Devlet otoritesinin zayıflaması ise kayırmacı uygulamalar ve rüşvet gibi yolsuzluklara zemin hazırlamıştır (Özsemerci; 2003:27).

Sultan III. Mustafa'nın, Hekimbaşı Katıpzade Mehmed Refi'ye (1758-1769), 1768 yılında yazdırmış olduğu hükümde; "rica, minnet ve iltimas yolu ile muayenehane açıp halkın sağlığıyla oynayan cahil tabiplerin derhal tespiti ve ayıklanması gerektiği" yer almaktadır (Biber, 2016:22).

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme evresine girmesinde etkili olan kayırmacılık ve diğer yolsuzluk uygulamalarını gözler önüne sermek ve bu tür uygulamalarla nasıl mücadele edilebileceği yönünde görüş belirtmek amacıyla bazı devlet büyükleri tarafından eserler kaleme alınmıştır. Bunlarından bazıları, Lütfi Paşa'nın 16. Yüzyılda yazdığı "Asafname", Koçibey'in 17. Yüzyılda yazıldığı "Koçibey Risalesi", Hazerfan Hüseyin Efendi'nin "Talhis al-Bayan fi Kavanin-i Al-i Osman" ve Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın 1703 yılında III. Ahmet'e sunduğu "Nasahih al-Vuzara va al-Umara"dır (Biber, 2016:22-23).

Kanuni döneminde veziriazam Sokollu Mehmed Paşa da uzak yakın pek çok akrabasını kayırarak yüksek mevkilere çıkarmıştır. Hatta oğlu Hasan Paşa'yı Bağdat valisi yapmıştır (Baykal, 2005: 85).Kayırmacılığa işaret eden eserlerden en önemlileri olarak, Lütfi Paşa'nın 16.yüzyılda yazdığı Asafname'si ve Koçi Bey'in 17. yüzyılda yazdığı kendi adıyla anılan "Risalesi" ile Hazerfan Hüseyin Efendi'nin "Talhis al-Bayan fi Kavanin-i Al-i Osman" adlı risalelerde Osmanlı Devleti'ndeki çözülme nedenleri arasında sayılan başlıklardan "devlet görevlerinin rüşvetle satılması, tayinlerde liyakate önem verilmemesi, devlet görevlilerinin sahip olduğu makamları, yalnızca şahsi menfaat için kullanmaları, toplumun birliğini sağlayan dürüstlük ve samimiyetin kaybolması, padişah ve devlet adamlarının keyfi yönetimi" gibi konular o dönemin kayırmacılık ve partonajla ilgili uygulamalarına işaret etmektedir (Özsemerci;2003:32):

Görüldüğü üzere risaleleri kaleme alanlara göre Osmanlı devlet sisteminin çöküş

nedenleri arasında liyakatsiz atamalar bir diğerk deyişle kayırma esaslı atamalar ilk sıralarda yer almaktadır.

Islahat risaleleri arasında en bilinenlerden birisi de Koçibey Risaleleri'dir. 17. Yüzyılda yaşamış olan Koçibey bilgi ve tecrübesinden istifade edilmek üzere IV. Murat tarafından kendisine danışmanlık yapması için görevlendirilmiştir. Bu süre zarfından padişaha risaleler sunmuştur ve bu risalelerde iyi bir devlet yönetimi için liyakatli kişilerin iş başına getirilmesinin önemi üzerinde durmuştur (Aktan; 1997: 139):

Osmanlı Bankası'nda çalışan kadınlara yönelik olarak yapılmış bir araştırma çalışmasının sonuçları da oldukça ilginçtir. Araştırma sonuçlarına göre 1911-1939 yılları arasında bankada çalışan kadınların büyük çoğunluğu dönemin nüfuz sahibi insanların kızıdır (Ammour ve Baruh 1999:15-22).

Ayan da son hesapta, gücünü devletin kendisine tanıdığı ayrıcalıklardan almakta ve egemen rolünü büyük bir hevesle üstlenmekteydi. Böylece ayan da talana katıldı, onlar da kendilerine bağımlı olanları bunalttılar ve resmî sınıfın görenekleri ve dünya görüşüyle özdeşleştiler. Gene de alt sınıflar için ayan, ancak resmî görevli olduğu sürece ve yöneticilerin davranışlarını benimsediği oranda "kötü" olmuştur (Kaplan, 1961; Mardin, 1990).

Tanzimat'tan sonra da yolsuzluk ve ahlaki çöküş kendini her alanda hissettirmiştir. Bu dönemde rüşvet, iltimas ve adam kayırma bir hastalık halini almış ve bu hastalığın önüne geçmek için yazılan reçeteler etkisiz kalmıştır. "Bahşış", bu dönemde rüşvetin karşılığı olarak bilinmiştir. Ayrıca "adam kayırmacılık" ve "siyasetçi bürokrasi" de Cumhuriyet yönetimine miras kalmış kayırmacı kavramlardan olmuştur (Biber, 2016:23).

Merkezî otorite, haklı olarak, derebeyleri ve ayanı, kendi varoluşunu sürekli tehdit eden öğeler olarak görmekteydi. Derebeyleri ve ayan, imparatorluğun ideal yapısına aykırı, yasallık dışı öğeler olarak kalmıyor, bu durumlarını alaycı bir aldırmazlıkla da karşılıyorlardı (Mardin, 1990).

Bu dönemin bir diğerk kayırmacı uygulaması ise memur alımlarında kendini

göstermiştir. O dönem memur alımlarında, her ne kadar imtihan ve ilgili okul mezunu olma şartı var idiyse de imtihansız alımlar ya da okuduğu meslek okulu dışındaki memuriyetlere yerleştirmeler gibi adaletten yoksun uygulamalar da azımsanmayacak kadar çoktur. Hatta 1911 yılı meclis görüşmelerinde İbrahim Efendi (ipek), “ehil olmayan kişilerin önemli makamları işgal ettiğini, halen bazı ziraat okulu mezunlarının, hukuk ya da maliye memurluğu yapmakta olduklarını ve bu kişilerin isimlerini verebileceğini” söylemiş ve konuyu meclis kürsüsüne taşımıştır (Biber, 2016:23).

Öte yandan, bu harekete katılamayan köklü ulemâ aileleri çökmeye başladı. Bu aileler ayrıcalıklı durumlarını, ancak, şer'i hukukun yanısıra, medenî hukuk eğitiminden de geçerek ve şer'i hukukla birlikte Batılı medenî hukuk bilgisi de gerektiren yeni sivil mahkemelerde yargıçlık gibi meslekler edinme yoluyla, Tanzimat'ın bürokratik mekanizması içinde yer alarak koruyabilmekteydiler (Mardin, 1990).

Zamanla bu türden uygulamalar eğitim alanında bile etkili olmaya başlamıştır. Medrese teşkilatı XVI. Yüzyıldan sonra gerilemiş ve bu tarihten sonra medreselerde ilmi hürriyet kalkarak ilmiyeye siyaset ve iltimas karışmaya başlamıştır. Daha önceleri medreselerde profesör, doçent ya da asistan olabilmek için aranan şey bilimsel yeterlilik iken 16.yüzyıldan sonra bilimsel yetki arka plana atılmış ve kayırmacılık esaslı uygulamalar ön plana çıkmıştır (Sağ; 2003:17).

Tüccar ve esnaf ise, bu dönemde, kapitülasyonlar gereği Avrupa endüstrisi ve ticaretinin rekabetiyle karşı karşıya kalan, bu nedenle de oluşmadan çökmeye başlayan çekirdek halindeki sınıflardı (Mardin, 1990). Bu tür uygulamalar devlet ile toplum arasındaki ilişkilerde kayırmacılığın konuşulmamış bir sistematik içerisinde yürütmesine ve devlet toplum ilişkilerini zayıflatmaya sebep olmuştur.

Örneğin, devletin gerileme döneminde yaygın olarak kullanılmaya başlayan “beşik uleması” sistemi nepotizmin en güzel örneklerinden birisidir. Bu sisteme göre alimin çocuğu erkek olduğu takdirde doğar doğmaz babasının maaşı kadar maaş verilmekteydi (Ortaylı;2006).

Türk toplumu hâlâ, yönetenle yönetilen arasındaki tarihsel ikiliği, devlet seçkinleri arasındaki ikili rekabeti ve en son olarak da girişimci olmak isteyenlerle

iktidarı onlarla paylaşmaya yanaşmayanların ayrımını yaşamaktadır (Mardin, 1990).

Kayırmacılık ve himaye, tarihsel olarak, Osmanlı İmparatorluğu günlerine dayanan Türk toplumunun bir parçası olmuştur. Osmanlı sosyal tarihi üzerine yapılan araştırmalar, yerel seçmenlerle (ayan) köylüler arasındaki kayırma ilişkilerinin önemini ve yaygınlığını vurguladı. Ayan, devlete ait arazileri kiralama ve dağılma ile vergi toplama hakkını alarak önemli ekonomik güç biriktirmeyi başardı. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca geleneksel toprak yönetim sisteminin imtiyazlıları oldular. Devlete ait arazilerin kiralanması ve daha önce üst düzey yöneticiler, bulunduğu bölgede bulunan vergilerin toplanmasından paylarını alarak önemli ekonomik ve sosyal güç biriktirebildiler. Çevre üzerinde etkili bir merkezi otoritenin bulunmaması, köylülerin kişisel güvenlik ve mülkleri ile ilgili saygınlıklara giderek daha fazla bağımlı olmaları anlamına geliyordu. Keyfi eylemlere ve yerel yetkililerin yolsuzluğuna karşı korunma ihtiyaçları da 1971'deki soylulara bağımlılıklarına katkıda bulundu. Sonuç olarak, 18. yüzyılda, elitler (ağalar) “merkezi hükümet ve köylüler arasında arabuluculuk yapan önemli bir sosyal sınıf” olarak ortaya çıkmıştır. (Hanioğlu, 2008).

19. yüzyıl boyunca, Sultan'ın illerdeki otoritesinin restorasyonla azaltılması ve artırılan vergiler tarımı ayanını zayıflattı. Yirminci yüzyıla gelindiğinde, ayan yerini müreffeh küçük kasaba tüccarları (eşraf) ve büyük toprak sahipleri (ağa) gibi yeni türden yerel sosyal nüfuslarla elitler (ağa), sosyal olarak yer değiştirmiştir (Lewis, 2007).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki merkez-çevre ilişkileri konusundaki seminer çalışmasında Şerif Mardin, “himaye ve kayırma ilişkilerinin Osmanlı siyasetine uzun süre nüfuz ettiğini, ancak on dokuzuncu yüzyılın ortasından sonraki yapısal bir dönüşümün toplam resmi değiştirdiğini” (Mardin, 1990) belirtmiştir.

Tarım elitleri ve önde gelen önemli ailelerin üyeleri hem köylülüğün, yetkililerin aşırı ve keyfi eylemlerine karşı koruyucusu olarak, hem de merkezi hükümet ile illerdeki yerel halklar arasında arabuluculuk kanalları olarak hareket etmiştir (Sayarı, 2011).

Merkezin çevreye daha fazla girmesinin bir sonucu olarak, soylu-aracıların

rolleri, kayırmacıların ilgi alanlarının ve ihtiyaçlarının koruyucusu ve merkez ile çevre arasındaki arabuluculuk kanalları gibi önemli rol oynadılar. Mardin ayrıca on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, yeni bir grubun soyluların saflarına katıldığına dikkat çekiyor. Onlar “birçoğunun mülk sahibi olduğu il din adamları..... alt sınıfları dini ve eğitime katılımı kaldıraç olarak kullanıp onların etkilenmesini sağlandılar. Sekülerleşmenin artmasıyla karşı karşıya kalan bu adamlar çevre ile daha açık bir şekilde ilgilenmeye başladı.” (Mardin, 1990).

Kayıрма ilişkileri, yirminci yüzyılın başlarında, Türkiye'nin sosyal ve politik manzarasının önemli yönleri olmaya devam etti. Osmanlı idaresinin son on yılı boyunca siyasi partilerin ortaya çıkmasıyla, tanınmış önemli ailelerin üyeleri parlamento milletvekilleri ve İttihat ve Terakki Partisi'nin (İTP) yerel parti patronları olarak siyasete girdiler). İTP, ilçelerde “patronaj ve ekonomik düzenlemenin sistematik kullanımı” ile etkili notaları işe alarak örgütlenmesini sağlamıştır (Scott, 1972).

Osmanlı Devleti'nde görülen bu patronaj sistem toprak reformu ile değişti ve eşraf ve ağalar, ayanların yerini alarak patronaj ilişkileri devam ettirdiler Osmanlının yıkılışından sonra ise sistemden gayri resmi olarak istifade ederek kayırmaya alışmış olan eşraf ve ağalar yeni cumhuriyetle birlikte yeni iktidar sahiplerine yaklaşp onlarla eklemlenmiş ve etkili oldukları kitlelerini iktidar gücünü desteklemesi karşılığında ayrıcalıklı uygulamalar elde etmeye devam etmişlerdir. CHP döneminde eşraf ve ağalar üzerinden yürütülen geleneksel patronaj ağları, Demokrat parti döneminde bu kişilerin partide görev alması ile parti-merkezli patronaj ilişkilerinin yeni eğilimi olarak karşımıza çıkıyor.

3.2.2. Tek Parti Dönemi Kayırmacılık (1923-1950)

Osmanlı İmparatorluğu altında ve Cumhuriyetin biçimlendirici yılları boyunca, Türkiye'deki kayırma sistemi, çoğunlukla tarım veya köylü toplumlarında bulunan geleneksel kayırma-kayırlıma ilişkilerinin özelliklerini ortaya koydu. Geleneksel bir kayırma-kayırlıma sistemi, “daha yüksek statü sahibi bir kişinin (patron), koruma veya fayda sağlamak için etkisini kullandığı veya her ikisi için, kendi tarafına göre karşılık veren bir düşük statüye sahip kişi (kayıрма) için kullandığı bir değişim ilişkisidir.

Kişisel hizmetler de dahil olmak üzere genel destek ve yardımın patrona sunulması.” (Scott, 1972).

Bilindiği gibi 1923’te yapılan seçimle İkinci Grup büyük ölçüde Meclisin dışında kalmış, bu grubun Meclise girmeyi başaran birkaç isminin kurduğu Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası da kurulduğu tarihten kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Partinin kapatılmasıyla yerel değerlere vurgu yapan modernleşme anlayışını savunanlar kademeli olarak tasfiye edilmiş, CHP 1946 yılına kadar tek başına muhalefetsiz bir iktidar dönemi yaşamıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı siyasal partilerinin 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmasına rağmen, parti patronajının ilk örneklerine şahit olmuş olmasına rağmen, kapsamı sınırlı kalmıştır. Bu aynı zamanda otoriter parti dönemi için de geçerliydi. Rejim illerdeki tanınmış kişilerin desteğini istedi ve onlara siyasi ve ekonomik ödüller sağladı. Bununla birlikte, çok partili kitlesel oy hakkı temelli rekabetçi seçimlerin yokluğunda, CHP, patronajı siyasi destek karşılığında çok sayıda insana dağıtma gereğini hissetmedi (Sayarı, 2011).

Tek Parti döneminde devlet-toplum gibi bir ikilem net bir biçimde kendisini göstermiş ve toplum arka plana itilerek kurucu, modernleştirici, değiştirici, dönüştürücü, toplumsal alanı tümüyle kuşatıcı bir varlık olarak devlet ön plana çıkarılmıştır. Devlet, modernleşmeyi yöneten, yönlendiren öncü bir güç olmanın ötesinde, tek parti yöneticilerinin muhayilesinde aşkın ve yüce bir varlık olarak anlam kazanmıştır. Bu bakımdan toplumsal maslahat neredeyse yok edilirken, devlet maslahatı, geleneksel, toplumsal, dinsel, hukuksal, ekonomik ve hatta etik alanların üzerine çıkarılmıştır (Çaha, 2008:251-252). Başka bir ifadeyle, devlet sadece iktisadi planlamanın kaynağı değil, aynı zamanda ahlaki ve medeni tekamülün de kaynağı olarak tasavvur edilmiştir. Buna karşın toplum, değiştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken pasif bir halk kitlesinden ibaret olarak algılanmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından, “resmi” olarak görev yapan yeni kurulan CHP. Otoriter tek partili rejimin partisi (1923-46), benzer şekilde, Anadolu’nun önde gelen yerel ailelerinden parlamento milletvekilleri ve / veya CHP’nin yerel örgütsel birimlerinin liderleri olarak görev yapan notaları topladı. Cumhuriyetçi liderliğin eşraf

ile kurduğu sert ittifak ikisinin de çıkarlarına hizmet etti: Merkezin, köylü himayecilerle kayırma ilişkileri olan soylular ile çevreyi kontrol etmesini sağladı ve soyluların ekonomik ve sosyal olanlarını korumalarını ve güçlendirmelerini sağladı. (Sayarı, 2011).

Cumhuriyet tarihi kayırmacılık ateşinin hiç sönmediği dönemlerden olmuştur. Özellikle Kurtuluş mücadelesi ve akabinde Cumhuriyetin kabulü ile birlikte kayırmacılık faaliyetleri de yeni yüzüyle siyasal yaşama kanalize olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında “Vatanı Kurtarma Projesi” etrafında birleşen Türk Milleti, en büyük karar alma organı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile yoluna devam etmekteydi. Savaşın sona ermesiyle birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel atılımlar Türk siyasi hayatını da şekillendirmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilk partisi unvanına sahip olan CHP 23 yıl gibi uzun süren zaman zarfında ülkede mutlak hakimiyet kurmuş ancak tek parti olmanın verdiği rahatlıkla; iltimas, kayırma, şiddetli zabıta baskısı, adaletsiz vergi ve israf gibi uygulamalara engel olamamış, bu zafiyetleri nedeniyle halktan aşırı tepki görmüş ve çok partili hayata mecbur bırakılmıştır (Biber, 2016:24).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan sonra bilinen ilk yolsuzluk olayı “Havuz-Yavuz Davası” olarak bilinmektedir ve Yavuz Zırlısı ile ilgili bir dolandırıcılık sebebiyle açılmış ve dönemin bir milletvekili mahkum edilmiştir. Davaya 16 Nisan 1928 yılında başlanmıştır. Cumhuriyet tarihinin ilk önemli yolsuzluğu olan bu olay, 1924 yılında Yavuz Zırlısı’nın onarımına Bahriye vekili Topçu İhsan Eryavuz’un kurduğu şirketin adının karışmasıyla gerçekleşmiş ve kamuoyunun büyük tepkisini çekmiştir (Erdem, 2003:35).

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı siyasal partilerinin 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmasına rağmen, parti patronajının ilk örneklerine şahit olmuş olmasına rağmen, kapsamı sınırlı kalmıştır. Bu aynı zamanda otoriter parti dönemi için de geçerliydi. Rejim illerdeki tanınmış kişilerin desteğini istedi ve onlara siyasi ve ekonomik ödülleri sağladı. Bununla birlikte, çok partili kitlesel oy hakkı temelli rekabetçi seçimlerin yokluğunda, CHP, patronajı siyasi destek karşılığında çok sayıda insana dağıtma gereğini hissetmedi. Siyasi kayırmacılık ve parti himayesi, ülkenin

siyasal rejiminin dönüşümü ve II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında çok partili bir sistemin ortaya çıkmasının ardından Türk siyasetinde çok daha büyük bir rol oynamaya başladı. İlişkiler 1940'ların sonundaki parti rekabetinin başlamasıyla birlikte, yerel olarak etkili olan kayırmalar ve köylü hamilerin arasındaki kayırma ilişkilerinin, ikiden fazla ülkenin kırsal kesiminde birçok ülkede seçim seferberliği için bir araç olmadığı açık bir şekilde önemli hale geldi. Aynı zamanda, önde gelen tanınmış aileler arasındaki hizipsel bölünmeler etrafında kurulan kayırma listesi ağları, yerel parti örgütlerinin temelini oluşturdu (Sayarı, 2011). CHP, siyasi patronajı devlet ve milletin kaynaşması diye nitelendirse de patronaj eleştirilerinin önüne geçememiştir (Sunar, 2010: 60).

CHP içindeki tartışmalar, Türkiye'de yeniden çok partili yaşamı zorunlu hale getirmiştir. Bu süreçte CHP'den ayrılan bir grup Demokrat Partiyi kurmuştur.

3.2.3. Demokrat Parti Dönemi Kayırmacılık (1950-1960)

16 Şubat 1950'de Şemsettin Günaltay hükümetinin hazırladığı demokratik seçin kanunuyla (www.belgeseltv.org). Mayıs 1950'de çok partili serbest seçimler yapılmış, seçmenlerin %80 katıldığı seçimlerde önemli bir olay olmamıştır. Seçim sonunda DP geçerli oyların %53,4'nü, CHP ise %39,8'ni alarak meclise girmişlerdir. Seçimde CHP'nin 69, DP ise 408 milletvekili çıkarmıştır (Eroğlu, 1989: 377).

Demokrat Parti, ekonomik ve siyasal liberalizmini toplumsal örgütler söz konusu olduğunda sosyal bir noktaya çekmektedir. Toplumsal örgütlenmeyi önemseyen parti programı bu çerçevede sosyal ve sendikal haklar, grev hakkı, toplu sözleşme hakkı, yaygın örgütlenme hakkı gibi alanlarda önemli açılımlar yapmaktadır. Bununla birlikte üniversite özerkliği konusu ilk kez Demokratlar tarafından programa konulmuştur (Çaha, 2008:254).

Yerel olarak etkili olan soyluların iki büyük partiye, eski otoriter rejimin CHP'sine ve yeni kurulan ana muhalefet partisi olan DP atanması, örgütsel ağlarının illerden kasaba ve köylere doğru hızlı bir şekilde yayılmasını kolaylaştırdı. Bu nedenle, 1940'ların sonunda ve 1950'lerin başında Türkiye'nin ağırlıklı olarak kırsal seçmenleri arasında seçmen uyumlarının oluşması, büyük ölçüde bir dikey seferberlik süreci ile gerçekleştirildi. Siyasi partiler, seçmen desteğini harekete geçirmek için köylülerle olan

kayıрма listesi ilişkileri ağlarını kullanan, önemli ailelerin üyelerini ve hizip liderlerini işe alma çabalarını yoğunlaştırdılar. Türkiye'nin kitlesel politikasının ilk aşamasındaki bu dikey seferberlik biçimi, Batı Avrupa'daki ortak sınıf veya grup üyeliğine dayanan yatay dayanışmaların ortaya çıkmakta olan siyasi sadakatlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı demokratikleşme tarihiyle keskin bir tezat oluşturdu (Sayarı, 2011).

1950 yılında bir halk hareketi özelliği taşıyan DP, Kemalizm'in teorik boyutu içinde siyaset yapan bir siyasal hareket olduğu söylenebilir. "Yeter, söz milletin!" sloganıyla başa gelen DP, temel referans olarak milleti kabul etmiş, vurgusunu da yine millete yapmıştır. Milleti, siyasetinin odağına yerleştiren doğal olarak da temel politikasını ve siyasal enerjisini milletin hizmetine adanmıştır. On ılık iktidarı döneminde gerçekten toplumun kaderini değiştirmeye nitelikte politikalara imza atılmıştır. Bu dönemde ülke karayolu ağıyla birbirine bağlandı, kentli nüfus oranı ikiye katlandı, okullaşma oranında olağanüstü bir artış olmuş, ekonomi donuk zembereğini kırarak atağa kalktığı görülmüştür (Çaha, 2008:256).

1950 seçimlerinden toplumun yarısından fazlasının desteğini alarak büyük bir başarıyla çıkan Demokrat Parti yerel değerleri ve bu değerleri yaşatan dinsel grupları sisteme entegre edecek nitelikte bir politika icra etmiştir. Üç seçimi üst üste kazanarak on yıl iktidarda kalmayı başaran Demokratların getirdiği yeniliklerden biri de tek parti yönetiminin yer altına gönderdiği dinsel grupların yeniden sahneye çıkmasını sağlamak oldu. DP böylece hem dinsel grupların şahsında, hem de muhafazakar özelliği hayli yüksek olan toplumun genişçe kesimleri nezdinde dini siyasal motivasyonda önemli bir referans haline getirdi. Siyaset dinsel değerler, semboller ve kurumlarla yakın temas geçerek buralardan güç alırken, aslında dolaylı olarak da dinin demokratik siyasete entegre olmasına hizmet etmiştir. DP'nin açtığı yoldan giden merkez sağ partililer yüzyılın sonuna kadar küçük istisnaların dışında dinsel gruplarla hep yakın temas halinde bulunmuşlardır (Çaha, 2008:276-277). Aslında bu temas dinsel grupların yumuşak ve ılımlı bir karakter kazanmasına ve demokratik sürece entegre olmasına yol açmıştır.

1950'lerde, politik kayırmacılık ve himaye giderek Türk siyasi yaşamının gerçekleri haline geldi. Geleneksel patron-müşteri ilişkilerinin hüküm sürdüğü doğu ve

güneydoğu Türkiye ve bireysel kayırmaların (ev sahipleri, tüccarlar, kabilelerin liderleri ve dini düzenler) istisnasız olarak kayırmaları üzerinde önemli bir kontrol uyguladığı (Kudat, 1975) demokratikleşme, kayırma ilişkilerinde daha fazla karşılıklılık ve tercih getirdi ve uygulandı (Sayarı, 2011).

DP yerel parti örgütleri, bürokratlara baskıyla siyasi patronaj uygulamış (Özbudun, 1995: 17), gazete ilanlarında destekçi gazeteleri kayırmış (Çalışal, 2015: 93), Sümer Bank fabrikalarına yandaşları işçi olarak almış, (Sunar, 2010: 59), toprak ağalarının baskısıyla köy enstitülerini kapatmış, yandaş işadamlarına kamu bankalarını kullanarak ithalat desteği için döviz temin etmiş (Eroğul, 2003: 152), Necip Fazıl'ın Büyük Doğu dergisine örtülü ödenekten para desteği sağlamıştır (Kısakürek, 2011: 218; Timur, 2014: 112).

Farklı siyasi partilere üye olan yöneticiler arasındaki rekabet, takipçilerine seçim zamanlarında siyasi destek karşılığında daha fazla fayda ve yardım isteyebilecekleri anlamına geliyordu. Dahası, 1950'ler, kayırma politikasında önemli bir değişime tanık oldu: Partiler ulusal ve yerel politikalarda üstünlüklerini belirlediklerinde, bireysel ya da ortak yararların potansiyel seçmenlere dağılımı giderek artan bir şekilde geleneksel patronlar yerine siyasi partilerin örgütleri aracılığıyla gerçekleşmeye başladı. Kayırma ağları oluştu. Seçkinler ve himayeciler arasındaki geleneksel kayırma ilişkilerinin aksine, devlet kaynaklarının parti örgütleri aracılığıyla siyasi destek karşılığında dağıtılması, halkın desteğini kazanmanın önemli bir aracı haline geldi (Sayarı, 2011).

DP iktidara geldiğinde Türkiye'deki işçilerin çoğu, ondan fazla kişi çalıştıran iş yasasına tâbi, sanayi şirketleri bile, hâlâ örgütlenmiş değildi. 1950'de 375.000 işçiden 78.000 kadarı bir sendika üyesiydi. 1947 tarihli Sendikalar Kanunu ile 1950 seçimleri arasındaki yıllarda, çoğu sendika CHP'nin İşçi Bürosu kanalıyla CHP'ye sıkı sıkıya bağlanmıştı. Gerçekle, bu sendikaların birçoğu işçilere parti tarafından zorla kabul ettirilmişti. İşçilerin desteğini elde etmek için CHP'yle yarışırken, Demokratların en güçlü silahı işçilere grev hakkı vaadi idi. Ancak seçim sonrasında bu söz unutuldu ve DP'nin sendikalara olan tavrı hemen hemen önceki yöneliminki kadar baskıcı olmuştur. 1952 yılında, ICFTU'nun (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu) maddi ve manevî desteğiyle *Türk-İş* adıyla bir sendikalar konfederasyonu kuruldu, ama sendi-

kaların durumu yine de zayıftı. Sendika üyelerinin son derece düşük olan yaşam seviyelerinden ötürü, bu örgütleri çalıştıracak aidatlar da yetersizdi. Aslında sendikaların ana gelir kaynağı, İş Kanunu'nun ihlali yüzünden işverenlerin Çalışma Bakanlığı'na ödedikleri para cezalarıydı. Bu paraların bir kısmı hükümetin uygun gördüğü şekilde sendikalara aktarılıyordu. Hükümet özellikle 1957'den itibaren sendikaların değişik sanayi kesimleriyle ya da uluslararası örgütlerle temas kurmasını önlemek için baskı uygulamaya başladı (Zürcher, 2000, 330).

1950'de iktidara gelen ve on yıl boyunca iktidar partisi olmaya devam eden DP, Türkiye'nin siyasetinde parti yönlendirmeli patronajın büyümesinde büyük rol oynadı (Sunar, 1995). DP'nin liderliği, parti patronluğunun önemini anladı ve devlete erişimini kullandı. Halkın desteğini genişletecek kaynaklar, oy veren (veya bir sonraki seçimlerde oy kullanma sözü verilen) kırsal kesimleri topluluklara yeni yollar, elektrik, su ve çeşitli kamu işleriyle ödüllendirerek. Benzer şekilde DP, siyasi muhalefet için oy kullanan seçmenleri onlardan benzer ödüller atarak cezalandırma sanatında da ustalaşmıştır. DP'nin 1950'lerdeki seçim başarıları, diğer şeylerin yanı sıra, oy verme karşılığında patronaj dağıtmanın etkinliğini gösterdi. Parti himayesinin gittikçe artan önemi, siyasi destek karşılığında seçmenlerin çeşitli aracılık işlevlerini yerine getirmekte usta olan yeni bir parti işçisinin ortaya çıkmasına neden oldu. DP'nin yerel parti örgütleri, küçük kasaba ve köylerde büyük ölçüde köylü seçmenlerine yardım etmek için aracı olarak hareket eden çok sayıda kişiyi çekti, en çok da yerel yetkililer ve bürokratlarla karşılaştılar. DP ayrıca, kentlerde en çok takipçilerine ve potansiyel destekçilerine kamu sektöründeki işlerinin kolaylaştırılmasını sağlayarak çeşitli patronaj biçimlerinin dağıtılması yoluyla oylarını artırmaya çalıştı. Ancak 1950'lerin ana muhalefet partisi olan CHP, kendisini himaye politikasının zorunluluklarına adapte etmekte zorlanıyordu. Otoriter bir rejimin “resmi” bir partisi olarak işlev gördükten sonra örgütlenmesini değiştiremediği için, geleneksel kayırma-kayırlıma ilişkilerine, özellikle de daha az gelişmiş olan Doğu illerinde, kırsal Anadolu'daki patronaj politikalarına daha fazla güvenmeye devam etti. 1950'lerde iktidara gelemediği gerçeği, siyasal rantı devlet kaynaklarına erişim yoluyla dağıtabilme yeteneğini de sınırlandırdı. CHP'nin kendisini patronluk politikası oyununa adapte etmesi ve aracının rolünü yerel örgütlerinde yerine getirme becerisine sahip kişileri işe alması zaman aldı (Knack, 1964).

Siyasi kayırma için devlet kaynaklarının kullanımında DP tarafından belirlenen emsal, 1950'lerin başından beri iktidara gelen diğer tüm tarafların değişen derecelerde başarı ve etkinlikleri ile takip edildi. Türk partileri, ulusal ve yerel seçimlere destek karşılığında, karayolları, elektrifikasyon ve çeşitli kamu projeleri gibi kolektif malların dağıtımında devletin kaynaklarına kolay erişim aramışlardır (Sayarı, 2011).

3.2.4. 1960-1982 Dönemi Koalisyon Ortağı Partilerde Kayırmacılık

1960'larda ve 1970'lerde siyasal kayırmacılık ve himaye, siyaset bilimciler ve antropologlar tarafından yapılan sosyal ve siyasal değişim çalışmalarında anahtar analitik kavramlar olarak ortaya çıktı. Çalışmaları etnografik örnek olay incelemelerinin yanı sıra, özellikle tarımsal toplumlardaki geleneksel kullanıcı-kayıрма ilişkilerine dayanan yeni analitik yapılar ve teorik bakış açıları üzerine deneysel kanıtlar sundu. Kayırma listesindeki ilişkiler üzerine yapılan ilk araştırma dalgası, ev sahibi ve köylüler arasında var olanlar gibi eşit olmayan güç ve statüde olan bireyler arasındaki bağların dikey ve asimetrik yapısını vurguladı (Sayarı, 2011).

Dinin radikal bir referansa dönüşmesi, başka bir deyişle Türkiye sathında merkez sağ ve merkez sol çizgiye, dünya sathında da sosyalizm ve kapitalizme bir meydan okuma olarak ortaya çıkışı 1970'li yılların başından itibaren siyaset sahnesinde boy gösteren milli görüş hareketiyle birlikte olmuştur. Milli görüş hareketi toplumu, “biz” ve “diğerleri” şeklinde iki yalın kategoriye ayırarak diğer kategorisinde yer alanların yanlış yolda olduklarını kabul eden bir anlayış yayılmıştır.

1960'lı ve 1970'li yıllar darbeler, cuntalar ve koalisyon hükümetleri ile geçmiştir. Türkiye'de bir yandan demokratikleşme taleplerinin çok yüksek tartışmalara döndüğü bu yıllarda bir yandan da askeri yönetimlerin müdahaleleri ile demokrasinin sık sık askıya alınmasına neden olmuştur. Bu nedenle bu yıllar partiler açısından tikel olarak ele almak yerine bu dönemdeki siyasi kayırmacılığın genel olarak ele alınması tercih edilmiştir.

1970'lerin ortasında gündemi meşgul eden “hayali mobilya ihracatı” ile ilgili olarak dönemin başbakanı “Herkes akrabasından ne kadar sorumluydu ben de o kadar sorumluyum” diyerek kendini savunmuştur. Aynı politikacımız bir süre sonra başka bir

yakınıni kayırdığı gerekçesiyle suçlamalarla karşılaştığında “Verdimse ben verdim” demiştir (Tarhan,2005:39).

1960'lı ve 1970'li yıllarda, devletin bürokratik aygıtı, döviz ve kredi tahsisleri, vergi teşvikleri, ithal kotaları gibi ayrıcalıkların sanayi sermayesi içerisinde görece tarafsız bir şekilde dağıtılmasıyla görevlendirilmişti. Kararname ve yönetmelikleri hazırlamakta ekonomik mevzuatın uygulanmasında geniş yetkilerle donatılmış olan ve politik iktidara karşı yasal güvenceleri sağlam durumdaki bürokrasi, 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan yapısal dönüşümde ve yeni sınıflar arası dengede önemli sorunlar yaratmıştır. Bunun başında sermayedarların organik ilişkilerinin devletteki politik iktidar ile kurulmuş olmasıdır. Bürokrasinin denetleyici rolünün zaman zaman işleri yavaşlatması, ideolojik olarak kendilerini devletin koruyucusu olarak gören bürokratların mevzuatları taviz vermeden uygulaması (örneğin Maliye bürokratlarının vergi mevzuatını uygularken ayrıcalık yapmamaları) ve bazı durumlarda ekonomik sınıflarla zıt bir ideolojik çerçeve içinde hareket etmeleri sermayeyi huzursuz etmektedir (Pilgir, 2015).

1970'li yıllarda partilerin partizan politikaları nedeniyle bürokrasinin üst ve orta düzeylerdeki yöneticilerin değişme hızı yüksek düzeylere ulaşmıştır (Ardanç ve Ergun, 1980: 10).

27 Mayıs darbesinin arkasından siyaset sahnesine çıkan AP'nin, DP'nin hem program ve felsefesi üzerine inşa edilmiş bir parti programıyla siyaset hayatına başladığını, hem de Demokratların örgütsel tabanı üzerinde kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. AP'nin parti programı incelendiğinde Demokrat Parti'nin programını tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir. “Türk milletini geri kalmışlıktan, sefaletten ve siyasal vesayetten kurtarmak, hür dünyanın demokratik, ileri ve müreffeh vesayetten kurtarmak, hür dünyanın demokratik, ileri ve müreffeh hür bir üyesi haline getirmek” hedefini güden parti programı Demokratlardan geri kalmayan vurgularla hürriyet, insan hakları demokrasi ve hür dünyaya referanslar vermektedir. Partinin programında insan hakları ve hürriyetler Demokrat Parti programından daha kesif ifadelerle yerini bulmaktadır: “Medeni bir toplum olabilmenin ilk şartını, hür bir siyasal nizam içinde yaşamak saadetine bilmenin ilk şartını, hür siyasal nizam içinde

yaşamak saadetine ermede görüyoruz. Ferdi ve vatandaşı, siyasal vesayet altına almak isteyen; insan haysiyetini rencide eden; insan hak ve hürriyetlerini hiçe sayan; insanı, devletin ve siyasal otoritesinin bir alet ve vasıtası olarak görmek isteyen her türlü totaliter düşünce ve temayülün karşısındayız” (Çaha, 2008:258).

AP'nin iktisat programı tam anlamıyla liberal ekonomik anlayışı benimseyen bir programdır. Serbest piyasa ekonomisini ve özelleştirmeyi esas alan liberal ekonomik bir anlayışın sadece kalkınma ve refaha hizmet etmediği, aynı zamanda özgürlüklerin maddi ortamının oluşmasına da hizmet ettiğine inanılmaktadır.

DP'nin 27 Mayıs Darbesiyle siyaset sahnesinin dışında kalmasını müteakiben devreye giren AP de büyük ölçüde Demokratların mirası üzerinde siyaset yapmıştır. Ancak DP yöneticilerinden üçünün idamı ve birçoğunun maruz kaldığı ağır cezalar bu çizgideki siyasetçiler üzerinde Demokles'in Kılıcı gibi sallanmış, dolayısıyla merkez sağda bir ürkekliğin hakim olmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, merkez sağ siyasetin bayraktarlığını yapan Adalet Partisi'nin başında pragmatik, popülist, statükocu, iktidar olma arzusunu her tür ilkenin üzerinde tutan Süleyman Demirel gibi bir lider olunca merkez sağ 1965 yılından sonra arkasındaki büyük halk desteğine rağmen toplumda beklenen reform ve değişim hamlelerini gerçekleştirememiştir (Çaha, 2008:264).

Demirel'in kumandasındaki merkez sağ, 1980 askeri darbesine kadar iki kez (1965-1973) tek başına iktidar olmak üzere yirmi yıllık siyasetin belirleyici aktörü olmasına rağmen, Demokratlardan sonraki yirmi yılın Türkiye'nin kayıp yılları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye, bu dönemde ekonomik olarak Batıyla kıyaslanamayacak kadar geri kalmışken, siyasal olarak da giderek içine kapanan bir ülke haline gelmiştir. Bununla birlikte, merkez sağa tek başına kumanda eden AP, bazı dini cemaatlerle flört etmesine rağmen, yaygın olarak geleneksel ve muhafazakar değerlere karşı ölçülü bir mesafeyi korumayı başarmıştır (Çaha, 2008:259-260). Nitekim, dini ve milli konulara vurgu yapan milli görüş çizgisindeki partilerle, milliyetçi çizgideki partilerin ortaya çıkışını sağlayan zeminin, AP'nin şahsındaki merkez sağın temsil gücünün eksikliğinden kaynaklandığını söyleyebilir.

Türkiye'deki sermaye örgütlerinin sanayi kesiminde ücretlerin düşürülmesini talep ederken, tarımsal üretim alanında fiyatların düşürülmesine yönelik bir talebi

olmaması, devletin hangi saikle bu politikaları uyguladığını sorgulamaya yönelmektedir. Elbette ihracatla uğraşan sermayedarların ve tüccarların açıkça desteklenmiş olduğuna şüphe yoktur. İleride de görüleceği gibi siyasetçiler ve ihracatçılar-tüccarlar arasında önemli patronaj ağları söz konusudur. Ancak bu politikaların uygulanmasını talep eden diğer unsurun da göz ardı edilmemesi gerekir. Başta Dünya Bankası olmak üzere, uluslararası finans kuruluşları Türkiye'nin taran politikalarında serbestleşmeye gitmesini, devletin korumacı ve destekleyici düzenlemeleri terk etmesini ve Türk tanımını uluslararası pazara açmasını talep etmiştir. Bu doğrultuda yapılan düzenlemeler sonucunda, 1976 yılında tarımın desteklenmesine ayrılan kaynağın katma değere oranı %20,4'ten, 1987 yılında gelindiğinde %12'ye düşmüştür (Boratav, 1991: 50).

1974 ile 1980 arasındaki dönemde sanayicilere ucuz kredi sağlamak adına düşük faiz politikaları takip edilmişti. Enflasyonun yüksek olması, reel faiz oranlarını geçmiş dönemde negatif değerde tutmuştu. Yüksek enflasyondan ötürü tasarruflar yüksek faiz sunan tefecilere ve bankerlere aktarılmaktaydı. 1980 sonrasında bankalara yüksek faiz verme olanağının verilmesiyle, bankalar ve bankerler arasında rekabet ortamı oluştu. Uluslararası sermayenin desteğini alan ve kendi ticari-sınâî faaliyetleriyle bankacılık faaliyetlerini birleştiren büyük sermaye grupları ve holdingler bu rekabet ortamından başarıyla çıktılar; mevduat sertifikalarını ve holding tahvillerini kendi borç senetleri ile birlikte pazarlayan ve yeni yatırılan parayla eski taahhütlerini karşılama yoluna giden bankerler ise 80'li yıllarda tasfiye oldular. Ancak Banker Skandalı olarak bilinen hadise ve finans sektöründeki çöküş, tam serbestleşmenin 1989 tarihine dek gecikmesine sebep olmuştur. Bankerlerin yanı sıra bazı küçük bankaların da battığı bu dönemde, devletin kurtarma ve kamulaştırma operasyonları gündeme gelmiştir (Ergüneş, 2008: 293-308).

1975'te dönemin iktidar partisi başkanı ve başbakan Demirel'in yeğeni Yahya Demirel, ihracat yaptığı Libya, Kıbrıs ve İtalya'ya mobilya diye sunta göndererek hayali ihracat yaptığı ve o dönemin parası ile 20 milyon Türk Lirası haksız kazanç elde ettiği tespit edilmiştir (Şener, 2001: 61-64; akt: Oğuz, 2001).

O dönemdeki ideolojik ayrışma siyasi kayırmacılığa da etki etmiş ve Türkiye'de uzun yıllar sağ ve sol kadrolaşma tartışmalarına kaynaklık etmiştir.

Bir yandan ideolojik ayrışmaya dayalı kayırmacılık ve kadrolaşmalar yaşanırken, sermaye sınıfları ise bu dönemde de siyasi tartışmalardan ayrı olarak rantlarını korumaya yönelik çalışmalar yapmışlardır.

Türkiye'deki sermaye Örgütlerinin 1980'li yıllarda izlenen ekonomi politikalarının önemli mimarlarından olduğunu vurgulamak hatalı olmayacaktır. Boratav'ın da vurguladığı üzere, sermaye grupları darbe öncesinde tek vücut olarak ekonomik ve politik kararlar üzerinde etkili olmuşlardır. TÜSİAD'ın vermiş olduğu raporlar ve açıklamalarla 1979 yılında Ecevit iktidarını hedef almaları ve hükümetin düşmesinde aktif rol almış olması, vurgulanması gereken bir hadisedir. Ardından kurulan Demirel hükümetine, ekonomiden sorumlu müsteşarlık görevine getirilmesi için Turgut Özal'ı önermiş olması ve Turgut Özal'ın bu dönemde göreve gelerek 24 Ocak Kararlarının mimarlığını yapmış olması TÜSİAD'ın etkisini gözler önüne sermektedir. TİSK ile birlikte, 1980 sonrasındaki askeri rejimle bütünleşen ve özellikle emek aleyhindeki uygulamaları "sermaye açısından en güvenli dönemi yaratmış olduğu" için öven TÜSİAD, Özal hükümetinin 24 Ocak Kararlarını uygulamasını sürekli desteklemiştir. Ayrıca emek kesiminin aldığı reel ücretlerin düşürülmesine yönelik taleplerini sürekli tekrarlamış, devletin bu konuda izlediği politikalar sermaye Örgütlerinin talepleriyle tamamen örtüşmüştür (Sönmez, 2010: 34-35).

1980'li yıllarda Özal hükümeti 12 Eylül rejiminin emek haklarını etkili bir şekilde koruyan ve geliştiren, politik olarak radikalleşen ve sermayedar grupları tehdit eden emek örgütlerinin ortadan kaldırması sayesinde, 24 Ocak Kararlarını -özellikle de emeğin aleyhine olan uygulamaları, reel ücretler ile alım gücünün düşürülmesi- 80'lerin sonuna dek kolaylıkla uygulayabilmiştir. Başta askeri yönetim, ardından Özal hükümeti emekçi kesimlerin politik ve toplumsal etkinliklerini kriminalize ederek yasaklamış ve bu çalışmada ele alınan dönemin büyük çoğunluğu boyunca emek kesiminin etkinliğini sınırlandırmıştır (Pilgir, 2015).

Turgut Özal ve daha sonra kuracağı ANAP iktidarı, Türkiye'de neoliberal politikaların kararlı uygulayıcıları olarak, uluslararası sermayenin tam desteğini almıştır. Uluslararası sermaye aynı ulusal sermayenin yaptığı gibi, sosyal demokrat yönetimlere destek vermekten vazgeçmiş, 1979 yılında Ecevit iktidarının düşürülmesinden itibaren

Turgut Özal'ı desteklemiştir. Hatta 12 Eylül askeri cuntasına Özal'ı, ekonominin yönetimi için tavsiye etmiştir (Uzgel, 2004: 155-160)

TÜSİAD Turgut Özal'ı sermayenin tercih ettiği ve benimsediği bir siyasetçi olarak onaylamasına karşın, 1983'te içerisindeki belli bir kesimin MDP'yi desteklemiş olması, Özal ve sermaye arasında belli gerilimler yaratmıştır. Bu durum Özal'ın kendine ait bir "organik sermayedarlar grubu" (siyaseten kayırılanlar) oluşturmaya iten sebeplerden biri olmuştur (Sönmez, 2010: 35).

Devam eden yıllarda iktidar olan ANAP'ın özelleştirme ve yabancı sermayeye öncelik tanınmasına yönelik politikaları, uluslararası sermayenin takdirini kazanmıştır. Ayrıca kimi zaman bürokratik kurumları ve görevlileri bir kenara atıp, doğrudan siyasi elitler ile uluslararası sermaye grupları arasında aracılık yapan "prenslerin", ekonomi ve siyaset alanında ön plana çıkarılması da ilginç bir gelişmedir. ABD ve diğer batı ülkelerinde öğretim görmüş ve doğrudan Özal'a bağlı bu kişilerin artan önemi, devletin yerleşik bürokratları arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır (Çetin, 1989).

Türkiye'de devlet çeşitli uygulamalarla ve yasalarla, kurulduğundan bu yana sermaye sınıfının gelişimini sürekli desteklemiştir. Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi özendirici uygulamalar cumhuriyetin ilk yıllarında bu yönden atılan adımlardan biridir. Sonraki yıllarda sermayedarlara ucuz girdi verme ve Kamu İktisadi Teşebbüslerine ortak etme yoluyla bu teşvikler devam etmiştir. 1980 öncesinde, ithal ikameci sınıfların üretimin teşvik edildiği yıllarda yüksek gümrük duvarları, ucuz döviz ve kredi imkânları sermaye sınıfına tanınan teşviklerin başında gelmiştir. KİT'ler özel sektöre maliyetin altında fiyatlarla girdi sağlamış, KİT'lerin zararı sübvansiyon adıyla Hazine tarafından karşılanmıştır. Ayrıca KİT'lerin ürettiği mallar ve hizmetlerin fiyatları kimi zaman Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmiştir. 1980 sonrasında 24 Ocak Kararları uyarınca KİT sübvansiyonlarının azaltılacağı beklenirken, daha da arttırılması dikkat çekicidir. 1977 ile 1979 yılları arasında 20,6 milyardan 71,1 milyar liraya ulaşan sübvansiyonlar, 1982'de 111 milyara, 1985'te ise 441 milyar liraya çıkmıştır. Bu desteklerin yanısıra KİT'lerden maliyetin altında satın alınan mallar, karaborsacı tüccarlar tarafından piyasaya fahiş fiyatlarla satılmaktaydı. Böylelikle haksız büyük kazançlar sağlanıyordu (Sönmez, 1987: 119-120).

Darbeden bir hafta sonra MGK tarafından emekli amiral Bülent Ulus'un yönetiminde bürokratlar ve emekli subaylardan oluşan 27 üyeli bir kabine atanmıştır (Çölasan, 1984: 74).

3.2.5. ANAP Dönemi Kayırmacılık (1982-1992)

1980'li yıllarda izlenen ekonomi politikaları, sermaye içinde "öncelikle rantiyenin, ikinci olarak da mali sermayenin" faydasına olmuştur. Aynı dönemde sınaî artığın iç dağılımında, vergiden önceki karlar, faiz ödemeleri karşısında gerilemiştir. 1980 öncesinde sınaî kar ve faiz karşıtlığı, oransal olarak %15'in altındayken, Özal döneminde %40-68 arasında bir değere yükselmiştir. Bu rakamlar ikincil bölüşüm ilişkileri içinde mali sermayenin sanayi sermayesi aleyhinde büyüdüğünü göstermektedir. Bu yıllarda mali sermayenin GSYH içindeki oranıysa iki kat yükselmiştir ve mali sermaye gelirlerinin büyük kısmı banka karlarıdır (Boratav, 1991:54).

Baskın dinsel grupların modern ekonomik ve siyasal değerlerle tam anlamıyla tanışması ve bu anlamda dikkate değer bir dönüşüm sağlaması 1980 sonrası döneme denk gelmektedir. 1983 yılında iktidara gelen Özal hükümeti dinsel kesimlerin siyaset aracılığıyla sistem içinde kendilerine yer bulmalarını, dolayısıyla sistemle bütünleşen taleplere yönelmelerini sağladı. Bu dönemde özellikle de kamusal yaşam alanında yer almak için uğraşan kız öğrencilerin verdikleri mücadele dikkate değerdir. Gerek İslami kadın hareketinde, gerekse genel olarak dinsel cemaatlerde yer alan insanların temel talebi daha fazla özgürlük ve daha fazla hak olarak özetlenebilir. Sistemden talepte bulunmaları sistemin tümünü dönüştürmeye dönük manevralardan vazgeçtikleri şeklinde yorumlanabilir. Soğuk Savaş döneminin bitiminden sonra neo-liberal paradigma etrafında dünyada yaygınlaşan küreselleşme dalgası genel olarak, İslam dünyasında biri Herodian, biri de Zealot iki tutumun gelişmesine yol açmıştır. Herodian tutum neo-liberal modern değerlerle entegrasyonu ön görürken, Zealot tutum bu değerleri reddeden bir tavır içinde olmuştur (Çaha, 2008:278). Bugün Orta Doğudan Uzak Asya'ya, Orta Asya'dan Kuzey Afrika'ya kadar yaygın biçimde bu iki politikanın değişik boyutları görülmektedir.

1980 askeri darbesi merkez sağda iki siyasal partinin ortaya çıkışını yol açtığı gibi aslında iki siyaset anlayışının da zeminini hazırlamıştır. Bu siyaset anlayışlarından birini Demirel'in gölgesindeki Doğru Yol Partisi (DYP), diğerini de Türk siyasetinde Menderes'ten sonra yeni bir soluk ve hava getirerek rüzgar estiren Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) getirmiştir (Çaha, 2008:259-260).

1980'li yıllarda bazı kamu bürokratlarının ve kurumlarının, ANAP'ın yolsuzluklarının üzerine gitmeleri veya bunlar hakkında şikâyetçi olmaları bu durumun bir sonucudur. İkincil bölüşüm ilişkilerinde sermaye içi grupların bazıları gibi, bürokratlar da ANAP iktidarındaki uygulamalardan zarar görmüşlerdir (veya yeterince yararlanamadıklarını düşünmüşlerdir). Özellikle geleneksel ekonomik bürokrasi ile siyasi iktidar arasında, hayali ihracatlar üzerinden gerçekleşen çatışma dikkat çekicidir (Çetin, 1989).

1983'ten sonra Türkiye'deki sermayedarların ANAP'ta ilişkilerinde, genel hatlarıyla üç ayrı aşamadan bahsetmek mümkündür. İlk aşamada, sermayedarların bir kısmı MDP'yi desteklerken, bir kısmı ise ANAP'ı desteklemiştir. ANAP'ı destekleyen sermayedar grubunun Önceliği, kurucularının çoğu özel sektörden veya özel sektörle yakından çalışan Devlet Planlama Teşkilatı gibi bürokratik kurumlardan olan bir partiye daha uyumlu olacaklarını düşünmeleridir. MDP'yi destekleyen grup ise, bir önceki dönemde radikal sol Örgütlenmelerin ve emek haklarının üzerine kararlıkla giden 12 Eylül askeri cuntasıyla yakın olmanın kendilerine faydalı olacağını düşünmüştür (Boratav, 1991: 76).

Demirel dönemindeki DYP'den farklı olarak ANAP, serbest piyasa ekonomisine yönelik net bir tutum takınmaktadır. Partinin iktisat anlayışı serbest piyasaya dayalı liberal iktisadi anlayışı parti programının tümünde net biçimde ifade edilmiştir (Çaha, 2008:267).

Bu dönemde rantiyeler ve mali sermaye kadar ilerleme kaydedemeseler de önceki döneme nazaran ekonomik gücü görece artan diğer sermaye grubu ticaret sermayesidir. Özellikle devletin ihracatla uğraşan firmalara sağladığı vergi iadelerinin sınaî ihracata oranı 1980'lerin ilk yarısında, %6'dan %16'ya çıkmıştır. Vergi iadesinin yanı sıra ihracata yönelik diğer teşvikler, sanayicilerden ziyade ihracatçı firmalara

yöneltilmiştir. Bu durum Türkiye'de henüz holdingleşmemiş önemli bir sanayici kitlesinin şikâyetlerine konu olmuştur (Boratav, 1991: 56-57).

Özal döneminde emek örgütlenmesine ilişkin genel tablo şu şekildeydi: Türkiye genelinde örgütlü işçileri temsil eden tek örgüt Türk-İş'ti ve bir önceki dönemde kendisine rakip olan tüm sol çizgideki sendikalar kapatılmıştı. Kendilerini yeni rejime uyarlayan Türk-İş konfederasyonu üyesi sendikalar, bu rakipsiz ortamda üye sayısını doğal olarak arttırdılar. Türk-İş yönetimi bu rakipsizliği avantajlarına kullanarak, sivil yönetimle daha iyi bir pazarlık ortamı içerisinde olacaklarını düşünmüştü. Ancak Özal hükümetinin uyguladığı neoliberal politikalar bu beklentileri boşa çıkarmıştır. Ayrıca Türk-İş'in 1983'te askeri cunta yönetiminde başbakanlık yapmış Turgut Sunalp'ın kurduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni (MDP) desteklemiş olması Özal'ın güvensizliğini üzerlerine çekmiştir (Doğan, 2010: 243-44).

Üyeleri ve örgütlülüğü en çok kamu iktisadi teşebbüslerinde bulunan Türk-İş, Özal hükümetinin deregülasyon ve özelleştirme politikalarından olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. 24 Ocak kararları ile temeli atılan, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası sermaye örgütlerinin Türkiye'ye dayattığı yapısal dönüşüm programı Özal hükümeti tarafından kararlılıkla uygulanmıştır. DİSK gibi radikal bir konfederasyonun etkili bir direnişinin mümkün olmadığı bu dönemde, Türk-İş rejime yakın olmasına, üyeleri hükümete karşıt olmamasına rağmen emek haklarını etkili bir şekilde koruyamamıştır. Nitekim geçmişten beri devlete yakın bir sendikal konfederasyon olması böyle bir rolü benimseyebilmesi önünde engeller oluşturmuştur. 1985'ten sonra Türk-İş'e bağlı sendikaların radikalleşmesi, 1986 sonrasında büyük işçi grevleri ve direnişlerinin Türk-İş'e rağmen gündeme gelmesi, genel olarak konfederasyonun emekçi kitlelerle kurduğu bağın zayıflamış olduğunu göstermektedir (Koç, 1989).

Turgut Özal, henüz ANAP kurulmadan önce dahi uluslararası sermaye ve onunla bağlantılı büyük ulusal sermayenin desteğini arkasına almış bir siyasetçiydi. ANAP iktidarının aldığı bu destek güç dengelerinde yarattığı önemli bir etkiyle, politik iktidarın devletin kamusal aygıtı üzerinde belirleyici olma imkanını arttırmıştır. Ancak devlet bünyesinde eski avantajların kaybından doğan bir huzursuzluk bürokrasi ile politik iktidar arasında kimi zaman açık mücadeleye dönen örtük bir çatışma durumu

yaratmıştır. ANAP iktidarı politik iktidar lehinde entegrasyonun sağlanabilmesi için yasal düzenlemelerin dışında, kamusal kurumların başına yakınların atanması, devlet kaynaklarının yakın olunan gruplara aktarılması, yolsuzluk ve rant dağıtımından sağlanan faydaların kullanılması gibi kayırmacılık ilişkilerinden yoğun ölçüde yararlanmıştı. Ancak bu mücadelenin tamamen politik iktidar lehinde çözümlendiği söylenemez. Hayali ihracat olgusu ve kimi zaman bazı bakanların yolsuzluklarına dair önemli skandalların medyada patlak vermesi bu çözümsüzlüğe işaret etmektedir. Genel olarak bakıldığında ANAP iktidarı kayırmacı atamalar, kaynak tahsisleri ve "teşvikler" yoluyla devlete kendi politik iktidarının dümeninde bir yön çizmiş ancak bu ilişki biçimi sürekli yeni çatışmalar üretmeye devam etmiştir. Kısaca eğilim ve karşı eğilim sürekli birbirini takip eden bir doğrultudadır (Pilgir, 2015, 150).

Türkiye, devletin evrimsel özelliği göz önüne alındığında, 1980'lerin başında serbest piyasa ekonomisine girmiş, 1970'lere kadar Türkiye ekonomisini karakterize eden içe yönelmiş sanayileşme modelinden uzaklaşmasına rağmen ekonomik ve politik belirsizlikler önlenmiştir. Bürokrasi ve iş dünyası tüm kontrol mekanizmalarından kurtarılırken, bunu düzenleyici çerçeveyi güçlendirmek ve kamu sektöründeki yargı bağımsızlığını, şeffaflığı ve hesap verebilirliği teşvik etmek için gerekli reformlar izlenmiştir (Öniş, 2004; alt: Soyaltin, 2016). Sonuç olarak, dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından başlatılan 1980'lerin başındaki liberal devrim, bürokrasiyi yasal rasyonel bir düzene dönüştürmedi. Bürokrasiyi gayri resmi bir siyaset tarzı ile gayet keyfi bir biçimde kullanarak siyasallaştırdı. Bürokrasi siyasilerin kişisel çıkarları ve kazançları için kullanılan bir yapıya dönüştürüldü (Soyaltin, 2016).

Devletin ve hükümet yetkililerinin bankerlere karşı büyük sermaye gruplarını açıkça desteklemesi, dönemin Maliye Bakanı'nın yaptığı "bankerlere para yatırımlar kumar oynadılar" gibi açıklamalarla, bankerler hedef gösterilmiştir. Ancak görüleceği gibi devlet ile finansal kuruluşlar arasındaki hukuk dışı ilişkiler uzun süre ülke gündeminde kalacaktır. Başta bankerlerle çalışan, daha sonrasında kendi bankalarını kuran büyük sermayedarlar bu yarışta galip gelmişlerdir (Ergüneş, 2008: 285-287).

Emek aleyhindeki politikaların yanı sıra, ANAP' ın sermayenin diğer genel sorunlarına ilişkin önemli adımlar attığı da bir gerçektir. Türk Parasını Koruma

Kanunu'na bağı yasakların büyük oranda kaldırılması, "ekonomik suçta ekonomik ceza" ilkesiyle bir dizi af çıkarılarak "kara ekonominin aklanması" ve vergi sisteminin (başta Katma Değer Vergisi ve Kurumlar Vergisi'ndeki düzenlemeler) sermaye lehine değiştirilmesi bu adımlara örnektir. Sermayedarların ve iş adamlarının bürokratik aşamaları atlayarak Özal ailesiyle, Pakdemirli, Taner ve Çelebi gibi ANAP liderleriyle doğrudan görüşebilmeleri, birlikte yurt dışı gezilere çıkabilmeleri ve sorunlarını rahatlıkla devletin üst katında görüşebilmeleri, ANAP iktidarını "kendi iktidarları" olarak görmelerine yol açmıştır (Boratav, 1991: 90-92).

Kayırmacılık ilişkilerinin ANAP iktidarı için taşıdığı önem, son olarak bunun bir iktidar ilişkisi olmasından ötürü, hegemonyanın ve sermayenin hakimiyetinin yeniden üretilmesinde oynadığı roldür. Bu ilişkilerin pre-kapital toplumsal yapılar üzerinde şekillenmesi iki amaca birden hizmet edebilmektedir. İlk olarak, kapitalist hakimiyetin ezilen toplumsal gruplarda sınıf bilincinin oluşmasına engel olabilmekte ve alternatif rıza mekanizmalarının oluşmasını sağlamaktadır. İkincisi ise devlet içindeki unsurlar arasında, devlet, tikel sermaye grupları ve geniş halk kesimleri arasında örgütlenecek uzlaşmalarda önemli bir zemin hazırlamasıdır. Son olarak rıza ve zor aygıtlarının kullanılmadığı durumlarda ya da fetişleşmesi sebebiyle devletteki iktidar bloğunun kendisini yeniden üretmesine, en önemlisi sivil toplumdan gelen taleplerin sistemin bütünlüğünü bozmayacak şekilde soğrulmasına hizmet etmektedir. Elbette tüm bu unsurların sağlanmasında somutlaşan tek ilişki biçimi kayırmacılık ve bağlantılı uygulamalar değildir. Heterojen bir kurumlar sistemi olarak devlet, farklı zamanlar, mekanlar ve gruplar içinde farklı ilişki biçimleri yansıtabileceği gibi, birden çok biçim de alabilir. Örneğin ANAP iktidarında kayırmacılık ilişkileri belediyelerdeki rant dağılımı, İslamcı hareketin gelişimi ve sermaye içi uzlaşmaların oluşmasında önem kazanan etmenlerden yalnızca birisidir. Buna rağmen politik iktidarın hegemonya üretmesinde "fetişleşen" bir ilişki biçimi olduğu da açıktır. Ancak bu ilişkiler ANAP' ın tabanı ve merkezindeki ayırmda da görüldüğü gibi, politik iktidarın üzerinde tam belirleyici olduğu bir etmen değildir. Kendi bütünlüğü ve yapısı bu ilişkilerin yarattığı karşı-eğilimlerin bozucu, dönüştürücü ve heterojenleştirici etkilerine açıktır (Pilgir, 2015: 152)

İhracatla uğraşan sermayedarlara devletin verdiği teşvik türleri şunlardı: Vergi

iadesi, kurumlar vergisi istisnası, vergi, resim ve harç istisnası, kaynak kullanımı destek primi, ithalatta döviz tahsisli ve büyük ihracatçılara yönelik munzam vergi iadesi. Örnek olarak 1985 yılında 228 milyar lira civarında kaynak, vergi iadesi yoluyla ihracatçılara aktarılmıştı (Sönmez, 1987: 141).

Görüleceği gibi bu teşviklerden kâğıt üzerinde ihracat yaptıklarını gösterip aslında ihracat yapmayan ve hükümete yakın kişiler de (yani "hayali ihracatçılar") sıklıkla yararlanmıştı (Pilgir, 2015).

Devletin, tikel sermayedarlara ve genel sermaye birikimine sunduğu destekten biri de finans sektöründeki müdahaleleriydi. 1982'de Banker Skandalı ile başlayan süreçten 2000'li yıllara dek, kamuoyunun da aşına olduğu, banka kurtarma operasyonları ve finans sektöründeki zararların kamulaştırılması uygulanmış gelmiştir. Batan bankaların kamuya devredilmesi, içleri boşaltılan mevduatların devlet tarafından karşılanması gibi uygulamalarla kamusal kesim borçlandırılmıştır (Ergüneş, 2008: 293-308). Sık başvurulanan yöntemlerden bazıları da özel sektöre karşılıksız veya çok ucuz krediler sunulması ile kamu bankalarının değerinden ucuz olarak özel sektöre devredilmesi olmuştur (Ergüneş, 2008).

ANAP' ın temsil ettiği politik iktidar ile bürokratik kurumlar arasındaki entegrasyon (veya örtüşme) henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Bundan dolayı yolsuzluklar, kayırmacılık ilişkileri ve usulsüzlüklerle ilgili birçok haber basma veya muhalefete yansımaktadır (yani ampirik olarak daha fazla gözlemlenmektedir). Denetim unsurları çoğunlukla politik iktidarın lehinde kullanılabilir hale gelmişse de bürokratik aygıt yer yer ANAP iktidarını yıpratıcı hamleler yapabilmektedir. Ayrıcalıklar üzerinden yapılan siyaset sonucu elde edilen kaynaklar ve gelirler, genel olarak politik iktidarın denetimi altında olsa da, bu dönemde henüz kapsamı ve ilişkilerinin derinliği tam olarak bilinmeyen (ileride Gladyo'nun bir uzantısı olarak açığa çıkan) mafya-bürokrasi-politikacılar üçgeninin varlığı önemli soru işaretleri taşımaktadır (Pilgir, 2015).

Hayali ihracat olgusu, 1980'li yıllarda yolsuzluk dendiğinde akla gelen faaliyetlerin başında gelmekteydi. Neredeyse tüm ANAP iktidarı dönemi boyunca gündemde kalan bu sorunun birçok boyutu olmasına rağmen, bu alt bölümde yalnızca informal kaynakların devletçe bilinirliği açısından meseleye bakılmaktadır. Hayali

ihracatta en çok uygulanan yöntemlerin başında Türkiye'den ihraç edilen malın değerinin çok fazla gösterilerek gümrükten çıkarılması ve yurtdışında normal fiyatla satılması, böylelikle devletten başta KDV iadesi olmak üzere önemli teşviklerin alınmasıdır. Dönemin medyasında bu tür uygulamalara ilişkin sayısız örnek bulunmaktadır. Bu faaliyetlerle uğraşan firmaların büyük bir kısmı kayıtlı olduğu adreste bulunamadığından şirketler de hayali olarak adlandırılmıştır (Milliyet, 17 Temmuz 1988, 1).

Ayrıcalıkların ve rantların dağıtıldığı önemli kurumlardan biri bu dönemde belediyeler olmuş, özellikle sahil kesimlerindeki belediyelerle büyükşehir belediyeleri çok büyük rantlar üzerinde belirleyici hale gelmiştir. Politik iktidarın çıkardığı Belediyeler Kanunu eliyle belediyelerin yetkisi büyük oranda arttırılmıştır. Belediye Başkanlarının belediye meclislerine kıyasla yetkisi arttırılmış, meclisin aldığı kararları değiştirerek kabul etme veya reddetme yetkisi kazanmıştır. Ayrıca belediyeleri siyasetten arındırmak bahanesiyle, mecliste iktidar ve muhalefet partisi üyelerinin yer alması önlenmiştir. Oysa belediye başkanları siyasi partilere verilen oylarla belirlendiğinden, bu aslında iktidar partisi lehinde bir uygulama olmuştur. Bunun yanında belediyelerin imar değişikliği ve devlet arazilerinin kamulaştırılması ile ilgili yetkileri de arttırılmıştır. Böylelikle belediye başkanları on kat imar izni verilen bir yerin, imarını 5'e indirebilmekte veya 20'ye çıkarabilmektedir (Milliyet, 8 Nisan 1987: 11).

ANAP döneminde oluşturulan özel fonlar aracılığıyla, bürokratlara, siyasi yakınlarla veya onların eşlerine ve akrabalarına önemli faydalar sağlanmıştır. Bunlar arasında bir örnek, fakir çocukların özel okullarda okuması amacıyla kurulan Fakir Fonu Desteğinden bürokrat, iş adamları ve siyasetçi çocuklarının faydalanmasıdır (Milliyet, 7 Mayıs 1987). Bunun yanı sıra, ANAP'a yakın kişiler KİT'lerin danışma kurulunda görevlendirilerek, avantadan maaş alır olmuşlardır (Milliyet, 22 Ocak 1988).

1980'lerin sonunda Türkiye'deki en zengin 100 iş adamına bakıldığında, 34'ünün Özal döneminde zenginleşmiş olması, kayırmacı ilişkilerin sermaye birikimi üzerindeki etkisine dair çok genel bir tablo sunabilir (Milliyet, 4 Temmuz 1988).

1985 yılının başlarında Devlet Bakanı Özdağlar'ın yolsuzluk suçlamasıyla Yüce

Divan'a sevk edilmesi ve bakanlıktan alınması önemli bir kırılma olmuştur. Başta DYP olmak üzere muhalefet partileri sürekli ANAP yolsuzluklarından bahseder olmuşlardır (Milliyet, 14 Ocak 1985).

Sonraki yıllarda sanayiciler sürekli, tekrar iktidara yakın olmak ("üvey evlat" konumundan çıkmak) için dertlerini dile getirmişlerdir (25 Aralık 1987).

Özal, iktidarda olduğu 1983-1989 yılları arasındaki dönemde parti programının ötesine giden bir siyaset gerçekleştirmiştir. Demokratların değişimci siyasetinin sancağını eline alan Özal, "halka hizmeti hakka hizmet"le eş tutan bir anlayışla topluma hizmeti siyasetinin ana ahengi haline getirmiştir. Özal liderliğindeki ANAP, Türkiye'nin yönünü ve yüzünü muasır medeniyetin motor gücü olan Anglo-Sakson dünyaya çevirmiştir. Türkiye, Amerikan yörüngesinde bir modernleşme paradigması sürdürürken, benimsediği değerler itibarıyla da Avrupa ile bütünleşme yoluna gitmiştir. Özal, Avrupa Birliği üyeliğini bu anlamda Türkiye'nin geri dönülmez bir siyaseti haline getirmiştir. Türkiye'nin etrafındaki barikatları kaldırarak Türk insanının yüzünü dünyaya döndürmeyi bu anlamda başardı. Bugün dünyaya yayılmış olan Türk müteşebbislerinin ve eğitimcilerinin arka planında Özal'ın bu açılımının bulunduğunu söylemek mümkündür (Çaha, 2008:267).

Milli Savunma Bakanı Mehmet Ercan Vuralhan'ın karıştığı yolsuzluk haberleri ispat edilememiş olsa da Vuralhan'ın ABD'nin askeri yardımlarının harcanması ve güvenlik harcamalarında birçok usulsüzlüğe imza attığı söylenmiştir. Bu tartışmaların olduğu dönemde savunma harcamalarına ilişkin bakanlık dosyalarının yanması büyük şüphe çekmiştir (Milliyet, 26 Ocak 1988).

Vuralhan'ın Türk elçiliklerinin güvenlik işlerini yapan Alman Schutte firmasından, Bakanlığa "BMW araba hediye almış olduğu", elçilik çalışanlarına küçük hediyeler verildiğini ve Vuralhan'ın kartvizitinin Almanya'da bastırılması gibi iddialar doğrudan bu firmanın kendisi tarafından yapılmıştır (Milliyet, 28-29 Ocak 1988).

Özal ikinci olarak, hürriyetlerin önünü açan bir siyaset gütmüştür. "İnanç ve vicdan, düşünce ve ifade ve teşebbüs hürriyeti," onun sık sık kullandığı söylem olmuş, bu yönde önemli adımlar atarak hürriyetlerin önündeki yasal engelleri kaldırmış,

özgürlükçü bir siyasal ortam hazırlamaya çalışmıştır. Özal üçüncü olarak da dikkate değer kalkınma hamlesinin altına imza atmıştır. Serbest piyasa modeline dayalı iktisadi adımlarının önemli ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim altı yıllık iktidarı döneminde milli geliri ikiye katlamış, Türkiye'yi bir turizm ülkesi ve dünyaya sanayi mamulü pazarlayan bir ülke haline getirmiş, ülkeyi karayolları ve otopan ağlarıyla donatmış, kırsal kesimi en ücra köşesine kadar elektrik ve telefonla tanıştırmayı başarmıştır (Çaha, 2008:268).

3.2.6. 1992-2002 Dönemi Koalisyon Ortağı Partilerde Kayırmacılık

1980'ler kapalı bir ekonomiyi serbestleştirici reformlarla açan uygulamaların ardından 1990'lı yıllar, ekonomik kriz ve yolsuzluk skandallarıyla anılan kayıp bir on yıl olmuştur (Soyaltın, 2016).

Özal'dan sonra ANAP'ın başına gelen Mesut Yılmaz'la birlikte parti değişimci ve özgürlükçü karakterini yitirerek Demirelvari bir siyaset gütmeye başlamıştır. Çiller, partisini Özal çizgisine çekmeye çalışırken, Mesut Yılmaz ANAP'ı, Demirel çizgisinin ifade ettiği popülist, entrikacı, statükocu ve değişimden uzak bir noktaya taşımıştır (Çaha, 2008:269).

Tek parti iktidarı olarak devam eden Anavatan Partisinin tek başına iktidarı kaybetmesinden sonra yaklaşık 10 yıl Türkiye'de koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Koalisyon hükümetleri döneminde kayırmacılık siyasi partilerin aldıkları bakanlıklar ve belediyeler üzerinden olduğu söylenebilir. Ancak koalisyon ortaklarının kendilerinden olmayan bakanlıklarda da çeşitli ilişkiler üzerinden kayırmacılık yaptığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de Özal'ın kurucusu olduğu ANAP'tan ayrılıp Cumhurbaşkanı olmasının ardından kısa sürede tek başına iktidarı kaybetmiştir. ANAP'ın tek başına iktidarını kaybetmesinin ardından 2002 yılına kadar bir çok koalisyon hükümetlerinde ANAP, DYP, SHP, MHP, DSP, RP iktidar ortağı olmuşlardır.

Siyasi liderlerin yardım ve yardım için doğrudan temyiz başvurusu ile ilgili benzer bir tablo, 1990'ların başında bir koalisyon ortaklığı yoluyla iktidardayken Sosyal

Demokrat Parti (SHP) çalışmasından ortaya çıkmıştır. Kasım 1991 ile Mart 1993 arasında, SHP'nin lideri ve koalisyon hükümetinin Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, Türk kamuoyundan 110, 889 kişisel dilekçe aldı. Bunlardan 33.795'i (ya da yüzde 30.5'i) bir iş istedi, bir başka 7.740'ı (yüzde 6.9) para yardımı istedi (İbid'den akt: Sayarı, 2011).

Vergi reformu ya da özelleştirme gibi politika konularına ilişkin dilekçeler, kişisel iltimas haklarının ötesinde yer aldı. Dilekçe yazarlarının çoğu, SHP'nin destekçisi olduklarını vurguladı (bazıları siyasi sadakatlerinin, her seçimde partiye oy verdikleri partiye oy verdikleri güne kadar geri döndüğünü iddia ederek). ve bu nedenle "yardım edilmeyi" hak ettiklerini söylüyorlardı. Diğerleri, SHP'den önce iktidara gelen partilerin kamu sektöründe taraftarları için iş bulmasına rağmen, SHP'nin taraftarları için yapamadığı konusunda şikayette bulunuyordu. Bazıları açıkça SHP liderinin hükümette, belediyelere iş başvurusunda bulunan sınavların sonucunu etkilemek için politik kısırcıyı kullanmasını istedi. Halkın SHP liderine gönderdiği dilekçelerin analizi, Türkiye'de, kayırmacıların sürekli olarak otorite ve siyasi iktidardakilerle kişisel ilişkiler, iltimas ve ödülleri aradıkları görülmektedir (Sayarı, 2011).

Bu dönemde gerek yerel yönetimlerde gerekse merkezi yönetimlerde yolsuzluk, kayırmacılık, patronaj çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Aynı hükümetin ortağı olan partiler arasında dahi karşılıklı suçlamalar görülmüştür.

Bu dönemde uzun yıllar unutulmayan ve doğrudan adalet sistemine müdahale sayılabilecek kayırmacılık örneği hakim ve savcı alımlarında yaşanmış ve konunun medyaya düşmesi üzerine dönemin adalet bakanı Mehmet Moğultay kadrolaşmalarla ilgili eleştiriler üzerine o dönemde ve sonraki dönemlerde meclis gündemine ve medyaya yansıyan şu beyanatta bulunmuştur:

"Moğultay İtiraf Etmmişti: Mehmet Moğultay tarafından Adalet Bakanlığında hakim ve savcı atamalarında kadrolaşmalar kamuoyuna yansımış, Mehmet Moğultay hakkında 1994'te de bir önerge verilmiş ancak önerge gündeme alınmamıştır. Moğultay yaptığı uygulamanın gerekçesini yıllar sonra CHP İstanbul İl Kongresi sırasında yaptığı "*ben, Tuncelilileri, Karşılıklı, Siirtlileri almayacaktım da MHP'lileri mi, RP'lileri mi alacaktım*" (Dünya Bülteni, 2010).

Bu dönemde 1995 ve 1999'da kayırmacılık ve yolsuzlukla ilgili araştırmalar yapılarak halkın algısı incelenmiştir.

1999 yılında TESEV 18 yaş üstü 1206 kişi ile merkezi hükümetin ve yerel idarelerin kayırmacılık yapıp yapmadığına dair geniş katılımlı bir araştırma yapmıştır. Araştırma raporunu yayınlayan Çarkoğlu ve Adaman (2010) araştırma raporunda merkezi hükümet ve yerel yönetimlerin patronaj uygulamaları ile ilgili şu bulgulara ulaştıklarını duyurmuştur:

Tablo 2: Merkezi Hükümetin Kayırmacılığına Dair Algılar

Patronaj Sorusu (Merkezi Hükümet Uygulamaları İle İlgili)	Ortalama 0-10 arası
Sizce merkezi hükümetler uygulamakta oldukları ekonomi politikalarında şirketlere ne derece eşi bir muamele yapıyor?	2.6
Sizce, merkezi hükümetler ilköğretim/lise/üniversite açarken ya da var olanlara yeni yatırımlar yaparken kimi ilçe ve şehirleri ilerde oy kazanmak için kayırıyor mu? Yoksa bu eğitim birimlerini ihtiyaçlar çerçevesinde mi belirtiyor?	3.0
Sizce merkezi hükümetler polis kuvvetleriyle güvenlik hizmeti verirken, herkese ne ölçüde eşi bir muamele yapıyor?	3.7
Sizce merkezi hükümetler ülkenin ormanlarını keserek ya da yakarak arazi açan kişilere karşı cezai bir yaptırımda bulunurken bu kişilere ne denli eşi bir tavır sergiliyor?	2.9
Sizce merkezi hükümetler vergi toplarken, vergi kaçıranlara karşı ne derece eşi bir yaptırım uyguluyor?	2.2
Sizce merkezi hükümetler otoyol ve baraj gibi büyük projeleri ihale ile bir şirkete inşası için verirken, bu şirketi seçme aşamasında bazı şirketleri siyasi veya maddi çıkar karşılığında kayırıyor mu? Yoksa içlerinde en iyi teklifi verene mi projeyi veriyor?	2.6

Kaynak: Çarkoğlu, A., Adaman, F. (2010) Türkiye'de Yerel Ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri Ve Reform. İstanbul. TESEV Yayınları. S.58

Görüldüğü gibi, ortalama skorlar 10 üzerinden 2,2 ile 3,7 arasında oynamaktadır. Dolayısıyla, merkezi hükümetlerin değerlendirmeye sunulan değişik faaliyet alanlarında kayırmacılık yaptığı konusunda genel bir kanaat olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki görüşlerin, Polis kuvvetleriyle güvenlik hizmeti verirken bile, diğer tüm

faaliyet alanları arasında en eşitlikçi performansı göstermekle beraber, bazı kişileri kayırma yönünde gerçekleşmiş olması dikkat çekicidir (Çarkoglu ve Adaman, 2010).

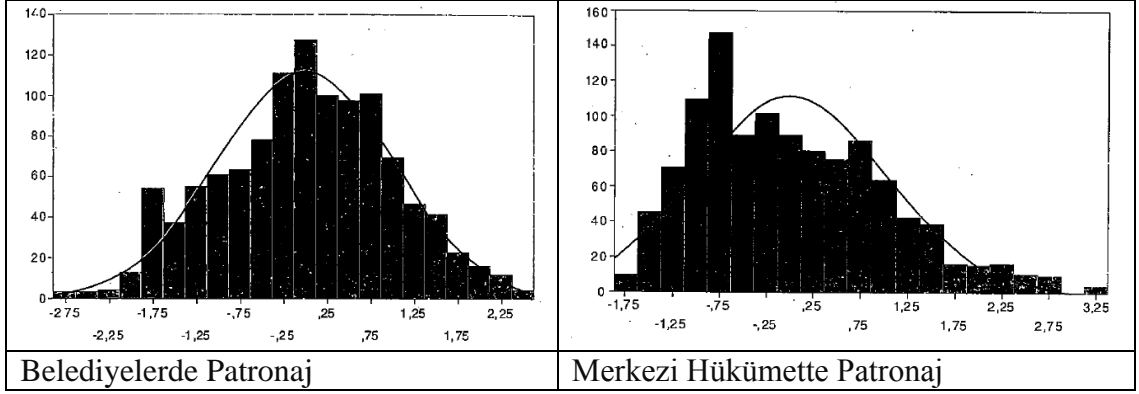
Tablo 3: Yerel Yönetimlerin Kayırmacılığına Dair Algılar

Patronaj Sorusu (Yerel Yönetimler)	Ortalama 0-10 arası
Sizce belediyeler imar uygulamasında kişilere ne derecede eşit muamele yapıyor?	3.5
Sizce belediyeler şehrin çöplerini toplarken şehrin mahallelerine ne derece eşit bir uygulama yapıyor?	5.8
Sizce belediyeler zabıta hizmeti sunarken işyerlerine ne derece eşit bir muamele yapıyor?	4.4
Sizce belediyeler itfaiye hizmeti verirken, şehrin mahallelerine ne derece eşit bir hizmet götürüyor?	6.7
Sizce belediyeler park ve bahçe hizmeti verirken, şehrin mahallelerine ne derece eşit bir uygulama yapıyor?	4.8
Sizce belediyeler kaldırım taşı döşeme gibi projeleri ihale ile bir şirkete inşası için verirken, bu şirketi seçme aşamasında bazı şirketleri siyasi veya maddi çıkar karşılığında kayırıyor mu?	3.7

Kaynak: Çarkoglu, A., Adaman, F. (2010) Türkiye'de Yerel Ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri Ve Reform. İstanbul. TESEV Yayınları. S.59

Görüldüğü gibi burada skor 10 üzerinden 3,5 ile 6,7 arasında oynamaktadır. Açıktır ki, yerel yönetimlerin değerlendirilmeleri daha olumlu sonuçlar vermektedir. Ancak, her alanda yerel yönetimlerin olumlu değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir. Örneğin, imar uygulamaları, kaldırım taşı döşeme gibi projelerin ihale ile bir şirkete verilmesi, zabıta hizmetleri ve park ve bahçe hizmetlerinde belediyelerin bazı kişileri kayırdıkları-yönüne kayan değerlendirmeler oluşmuştur. Buna karşın şehrin çöplerinin toplanması ve itfaiye hizmeti verilmesinde belediyelerin ortalama olarak eşit muamele ve hizmet götürdüğüne dair değerlendirme olması söz konusudur (Çarkoglu ve Adaman, 2010).

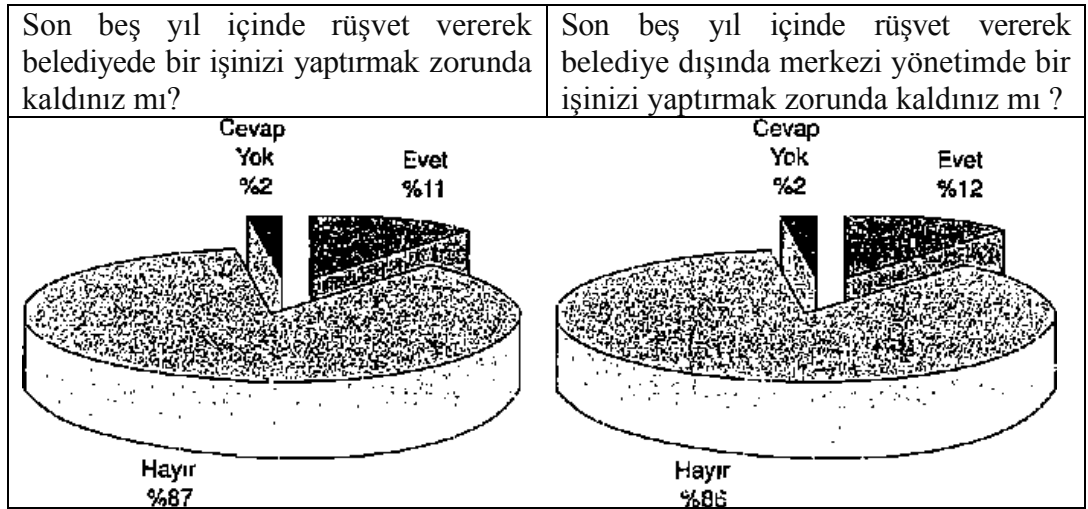
Araştırmada her iki alandaki patronajın grafikleri ise şu şekilde sunulmuştur.

Şekil 2: Patronajın Merkezi ve Yerel Dağılımı

Kaynak: Çarkoglu, A., Adaman, F. (2010) Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform. İstanbul. TESEV Yayınları. S.62-63

Aynı araştırmanın bir sonraki bölümünde Halkın Kamu Yönetimleriyle Olan İlişisindeki Kayırmacılık konusu incelenmiş ve son beş yılda bu konudaki halkın deneyimleri incelenmiştir. İncelenen konulardan birisi rüşvet vererek siyasi kayırmacılık elde etme üzerine yapılmıştır.

Şekil 3: Rüşvet Verme: Merkezi ve Yerel Yönetim

Kaynak: Çarkoglu, A., Adaman, F. (2010) Türkiye'de Yerel Ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri Ve Reform. İstanbul. TESEV Yayınları. S.64

Tabloda görüldüğü gibi, rüşvet vererek belediyede işimi yaptırmak zorunda kaldım diyenlerin oranı %11 iken merkezi yönetime rüşvet vererek işini hallettiğini söyleyenlerin oranı %12 olmuştur.

Bu sonuç daha önceki çalışmalarla (IRI, 1995a,b) benzerlik göstermektedir. 1995'teki araştırmada belediyede kendinden rüşvet istendiğini söyleyen yüzde 12 civarında bir kitle vardır. 1999'a gelindiğinde bu oranda önemli bir değişim gözlenmemektedir.

Araştırmada ele alınan bir diğer konu ise iş bitiriciliktir. Araştırmada vatandaşlara işini bitirebilmek için iş takibinde kimden destek aldığı sorulmuş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 4: İş Bitiricilik: Yerel ve Merkezi Odak

İş bitirmek için yardım alınan odak	Yerel	Merkezi
İlinizin milletvekili	2,3	2,3
Muhtar	5,1	5,1
Belediye başkanı	3,9	3,5
İlgili birimde tanıdığınız olan bir arkadaş aile yakını vs.	5,8	5,1
Bir siyasi partinin çevrenizdeki temsilcisi	3,9	3,6
İlgili birimde işinizi yapma durumunda olan kişinin kendisi	4,5	3,8

Kaynak: Çarkoglu, A., Adaman, F. (2010) Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri Ve Reform. İstanbul. TESEV Yayınları. S.65

Tabloda görüldüğü gibi, bulunulan şehrin milletvekili, belediye başkanı ve bir siyasi partinin bulunulan çevredeki temsilcisi gibi formel olarak yönetimde etkili olabilecek kişilerin gerek yerel gerek merkezi yönetimlerde iş bitirmede yardımcı olduklarını söylemek güçtür. Burada belediye başkanlarının yerel sorunların çözümünde, beklendiği üzere, merkezi hükümette karşılaşılan sorunların çözümünden daha etkili olduğunun altını çizmekte fayda var. Muhtarlar yerel düzlemde sorun çözücü olarak görülürlerken merkezi alanda pek bir etkinlikleri yoktur. Ancak, görüldüğü gibi,

gerek merkezi gerek yerel düzeyde "ilgili birimdeki arkadaş, aile yakını" en yüksek puanlan almaktadır (Çarkoglu ve Adaman, 2010).

Kayırmacılığın konusu olan her tür işte siyasi partilerin bir şekilde işin içinde olduğu bu (Çarkoglu ve Adaman, 2010) bulgularda görüldüğü gibi başka araştırmalarda da görmek mümkündür.

1990'lı yıllarda REFAHYOL iktidarı döneminde yaşanan Susurluk Kazası, dönemin devlet-siyaset-mafya ilişkilerini açıklayan yasadışılığın ve patronajın gün yüzüne çıktığı bir olay olarak tarihe geçmiştir (Türk, 2005: 34).

Doğu ve Güneydoğu Türkiye'nin bazı bölgelerinde, yerel olarak etkili bireyler (dini ve aşiret liderleri, tanınmış ailelerin üyeleri, büyük toprak sahipleri) ve onların takipçileri ya da kayırmacıları arasındaki geleneksel patron-müşteri ilişkileri seçim seferberliği için kullanılmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, şehirlere göç, kayırma sayısında ciddi bir düşüşe neden olmuş ve Kürt kökenli etnik siyasi partilerin ortaya çıkması, geleneksel kayırmacılığın otoritesine ve etkisine ciddi bir zorluk getirmiştir. Parti himayesi ayrıca, yerel parti örgütlerinin ana çalışmalarının, bireysel seçmenlerin ve özel malların (karayolları, okullar, tarım ürünleri için fiyat sübvansiyonları, vb.) kırsal toplulukların özel taleplerini içerdiği kırsal alanlarda bir politika gerçeği olarak kalmaktadır. Ancak, şehir nüfusunun şişmesi, kentlerdeki politik kayırmacılık kapsamını ve önemini artırmıştır. Kentsel yoksulların büyük bir bölümünü oluşturan kırsal bölgelerden gelen göçmenler, iş bulma, tıbbi yardım ve belediye hizmetlerine erişim konusunda yardıma ihtiyaç duyan büyük bir yoksul insan havuzu oluşturdu. Sonuç olarak, büyük şehirlerdeki parti örgütleri, kentlerin yoksullarının politik desteğini, sayısız sosyal ve ekonomik sorunla başa çıkmalarına yardımcı olarak kazanmaya çalışmaktadır (Sayarı, 2011).

Bu dönemde hortumlanan bankalar, hayali ihracatlar, akrabalara verilen ihaleler ve birçok unsur krizin ardından ortaya saçılan kayırmacılık ve yolsuzluk örnekleriyle doludur. Krizin ardından Türkiye IMF ile anlaşma yapmış ve mali disiplin ve şeffaflaşma için uluslararası taahhütte bulunmuş, bu politikaları uygulamak için IMF'de görev yapan Kemal Derviş'e Ekonomi Bakanlığı verilmiştir. Krizin ardından 2002 yılının Kasım ayında erken seçim yapılması kararlaştırılmıştır. DSP-MHP-ANAP

koalisyonuna daha önceki seçimlerde aldığı %53,4 oy 3 Kasım seçimlerinde ise toplam %14,7'ye düşmüş, Seçim sonucunda TBMM'de AKP'nin 365 milletvekili ile CHP'nin 177 milletvekili yer almıştır. Türkiye yaklaşık 10 yıllık koalisyon hükümetlerinin ardından tekrar bir partiyi tek başına iktidara getirmiştir (Oğuz, 2001).

Türkiye'nin İslamcı yanlısı partileri, laik yanlısı rakiplerinden çok daha etkili ve başarılı olduklarını kanıtladılar. Onların başarısı, kısmen, kayırmacılığın dikey bağlarını, halk arasında yeni bir ağ kurma biçimiyle değiştirmeyi başarmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Başlangıçta Refah Partisi tarafından uygulandığı ve daha sonra Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından daha da geliştirildiği gibi, parti çalışanları (çoğu kadın olan) ile aynı mahallede yaşayan komşuları arasında sık sık yüz yüze etkileşimi içerir. Dikey kayırma listesi bağlarından farklı olarak, bunlar Türk toplumunda imece (ya da karşılıklı yardım) geleneğine dayanan yatay ilişkilerdir (Sayarı, 2011).

SONUÇ

Türkiye coğrafi konumu ve tarihi kimliği itibarıyla çok kültürlü ve çok uluslu bir mirasa sahiptir. Bu mirasın günümüz dünyasına yansması çeşitli sosyal olgular ve kültürel yaşantılar yoluyla devam ediyor. Tarihsel akış içerisinde büyük devletlere ev sahipliği yapmış Türkiye'nin devraldığı devlet geleneği ve devlet – toplum ilişkileri yeni Türkiye'ye de yansımıştır. Bu araştırmanın konusu kayırmacılık olduğu için araştırma sonuçlarını yazmadan kısa bir perspektif sunmak istiyoruz.

Geleneksel olarak kayırmacılık ve patronaj dünyanın her coğrafyasında karşılaşılan temel problemlerden birisidir. Ancak sanayi devrimi sonrası patronaj ve kayırmacılık ekonomik ve finans elitleri üzerinden yeni boyutlar kazanmıştır. Devletler ekonomik gücü olan büyük tüccarları ülkelerinde yatırım yapmaları için onlara birçok siyasi ve mali ayrıcalıklar vermiştir. Bu günümüzde de uluslararası düzeyde kayırmacılığa sebep olan olgulardan birisidir. Zira günümüz global dünyasında devletler arası kıyas daha çok ekonomik boyut üzerinden yürütülmektedir. Dolayısıyla bu ekonomik gücü elde etmek isteyen devletler bu tür kayırmacılık uygulamalarının ülke menfaatlerine olduğunu düşünmekte ve bu yönde adımlar atmaktadırlar.

Kayırmacılığa sebep olan bir diğer olgu ise sivil toplum hareketleridir. Sivil toplum hareketleri devletin haksız uygulamaları karşısında siyasi baskı kurarak mensuplarının haklarını korumak üzere bir araya gelmiş topluluklar olarak ele alınır. Ancak bilhassa Türkiye örneğinde sivil toplum kuruluşlarının haklarını korumaktan öte hak etmediklerini kolayca elde edebilmek için sahip oldukları seçmen kitlelerinin baskısıyla iktidarlara ve siyasi partilere karşı kullanılan görünüm sergilemişlerdir.

Yine Türkiye'de yoğun karşılaşılan ve kayırmacılığın artmasına sebep olan bir diğer önemli unsur ise çeşitli dini ve sosyal cemaatler, birlikler, aşiretler, hemşehricilik hareketleridir. Toplum olarak geleneksel bir yapıya sahip olduğumuzdan ülkemizde bu tür yapılar ve hareketler her zaman için önemli sayılmışlardır.

Bizim araştırmamız kayırmacılığın 1923-2002 yılları arasında partiler üzerinden nasıl yürütüldüğüne odaklanmıştır. Araştırma Türkiye'nin siyasi gelişmelerinin kronolojik sırasına göre dönemlere ayrılarak siyasi partilerin uyguladığı kayırmacılık faaliyetlerinden örnekler alınarak bir perspektif oluşturulmak istenmiştir. Araştırmada

ulaştığımız sonuçlar şunlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uzun yıllar iktidar olan Cumhuriyet Halk Partisi döneminde kayırmacılık toplumdaki çeşitli kesimlerin temsilcileri üzerinden yürümüştür. Aynı zamanda bu dönem içerisinde siyasi kayırmacılık yerine daha çok adam kayırmacılık(iltimas) faaliyetleri yaşanmıştır. Özellikle geleneksel ve muhafazakar kesimden gelen şahıslar dışlanmış, meclise alınmamış, bunların yerine modern, çağdaş ve ilerici düşünceye sahip olanlar tercih edilmiştir. Tek parti olmanın vermiş olduğu rahatlık sebebi ile siyasi kayırmacılık (patronaj) faaliyetlerine pek de gerek duyulmamıştır. Bunun yanısıra Osmanlıdaki tebaa ve ümmet tutumlarını devam ettiren cemaatler, çeşitli esnaf grupları ve aşiretler Cumhuriyet Halk Partisi döneminde kısmen de olsa bazı ayrıcalıklar elde etmek istemişlerdir. CHP’de dönemin koşulları içerisinde bu talepleri tamamen karşılıksız bırakmamıştır. Tek parti olarak iktidarını koruyan CHP’nin uluslararası ilişkileri korumak için de bir kısım batılı tüccarlara ayrıcalıklar tanıdığı görülmüştür.

CHP’nin tek parti iktidarından sonra yapılan seçimle iktidar olan Demokrat Parti ülkeyi 10 yıl yönetmiştir. Demokrat parti devraldığı devlet bürokrasisini değiştirerek kendi bürokrasisini kurmak istemiş ve büyük bürokratik kayırmacılıklara imza atmıştır. Aynı şekilde esnaf ve sanatkarlar ile ticaret örgütlerinin de desteğini almak ve devam ettirmek için kayırmacılık sayılan icraatlara imza atmışlardır. Bu dönemde cemaat, tarikat ve aşiretlere karşı koruyucu ve kollayıcı patronaj örneklerini görmek oldukça sıktır. Yani tek parti döneminin aksine bu dönemde iltimas yerine daha çok hizmet kayırmacılığı yapıldığı görülmektedir. Özellikle yerel yönetimler aracılığı ile yol,su,elektrik gibi hizmetler sayesinde bu hizmet kayırmacılığının tavan yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kayırmacılık faaliyetlerinden memnun kalan toplumsal kesim daha sonra iktidara gelen tüm siyasi partilerden bu yönde taleplerde bulunmuş ve bunu adeta iktidarlara karşı bir koz olarak kullanmışlardır. Bu hizmet kayırmacılıkları dışında Ayrıca ikinci dünya savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeni uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkileri etkilemiş ve bunlar dönemin parti siyasetine de yansımıştır. Bu nedenle iktidar partisi kayırmacılık faaliyetlerinden kendini koruyamamış adeta tüm bunları istekli şekilde yerine getirmiştir.

Demokrat Parti sonrasındaki dönem askeri müdahaleler ile ara verilen demokratik gelişimin sık sık koalisyonların kurulmasına sebep olduğu bir dönemdir.

Askeri müdahalelerin ardından askeri yönetimler özellikle üst düzey bürokrasiye kendileri açısından makbul siyasi profile sahip bürokratları atayarak siyasi partileri gözetim ve denetim altında tutmaya çalışmışlardır. Oluşan bu yeni bürokratik kitle kayırmacılığın partilerden devlet eliyle yapılmasına doğru kaysa da, siyasi partiler kendileri için yeni hareket alanları yaratarak yandaşlarını ve kitlelerini korumayı amaçlamışlardır. Bu dönemin siyasi partileri kitleleri ideolojik söylemler ile ellerinde tutmaya çalışmış ve kayırmacılıkta ideolojik tutumları öne çıkarmışlardır. Sık sık el değiştiren yönetim bürokratik kayırmacılığın ve ihale kayırmacılığının da sık sık el değiştirmesine sebep olmuştur.

1980 askeri darbesinden sonra ise ilk seçimlerde iktidarı tek başına alan Anavatan Partisi ile Türkiye Özal'ın serbest piyasa ekonomisiyle tanışmaya başlamıştır. 1960-1980 arasındaki buhranlı yılları geride bırakıp ülkeyi kalkındırmayı hedef olarak seçen Özal'ın ANAP'ı kalkındırmak için bir çok siyasi, ekonomik ve sosyal hamleler yapmıştır. Ancak Türkiye sosyolojisi, ANAP'ı da kısa sürede kayırmacılığın odağı haline getirmiştir. Özal döneminde KİT'lerin yönetimi üzerinden başlayan kayırmacılık bürokrasi atamalarına yansımıştır. Özal döneminde devlet çeşitli yatırım alanlarına yönelmiş ve birçok ihale ve yatırım alanları ortaya çıkmıştır. ANAP döneminde bu fırsatlar öncelikle parti destekçileri için kullanılmıştır. Bu dönemde ANAP'a destek veren birçok sağ oluşum -ki bunlar çoğunlukla tarikat ve aşiretlerdir- verdikleri desteğe karşılık ayrıcalıklar istemişlerdir. Eğitim müfredatından ihalelere kadar bu baskı unsurlarının ANAP üzerinde etki ettiği ve kayırmacılıktan azami istifade ettikleri söylenebilir. ANAP döneminde her dönemde olan uluslararası ticaret yapanlar için Türkiye'yi yatırım yapılabilir bir ülke haline getirme çabaları, büyük iş sahiplerinin birçok alanda korunmasına ve uygulamada ayrıcalıklandırılmalarına sebep olmuştur. Bu dönemde esnaf ve sanatkarlar odaları gibi kuruluşlar da ANAP üzerinden ticari ve sosyal kayırmacılık elde etmişlerdir. KİT'lerin tatil köyleri ve turizm merkezleri bile ANAP ve sonrası dönemler için özellikle bürokratik kesim arasında önemli bir kayırmacılık unsuru haline gelmiştir.

ANAP'ın tek başına iktidarını kaybetmesinin ardından Türkiye 10 yıl sürecek koalisyon hükümetleri dönemine girmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği her partinin kendi tabanına ve kitesine verdiği sözü tutabilmek için iktidar ortakları arasında uyuşmazlıkların oluşmasıdır. Öyle ki bu uyuşmazlıklar dışarıdan devlet menfaati gereği

oluyor gözüke de koalisyon hükümetlerinin dağılmasına ve sık sık bürokratik kesimin değişmesine, ihalelerde büyük yolsuzluklara sebep olmuştur. Bu dönemde diğer dönemlerde görülmeyen bir kayırmacılık odağı olarak suç örgütlerinin kayırıldığı Susurluk kazası ile patlak vermiş ve yıllarca tartışma konusu olmuştur. Dönemin olağanüstü koşulları içerisinde devlette görev almış ama ayrılmış güvenlik bürokratlarının aşiretler ve tarikatlerle ortak suç unsurları oluşturdukları ve bunun siyasi iktidar tarafından korunduğı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde ideolojik kayırmacılıktan (80 öncesi) ziyade partizanlık, ekonomik sosyal birlikler, tarikat ve sosyal gruplar kayırmacılıktan istifade eden kesim olmuşlardır. Bu dönemin yine kayıtlara geçen ve büyük tartışmalara neden olan kayırmacılık olayı banka soygunlarıdır. Bankaların yönetim kurulları üzerinden soyularak borçlarının devlete bırakıldığı ve bunları işleyenlerin siyasilerle bağlantılarının çıkması Türkiye kayırmacılık tarihine geçecek örneklerdendir.

Genel olarak bakıldığında Türkiye’de siyasi partiler üzerinden yürüyen kayırmacılığın bürokratik kayırmacılıktan ihalelerle kayırmacılığa, medyadan vergi indirimlerine kadar birçok alanda artarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Ortaya çıkan durum sadece siyasi partilere fatura edilemeyecek kadar karmaşıktır. Zira toplumsal yapı siyasi partilere destek karşılığında sürekli kayırmacılık gözetilen bir kültürel bozulmaya sahiplik etmektedir. Öte yandan devletin bekası ve ekonominin selameti için de siyasi partilerin politikalarını aşan ama onlar tarafından yaşama geçirilen uluslararası kayırmacılık örnekleri de mevcuttur.

Türkiye’de kayırmacılığın zayıflatılması için devletin AB normları ile şeffaflaştırılması, partilerin hesap verme sorumluluklarının yükseltilmesi, siyasilerin ve akrabalarının mal varlıklarının şeffaf olması gibi önlemlerin yanında batıda kurulan iç kontrol sistemi gibi organize denetim mekanizmaları da yaygınlaştırılmalıdır. Ancak tüm bunlardan daha etkili olacak şey toplumsal olarak kayırmacı korumacı taleplerin azaltılmasıdır. Sosyal yapıların kayırmacılıktan vazgeçirecek STK hüviyetlerine dönüştürülmesi ve denetlenmesi de kayırmacılığın azaltılmasına katkı yapacağı değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Abdalla, H. F.- Maghrabi, A. S. - Al-Dabbagh, T. H. (1994), “Research Note: Assessing the Effect of Nepotism on Human Resource Managers”, International Journal of Manpower, Vol. 15, No: 1.
- Abdalla, H. F., Maghrabi, A. S. , Raggat, B. G. (1998). “Assessing The Perception of Human Resource Managers Toward Nepotism, A Cross Culturel Study”, International Journal Of Man Power, Vol : 19, No:8
- Ahmad, Feroz (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Çev:Ahmet Fethi) (3.Baskı), İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Akalan, A.R., (2006), “Türk Kamu Hizmetinde İyi Yönetim ve Yolsuzlukla Mücadele”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Akalın, Cüneyt (2000). *Askerler ve Dış Güçler “Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı”*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Akan, V. (2002). “Birey ve Toplum”, Sosyolojiye Giriş, Ed. İlhan Sezal, Ankara: Martı Yayınları
- Aktan, C.C. (1997). Politikada Liyakat Üzerine Kutadgu Bilig ve Koçibey Risalesi’nden Öğreneceklerimi, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 3 Sayı: 13
- Aktan, C.C., (2001), “Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma”, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri”, Hak-İş Yayınları, Ankara.
- Aktan, C.C., (2001), “Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma”, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri”, Hak-İş Yayınları, Ankara.
- Aktan, Tahir (1976, Eylül 3). "Mahalli İdarelerde Vesayet Denetimi". *Amme İdaresi*

- Akyol, M.(2013). Özgürlüğün İslami Yolu, Çev. Ömer Baldık , İstanbul: Doğan Kitap
- Al, H. (2002). Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, İnci Baskı, Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Alkan, T. (1993): Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Almond, G.- Verba, S. (1963) The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton,NJ: Princeton University Press
- Almond,, G.A vd.(2008).“Political Culture and Political Socialization”, der., Comparative Politics Today: A World View içinde, Pearson, New York, pp 43-60.
- Araslı, H., Bavık, A. ve Ekiz, E. H. (2006). The Effect of Nepotism on Human Resources Management: The Case three, Four and Five Star Hotels in Northern Cyprus, Internation of Sociology and Social Policy, 26 (7/8),ss. 295-308
- Araslı, H., Tumer, M. (2008). “Nepotism, Favoritism and Cronyism: A Study of Their Effects on Job Stress and Job Satisfaction In The Banking Industry of North Cyprus”. Social Behavior and Personality, 36(9), 1237-1250
- Ardanç, Bülent ve ERGUN, Turgay (1980). “Siyasal Nitelikli Yüksek Yönetici Atamaları". *Amme İdaresi Dergisi*. C. 13, S. 2, Haziran 1980, 3-4.
- Arendt, H. (1996). Totalitarizmin Kaynakları 1- Antisemitizm, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Argon, T. ve Eren, A. (2004). İnsan Kaynakları Yönetimi, Ankara:Nobel Yayın Dağıtım
- Aristoteles, (2005): Nikomakhos’a etik, (Çev. Saffet Babür), Ankara: Kebikeç Yayınları
- Arnhart, L. (2004). Plato’dan Rawls’ a Siyasi Düşünce Tarihi, (Çev. A. Kemal Bayram), Ankara: Adres Yayınları
- Arslan, A. (2003). Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi, Kocaeli Üniversitesi

- Atılğan, G. ve Aytekin,A.(2012). Siyaset Bilimi ve Felsefesi 'nde Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, İstanbul:Yordam Kitap.
- Avsar, Abdülhamit (1998). *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası* İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards Conceptual Refinement and Operationalization. In Yang KS, Hwang, KK & Kim, U. (EDS) Scientific Advances indigeneous Psychologies: Empirical, Philosophical and Cultural Contributions (pp. 445-466) London: Cambridge University Press
- Aydemir, Sevkett Süreyya (2007). *Menderesin Dramı* (11. Baskı). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Aydın, K., Hanağası, U.B. (2017). Sosyoloji ve Siyasal Araştırmalarda Karşılaştırmalı Yöntem. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED, 2017, 57-86
- Aydın, M. (2006). Siyaset Sosyolojisi, İstanbul: Pınar Yayınları
- Aydın, S. (2006). Amacımız Devletin Bekası Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar, 2inci Baskı, İstanbul: TESEV Yayınları
- Aykaç, Burhan (1997). *“Kamu Bürokrasisi ve Kamu Personel Yönetiminde Bürokratik Eğilimler”*. Ankara.
- Aytaç, Ö., (2010), “Kayırmacı İlişkilerin Sosyal Temeli”, Erdem, R., (Editör), Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık, Beta Yayınları, İstanbul.
- Bahar, H. İ. (2009). Sosyoloji, 3 üncü Baskı, Ankara: Uşak Yayınları.
- Balcı, A. (2011). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik Ve İlkeler. (9. baskı).Ankara.Pegem A Yayıncılık
- Bale, T. (2008). European Politics, Palgrave Macmillan, New York

- Barber, A. E. - Wesson, M. J. (1999). A Tail of To Job Markets: Organizasyonel Size and its Effect on Hiring Practices and Job Search Behavior. *Personel Psychology*, 52 (4),841-868
- Başaran, İ., (2005), “Yerel Patronaj ve Network (Ağ) İlişkileri”, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Isparta.
- Başaran, İ., (2005), “Yerel Patronaj ve Network (Ağ) İlişkileri”, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Isparta.
- Başgil, A.F. (2011). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (Çev: Cemal Aydın), Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Başözen, A. (1999). “Kamu Bürokrasisi ve Denetim Yolları” *Kheuka (Kamu Yönetimi Arşivi)*, 3.
- Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1 inci Baskı İstanbul: Belge Yayınları.
- Bayhan, V., (2002), “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26: 1-13, Sivas.
- Bayram, A.K.(2006). *Modern Zamanlarda Etik ve Siyasal Değerler*, *DEM Dergisi*, Sayı: 1/5.
- Biber, M.(2016). *Kamunun Etik Çıkmazı: "Kayırmacılık"*, Ankara: Adalet Yayıncılık.
- Boratav, Korkut (2003).*Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)*, İmge Yayınlan, Ankara,
- Boratav, Korkut, (1991).*1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yayınevi, İstanbul,
- Bozdağ, M. (2004). *Türkiye’de Siyasi Parti Kapatma*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Bozkurt, V. (2009). *Değişen Dünya’da Sosyoloji 4üncü Baskı*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Bumin, T. vd. (2012). *Felsefe*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

- Büte, M.(2011). ‘‘ Nepotizm ve İş Tatmini İlişkisinde İş Stresinin Aracı Rolü Varmıdır ?’’ Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’, Nisan, Sayı: 29.
- Büte, M., (2011), ‘‘Kayırmacılığın Çalışanlar Üzerine Etkileri İle İnsan Kaynakları Uygulamaları İlişkisi: Türk Kamu Bankalarına Yönelik Bir Araştırma’’, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15: 383-404.
- Cassierer, E. (1984). Devlet Efsanesi, (Çev. Nejla Arat), İstanbul: Remzi Kitapevi
- Castells v. Spain (App. 11798/85), Judgment of 23 April 1992, (1992) 14 EHRR 455, para. 42 and 43.
- Cem, C. (1976). ‘‘Yönetime Çevresel Yaklaşım’’ Amme İdaresi Dergisi, Cilt 9 Sayı1.
- Çaha, Ö. (2008). Türkiye’de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler, İstanbul: Orion Kitabevi
- Çaha, Ömer (2009) ‘‘Türkiye’de Siyasi Partiler ve Avrupa Birliği’’. <http://dkyazilari.blogspot.com/2005/10/turkiyede-siyasi-partiler-ve-avrupa.html>.
- Çalışal, Selahattin (2015) Türk Siyasal Hayatı Demokrat Parti Dönemi Politik Patronaj İlişkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli
- Çam, E. (1993)., Devlet Sistemleri, 1 inci Baskı, İstanbul: Der Yayınları, s.312
- Çarıkçı, İ. vd. (2010). Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık, 1 inci Baskı, İstanbul: Beta Yayınları
- Çarkoglu A. ve Adaman, F. (2010) Türkiye’de Yerel Ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri Ve Reform. İstanbul. TESEV Yayınları.
- Çetin, Bilal (1989) Soygun, Bilgi Yayınevi, Ankara,
- Çiftçi, A. ve Yılmaz, N.(2013).İbn Haldun’un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem Sınıflandırması, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/7, Ankara.

- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven
- Davis, K. (1984). *İşletmelerde İnsan Davranışı*, İstanbul: İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Doğan, İ. (1995). *Sosyoloji Kavram ve Sorunlar*, İnci Baskı, Ankara: Sistem Yayıncılık, s.58
- Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Doğan, Mustafa Görkem (2010) *Labour Resistance Against Neoliberal Challenges to the Traditional Trade Unionism in Turkey: (1986-1991)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul,
- Dole, C. ve Schroeder, R. G. (2001). "The Impact of Various Factors on Personality, Job Satisfaction and Turnover Intentions of Professional Accountants", *Managerial Auditing Journal*, Vol. 16 No. 4.
- Dönmezer, S. (1994). *Toplum Bilim*, Onbirinci Baskı, İstanbul: Beta Yayınları
- Dracopoulos. S. A. - Karayiannis, A. D. (1999). *Towards and Ekonomik Approche to Imperfect Meritocracy*, *Bulletin of Economic Research*, 51: 2, 1999, 03-07-3378, pp.151-162
- Duclos, D. (1987): *Demokrasi ve Kişisel İktidar*, (Çev. Kerem Kurtgözü), Ankara: Başak Yayınları
- Duverger, M. (1993). *Siyasal Partiler* (Çevr. Ergun Özbudun, 4. Basım), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Dünya Bülteni (2010) *Yargıdaki kadrolaşmayı başlatan isim*; Mehmet Moğultay. Dünya Bülteni: / Haber Merkezi 19 Şubat 2010

<https://www.dunyabulteni.net/arsiv/yargidaki-kadrolasmayi-baslatan-isim-mehmet-mogultay-h105761.html>

Ekonomik Forum Dergisi. (2001, Mayıs 1). Yıl: 8, Sayı: 5, 37.

Erdem, F. (2003). “Örgütsel Yaşamda Güven” Sosyal Bilimlerde Güven, Ed: Ferda Erdem, Vadi Yayınları Ankara

Erdem, F. ve İşbaşı, J. Ö. (2000). “ Takım Çalışmalarında Güven ve Güvensizlik: Performans İçin Koşulsuz Güven mi? , Optimum Güven Mi?” , Erciyes Üniversitesi Sekisinci Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler, 25-27 Mayıs 2000, Nevşehir

Erdem, R. (2010). Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık, İstanbul: Seçkin Yayıncılık

Erdem, R., vd.,(ed.), (2010). Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık, Beta Yayıncılık, İstanbul

Eren, E. (2010). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi 12. Baskı,İstanbul: Beta Basım.

Ergun Özbudun, E. (1974). Siyasi Partiler, Siyasal partiler ,4. cilt/Sosyal Bilimler Derneği yayınları, Sevinç Matbaası.

Ergüder, Ü. (1981). *Türkiye'de Tarım Destek Siyaseti ve Siyaset*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Ergüneş, Nuray (2008).Bankalar, Birikim, Yolsuzluk: 1980 Sonrası Türkiye'de Bankacılık Sektörü, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul,

Eroglu, Cem (1998). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. (3. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.

Eroğul, C. (2012). *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Kırılgaç Yayınevi, Ankara.

Eryılmaz, B. (1994). Kamu Bürokrasisi, İzmir: Üniversite Kitapevi

- Ezherli, İhsan. (1998). Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Osmanlı Meclisi Mebusanı. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 54
- Fidan, S. Şahin, K. ve Çelik, F. (2011). Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, ss.113-128
- Ford, R ve McLaughlin,F. (1985). Nepotism, Personnel Journal,Vol.64,No:9.
- Gallagher, M., Laver, M. and Mair,P. (2006). Representative Government in Modern Europe (4th Ed.). St. Louis, MO: McGraw Hill.
- Geddes, B. (1994). *Politician's Dilemma*, Los Angeles: University of California Press.
- Geddes, B. (1999).“What Do We Know About Democratization Twenty Years?”, Annual Review of Political Science 2, pp. 115-144.
- Gemalmaz, Mehmet Semih (1996). “12 Eylül Rejimi”. İstanbul: İletişim Yayınları CDTA, Cilt: 14, 981-995.
- Gordin, J.P., (2001), “The political and Partisan Determinations of Patronage in Latin America”, 1960-1994: A Comparative Perspective.
- Gramsci, Antonio (1999)Prison Notebooks, Çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith, London, ElecBook,
- Gülener, S.(2011). Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Anayasalar ve Temsil Ettikleri Değerler, Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 61-62, Kış-Bahar.
- Güler, A. (2005). Kamu Personeli Sistem ve Yönetim İmge Kitapevi Yayınları Ankara
- Gündüz, M. (2005). Ahlak Sosyolojisi, Ankara: Anı Yayınları
- Güngör, E. (1996). Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, onuncu Baskı İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Güran, S.(1980). Memur Hakkında Kayırma ve Liyakat Sistemleri, İstanbul: Türkiye

Kitabevi

- Habermas, J.(2015). Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak,”Siyaset Kuramı Yazıları, Çev.İlknur Aka, İstanbul.
- Hanioğlu M. Şükrü, (2008), Son Dönem Osmanlı İmparatorluğunun Kısa Tarihi (Princeton: Princeton University Press, s. 17.
- Heller, A. (2006). Bir Ahlak Kuramı, (Çev: A. Yılmaz – K.Tütüncü- E. Demirel) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Heper, M. (1983). Türkiye’de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler, İstanbul: Üçdal Neşriyat
- Hobbes, T. (2005). Leviathean, (Çev. Semih Lim), 5. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Huntington, Samuel P., “Demokrasinin Üçüncü Dalgası”, Larry Diamond ve Marc F. Plattner (der.), Ergun Özbudun, Levent Köker, Mehmet Turhan ve Levent Gönenç (çev.), Demokrasinin Küresel Yükselişi, Ankara, The Johns Hopkins University Press, 1995.
- Insel, A. (1996). *Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye* İstanbul: Ayrıntı.
- IRI (1995a). *Turkey, Survey Results: Attitudes and Priorities of City Dvdlers*, Washington B.C.: IRI.
- IRI (1995b). *Turkey, Survey Results: Attitud&s and Priorities of Citizens of Urban Areas*, Washington D.O.: IRI.
- İnan, K. (1992). Devlet İdaresi 1inci Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İyişleroğlu, S.(2006). Aile Şirketleri: Adana ve Çevresinde Faaliyet Gösteren Aile Şirketlerinde Nepotizm Uygulamalarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi, YYLT, Adana.
- Kaplan, Mehmet (1961), "Nabi ve 'Orta İnsan' Tipi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat

Fakütesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XI s. 32.

- Karahan, A.(2014).“ Nepotizm ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin incelenmesi”
Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik
Araştırmalar Dergisi ISSN: 2148 – 3043 / Nisan / Yıl: 14 / Sayı: 27
- Karakaş, M., Çak M. (2007). “Yolsuzlukla Mücadele de Uluslararası Kuruluşların
Rolü” Maliye Dergisi, 153, 70-84.
- Karataş, A., (2013), “Otel İşletmelerinde Kronizmin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti
Üzerindeki Etkileri: Muğla İlinde Bir Araştırma”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Karataş, A., (2013), “Otel İşletmelerinde Kronizmin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti
Üzerindeki Etkileri: Muğla İlinde Bir Araştırma”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Karatepe, Sükrü (1994, Nisan 14-15). “*Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Ahlâk*”. Politik
Yozlaşma ve Seffaf Yönetim Sempozyumu. İzmir, 80-92.
- Karlöf, B.(1993). Çağdaş Yönetim Kavramları ve Kalkınma Modelleri, Çev. Ziya
Kütevin, Eshar KÜTEVİN, 1. Baskı, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Karpat, Kemal (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kettler, D. (1981): “Herbert Marcuse: Yabancılaşma ve Olumsuzluk”, (çev. Aytaç
Oksal Buldam), Çağdaş Siyaset Felsefecileri (Der. A. De Crespikny- K.r.
Minoque), İstanbul: Remzi Kitapevi
- Kılınç, L. vd. (2002). Davranış Bilimlerine Giriş, 3. Baskı, Eskişehir: TC Anadolu
Üniversite AÖF Yayınları.
- Kıray, M., (1995), “Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine”, Yeni Yüzyıl
Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M., (1995), “Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine”, Yeni Yüzyıl
Yayınları, İstanbul.

- Kısakürek, N.F. (2011). *Benim Gözümde Menderes*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Kiechel, W. (1984). "How to Relate to Nepotism", *Fortune*, February 1984, p. 143-144.
- Knack, Hail (1964), "The Nature of Traditional Society," in Robert E. Ward and Dankwart Rustow (eds.), *Political Modernization in Japan and Turkey* (Princeton: Princeton University Press, 42-63,
- Kocaoğlu, Emre (2003), *Acemi Milletvekilinin Ankara Anıları: Sözümler Meclisten İçeri* İstanbul: Karakutu Yayınları, 50-53.
- Koç, Yıldırım (1989) *Teslimiyetten Mücadeleye Doğru Türk-İş, 1980-1989*, Amaç Yay., İstanbul,
- Koçak, Cemil (2005). *Türkiye Tarihi 4. Cilt Çağdas Türkiye 1908-1980*. (Edit: Sina Aksin) 8.Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 127-224.
- Koçak, M.(2002). *Siyasi Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları*, Ankara:Turhan Kitabevi Yayınları.
- Köker, L. (1993). "Modern Demokrasinin Çelişkileri Açısından Bilim-Ahlak- Siyaset ilişkileri Üzerine Bir Deneme", *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, Türker Alkan, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Kurdoğlu, A. (1994). " İstanbul’un Nüfus Kompozisyonu ve Hemşehrilik Dernekleri: 1944-89", *Dünya da ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler* Ank: Sosyoloji Der. Yay, ss.367-384
- Kurtoğlu, A. (2003), *Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği*, (İstanbul: İletişim Yayınevi).
- Lafleche, M.(2006). *Face, Race And Plays: Merid and Ethnic Minorities*, *The Political Quarterly*, 77, 1 June 2006,pp. 90-97
- LaPalombara, J. - Weiner,M. (1966). "The Transformation of the Western European Party Systems." In *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.

- LaPalombara, J. (1974). Politics Within Nations. Prentice-Hall.
- Lechte, J. (2006). Elli Çağdaş Düşünür, Yapısalcılıktan Post Moderniteye, (Çev. B. Yıldırım), İstanbul: Açılım Kitap
- Lewis, Bernard (2007) Demokrasinin Türkiye Serüveni. (orj:Oxford University Press, 1961) Yapı Kredi Yayınları. İstanbul
- Linz, J. (1978). The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Lowi, T. J. (1979). The end of Liberalism, Norton, New York
- Mardin, Şerif (1990). Türkiye'de Toplum ve Siyaset. (Derleyenler: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder) İstanbul. İletişim Yayınları.
- Memişoğlu, D. ve Durgun, A., (2010), "Devlet Başarısızlığına Yol Açan Etkenlerden Biri Olarak Patronaj İlişkileri", GENAR Yayınları, İstanbul.
- Memişoğlu, D. ve Durgun, A., (2010), "Devlet Başarısızlığına Yol Açan Etkenlerden Biri Olarak Patronaj İlişkileri", GENAR Yayınları, İstanbul.
- Mendras, H. (2008). Sosyolojinin İlkeleri, (Çev. Buket Yılmaz) İstanbul: İletişim Yayınları
- Meriç, E. Ve Erdem, M., (2013), "İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Yönetiminde Kayırmacılık", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi- Educational Administration: Theory and Practice, 19: 467-498.
- Meriç, E., (2012), "İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Yönetiminde Kayırmacılık", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Merkel, P.H. (1980.): Western European Party Systems. Trends and Prospects. New York, The Free Press.

Milliyet Gazetesi: Arşiv: 1 Ocak 1984 ve 31 Aralık 1988 tarihleri arası
<http://www.milliyet.com.tr/arama.htm>

Nadi, Nadir, (1999). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

Nişancı, E. (2002). Neo-Patrimonyalizm ve Türk Siyasal Modernleşmesi [Neo-Patrimonialism and Turkish Political Modernization]. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5, pp.123-139

Oğuz, Veysi (2001). Türkiye'de Siyasi Partiler Çerçevesinde Politik Yozlaşma ve Etik Sorunu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karaman.

Osmanoğlu, Ö.(2011). Metafizik ve Ahlakla İlişkisi Bakımından Ortaçağ İslam Siyaset Düşüncesi, *Dem Dergisi*, Sayı:5, Yıl:2.

Öğüt, A., vd., (2004) "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Örgütlerde İşgören Motivasyon Süreci" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya

Öktem,N.(2011). Ronald Dworkin ve Hukuk Felsefesi, *Anayasa Yargısı*, Sayı:28. [www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/niyazi_soktem ET: 27/05/2018](http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/niyazi_soktem_ET:27/05/2018).

Öz, E. (1998). "Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi ve DP", *Türkiye Günlüğü*, ss.29-38.

Özbudun, E. (2011). *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özdemir, H.(2001). Osmanlı Devletinde Bürokrasi 1 inci Baskı, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları s.200

Özdemir, Hikmet (1991). *Sivil cumhuriyet*. İstanbul: boyut yayınları.

Özkalp, E. ve Kirel, Ç.(2010). Örgütsel Davranış, 4. Baskı, Bursa: Ekin Yayınları.

- Özkan, İ. vd. (2011). Siyaset Felsefesi, İstanbul:Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özkana,A. ve Erdem,R.(2014). ‘‘Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve’’ Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2014/2, Sayı:20.
- Özkanan, A. (2013) Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Üzerine Nitel Bir Çalışma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta
- Özlem, D. (2004). Etik: Ahlak Felsefesi, Ankara: İnkılap Kitapevi
- Özler, Ö. vd.(2007): Aile İşletmelerinde Nepotizmin Gelişim Evreleri ve Kurumsallaşma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17
- Özsemerci, K. (2013). Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri, Sayıştaş Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi: 27, s.26
- Özsemerci, K. (2003). Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri, Ankara: Sayıştay Yayın İşleri Müdürlüğü
- Öztan, B.(2002). Medeni Hukukun Temel Kaynakları, Ankara: Dokuzuncu Baskı, Turhan Kitabevi.
- Öztekin, Ali (2007). *Siyaset Bilimine Giriş*. Antalya: Siyasal Kitabevi.
- Pare, P. - Tremblay, M. ve Lalonde, P. (2001). ‘‘The Role of Organizational Commitment and Citizenship Behaviors in Understanding Relations Between Human Resources Practices and Turnover Intentions of Its Personnel’’, Ecole des Hautes Etudes Commerciales de Montrea, Vol. 7, No. 1.
- Parlak, B. (2005). Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi Ulusal ve Global Perspektifler, İnci Baskı, İstanbul: Alfa Akademi Yayınları.
- Pieper, A, (1999): Etiğe Giriş, (Çev. Veysel Atayman- Gönül Sezer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

- Pilgiri, Akın Emre (2015). Kapitalist Devlet Ve Sınıflar Arası İlişkiler: Özal Dönemi Türkiye'sinde Patronaj Ve Devletin Özerkliği Meselesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul,
- Polaman, M. M. (1993). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, 1inci Baskı, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Punch, F.Keith (2011) Sosyal Araştırmalara Giriş. Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. Ankara. Siyasal Kitabevi
- Robbins,S. vd..(2012).Örgütsel Davranış, Çev. Prof. Dr. İnci Eredm, 14 Basımdan çeviri: Ankara: Nobel Yayınları.
- Sam, R. (2011). Siyasi Değer ve Siyasi Etik Kuramsal ve Uygulamalı Bir Perspektif, Bursa: Ezgi Kitabevi
- Sam, Rıza (2010). *Siyaset ve Etik: Olan ile Olması Gereken Arasındaki Mesafe*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sargut, A. S. (2003). “Kurumsal Alanlardaki Örgüt Yapılarının Oluşmasında ve Ekonomik İşlemlerin Yürütülmesinde Güvenin Rolü”, Sosyal Bilimlerde Güven (Ed. Ferda ERDEM), Ankara: Vadi Yayınları
- Sartori, G. (1976). Parties and Party Systems: A Framework for Analysis, Cambridge University Press, New York.
- Sayarı, S. ve Bilgin,H.(2013). Karşılaştırmalı Siyaset ‘Temel Konular ve Yaklaşımlar’, İstanbul.
- Schedler, A. vd.(2002). The comparative study of electoral governance – Introduction. In Political Science Faculty Publications. Paper 22. Available at: https://vc.bridgew.edu/polisci_fac/22 E.T.25/05/2018
- Schmitter, P. ve Karl, T. (1995). “Demokrasi Nedir, Ne Değildir”, Larry Diamond ve Marc F. Plattner (der.), Ergun Özbudun, Levent Köker, Mehmet Turhan ve Levent Gönenç (çev.), Demokrasinin Küresel Yükselişi, Ankara, The Johns

Hopkins University Press.

Schüler, H. (2002). Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik, (Çev: Yılmaz Tonbul), İletişim Yayınları, İstanbul.

Scott, James C. (1972), “Patron-Client Politics and Political Change in Southeast Asia,” American Political Science Review vol. 66, no. p. 92.

Scott, James C. (1972) Comparative Political Corruption, Englewood Cliffs NJ, Prentice-Hall,

Scott, James C. (1977) "Patron-Client Politics and Political Change in Southeast Asia", Schmidt ve diğ., Friends, Followers and Factions, Berkeley and Los Angeles, University of California Press,

Shiveley, P. A. (2003). “The nonlinear dynamics of stock prices, The Quarterly Review of Economics and Finance, 43 (3).

Soyaltın,D. ve Börzel,T.A. (2012). Europeanization in Turkey, Stretching a Concept to its Limits? KFG Working Paper No. 36| February 2012 http://userpage.fu.berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_36.pdf E.T.12/06/2018

Soyaltın, D. (2016) Transformation of corporate governance in Turkey: Eliminating or accommodating corruption? In: H. Meissner and J. Leitner, eds., *State Capture, Political Risks and International Business: Cases from Black Sea Region Countries*, Oxon, New York: Routledge, pp.137-154.

Sönmez, Mustafa (1984) Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları, Belge Yayınları, İstanbul,

Sönmez, Mustafa (1987) .Kırk Haramiler: Türkiye’de Holdingler, Gözlem Yayıncılık, İstanbul,

Sönmez, Mustafa: (2010) Türkiye’de İş Dünyasının Örgütleri ve Yönelimleri, İstanbul: Friedrich Ebert-Stiftung,

Stokes, Susan C. (2009). “Political Clientelism,” in Carles Boix and Susan C. Stokes

(eds.), The Oxford Handbook of Comparative Politics (New York: Oxford University Press, 2009), 604-627.

Sunar, İ (2008). Populism and Patronage: The Demokrat Party and its Legacy in Turkey. İçinde: A Çarkoğlu ve W Hale (der), Politics of Modern Turkey, Vol. 1, Londra: Routledge, 161–171.

Sunar, İ. (2010). “Demokrat Parti ve Popülizm”, *Demokrasi: Türkiye Serüveni*, ss.43-65.

Sung, (2002). “ Convergence Approache To The Analysis of Political Corruption”, A Cross National Study, Crime, Law and social Change 38, pp. 137-160

Şengül, T., (2002), “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, *Evrensel Kültür Dergisi*, 128.

Şengül, T., (2002), “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, *Evrensel Kültür Dergisi*, 128.

T.C Siyasi partiler kanunu 2820 sayılı yasa, kabul tarihi, 22/4/1983 Kaynak: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> R.T.25/04/2018

Tanör, Bülent (2002). *Siyasal Tarih (1980-1995) Bugünkü Türkiye*, İstanbul: Cem Yayınevi

TDK. Türk Dil Kurumu Online Sözlüğü. <http://sozluk.gov.tr/>

Tekeli, İ. (1999).Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, İstanbul: Kitapyurdu Yayınları

Telli, K. (2012). Siyasi Partiler Rejimi: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Bağlamında, İstanbul: Seçkin Yayıncılık

TEPAV. (2006). Yolsuzlukla Mücadele TBMM Raporu: “Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler, Çözüm Önerileri”, İkinci Baskı, TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları-1, S.33

- TESEV. (2007). “ Türkiye’de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform
- Tilly, C. (2007). Neden ? : Düşüncelerimiz ve Davranışlarımızın altında yatan nedenler, (Çev. Ahmet Fethi) İstanbul: Detay yayınları
- Timur, T. (2014). *AKP’nin Önlenebilir Karşı Devrimi*, Yordam Kitap, İstanbul
- Timur, Taner (1991). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçis*. İstanbul: İletisim Yayınları.
- Toku, N.(2005). *Siyaset Felsefesine Giriş*,İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Tortop, Nuri (1994). *Personel Yönetimi*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Truman, D. B. (1981).*The Governmental Processes: Political Interests and Public Opinion*, Greenwood Press Reprint, Westport, Connecticut.
- Tunaya, T. (2015). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt “1952 yazıları”*, İstanbul: Kitapyurdu Yayıncılık
- Tunçay, Mete (1989). *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)*. İstanbul: İletisim Yayınları. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:8, 2019-2024.
- Turgut, K., (2007), “Politik Yozlaşmanın İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi”, (<http://www.stratejikboyut.com/haber/politik-yozlasmanin-insan-uzerindeki-etkisi-28067.html>), (Erişim: 09.09.2010).
- TÜİK, (2008) TBMM Genel Seçimleri 1923 – 2007. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara
- Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi “ Torpil” , 2018 [http://tdkterim.gov.tr/bts/\[18/05/2018\]](http://tdkterim.gov.tr/bts/[18/05/2018])
- Türk, Hakan (2005, Ekim). *Susurluk Labirenti*. (2. Baskı) Araştırma Yayın Dizisi Yayın Akademi, No: 34.
- Tüsiad. (2003). *Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulamalar*, İstanbul: Tüsiad Yayınları

- Usta, A. (2006). Kamu ve Kamu Personeli, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Uzgel, İlhan (2004). Ulusal Çıkar ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü, 1983-1991, Ankara: İmge Yayınevi,
- Ülgener, S. (1991). İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası İstanbul: Der Yayınları
- Üstel, F. (1999). Yurttaşlık ve Demokrasi, Ankara: Dost Kitapevi
- Warner, İ. (1993). Liderlik ve Yönetim, 1inci Baskı, İstanbul: Rota Yayınları.
- Willerton, J.P., (1992), “Patronage And Politics in the USSR”, Cabridge University Press.
- www.abhaber.com
- www.belseltv.org.tr
- Yanaı, N.(1999). ‘Why do Political Parties Survive?: An Analytical Discussion’, Party Politics, Volume: 5, No:1.
- Yaşar, S. (1995). Yönetim Kuralları, İkinci Baskı, İzmir: Tükelmat Yayınları.
- Yazıcı, H. vd. (2011). Bilim Etiği Kısa Tarihçe ve Ana Kavramlar, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, A., Şimşek H. (2011) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara. Seçkin Yayınları
- Yıldırım, M., (2013), “Kamu Yönetiminin Kadim Paradoksu: Nepotizm ve Meritokrasi”, Sosyal Bilimler Dergisi, 11: 354-380.
- Yıldırım, S. (2008). *Vatan Cephesi: Demokrat Parti'nin Politik Meşruiyet Krizi ve Toplumsal Muhalefeti Kontrol Altına Alma Çabası*, Bengi Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, N. (2014). Antik Yunan Dönemi Siyasal Sistem Sınıflandırmalarına Genel Bir Bakış, İstanbul:Doğuş Üniversitesi Dergisi, 15/1.

Zabcı, Filiz (2002, Kasım). *Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelisme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, No: 51.

Zürcher, Ericjan (2005). *Modernlesen Türkiye'ni Tarihi*. 19. Baskı (Çev: Yasemin Soner Gönen) İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, Erik Jan. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul. İletişim Yayınları

